

forrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIOGRÁFIA, MŰVÉSZET

Sándor Iván: A kezdet

Bogdán László, Dobozi Eszter,
Fenyvesi Ottó, Zalán Tibor versei

Kiss Benedek, Győri László,
Gömöri György prózája

Hogyan ö-zött Bálint Sándor?

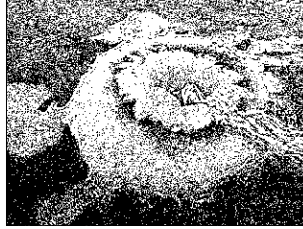
Bahget Iskander szociofotói

2018

JANUÁR

forrás

50. ÉVFOLYAM 2018. 1. SZÁM

Sándor Iván	3	A kezdet
Zalán Tibor	7	Jegyzetek a némaságról (vers)
Dobozi Eszter	10	Képek és képzetek I. (versciklus)
Kiss Benedek	13	Élettörédek
Bogdán László	28	Vaszilij Bogdanov versei
Fenyvesi Ottó	37	Halott vajdaságiakat olvasva (versek)
Győri László	43	Tömörített élet
Gömöri György	78	Petőfi Sándor emlékkönyvi bejegyzései tükrében
Lengyel András	89	Szerkesztett-e a főszerkesztő? (Ignotus és a Nyugat viszonyához)

Füzi László
Kontra Miklós–Molnár Mária
Luchmann Zsuzsanna
Sümegei György

113 Bahget Iskander újabb szociofotói
116 Hogyan ö-zött Bálint Sándor?
121 Hét etűd a halálra (Jenei László: Díszössztűz)
127 Tornyai János és a hódmezővásárhelyi
művészcsoport

Bahget Iskander szociofotói

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét
Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata •
Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.;
Felelős kiadó: Füzi László • A szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét,
Kápolna u. 11.; Telefonszáma: 76/482-223; Honlapcím: www.
forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@mail.datanet.hu • Tördelés:
VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu •
Nyomdai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.;
Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Füzi Péter**, **Pál-Kovács Sándor Attila**,
Pintér Lajos (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben
közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Dobozi Eszter**, **Komáromi Attila** • Szerkesztőségi
órák munkanapokon 10–12 óra között. • A borítón Benes József Forrás című munkája •
A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza!
Terjeszti a Lapker Rt. 1097 Budapest, Táblás u. 2. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a
kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen
a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest.
Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Sándor Iván

A kezdet

apám temetése napján reggeltől délig zúgtak a leideni harangok. Ismertem jól a hangjukat. Volt, amelyik az időmúlásra emlékeztetett, a másik ünneplésre, a harmadik a gyászra. A tengerről érkező szél felborzolta a csatorna tükrét, a kék víz sötét lett, a város vezetői prémmel szegélyezett díszruháikban érkeztek a templom sírkertjébe, a professzorok fekete talárban, a diákok is ünneplőben, emlékszel, mondta apám azon az estén, amikor a szívére mutatott, a Theatrumban a tálcán a kezében tartottad, a két kamra, legyintett, anyám és nagyanyám között állva hallgattam a búcsúbeszédeket, a harangzúgás úgy hangzott, mintha nemcsak a négy toronyból, hanem a frissen ásott sírből szólt volna

Mathias bácsi mellettünk állt. Zöld kötényben, felhajtott ujjú, durva szövésű ingben láttam mindig, kezelte a prést, keverte a festékeket, a különböző olajokat, most ő is prémes díszruhában, a bajusza sem lógott a szájába, már elhangzottak a beszédek, már leeresztették a koporsót, a sírhoz lépett

a hajók kifutnak a tengerre, napsütésben, viharban, a hajósok tudják a dolgukat, visszatérnek, újra vízre szállnak, mondta halkán, megvárta, amíg a sírkert kiürült, anyám, nagyanyám is lassan elindult, hozzám lépett, karon fogott, a szélső hanthoz vezetett

a Professzorunk nyugszik itt. Mindent tőle tanultunk, négyen, a Négy Kékköpenyes. Apád is csatlakozott néha hozzánk. Neki is volt kék köpenye. Azok a szavak, amiket a sírnál elmondtam, nem az én szavaim voltak, azé, akit Hercegnek nevezünk, ő búcsúztatta négyünk nevében a professzorunkat, akkor apád is mellettünk állt

a harangok elhallgattak

dobszó hallatszott a Főtér felől. Sokszor jártam arra. Megbámultam a kék követ. Kivégzést nem láttam soha, hallottam, hogy jó ideje nem is volt, de elképzelttem, ahogy a levágott fejről a vér a kőre fröccsen

elbúcsúztam Mathias bácsitól, siettem anyám, nagyanyám után

a dobszó erősödött

a sötét felhők szétszórtak, s mintha a résen, a magasból ereszkedett volna alá, szekeret vontató paripa lábai kapáltak mögöttem, a bakon tölcserformájú süveggel a fején vörös köpenyes férfi ült, ő verte a dobot, a szekér körül színes szalagok repkedtek a feltámadó szélben, a vörös köpenyes mellől egy törpe ugrott le, bukfcetvetett, a szekér ponyvája alól álarcos fejek bukkantak elő, a paripa hármat nyerített, mintha a dobszót kísérte volna

*Részlet a Magvető Kiadónál *A hetedik nap* címmel a Könyvhétre megjelenő regényből

színjátékosok vagyunk, énekelte a vörös köpenyes, jó mulatságot kínálunk, várunk kicsit és nagyot, örömmel fogadjuk a tapsot, a szórakozást egy garasért kínáljuk, de vacsorát is elfogadunk

a törpe még ugrott néhány szaltót is

délután öt órára hirdették az előadást a Főtérre

a vörös köpenyes leszállt a szekérről. Sokan körülfogták, úgy éreztem, engem néz, nem értettem, miért engem, talán nem is engem nézett, csak én éreztem így, újra megszólalt az egyik harang, láthatták a toronyból az érkezőket, mintha üdvözölte volna őket a harangszó

hátráltam, de most már bizonyos voltam benne, hogy a vörös köpenyes engem figyel

hazasiettem

anyám, nagyanyám visszahúzódott a szobájukba, nem vetették le a gyászruhájukat. Arra gondoltam, hogy talán az keltette fel a színjátékos figyelmét, hogy az ünneplőmben voltam, bementem apám szobájába, a könyvei rendben a polcokon, az üveges szekrényben az orvosi eszközök, ollók, szikék, csipeszek, felnyitottam a ruhásszekrényt, hátul, a télen viselt hosszú kabátok mögött függött a kék köpeny. Nem láttam sosem rajta, de őrizte

a vállamra terítettem, a tükör elé álltam

délután, súgtam anyának, kis időre elmegyek

bólintott

a közönség már gyülekezett a Fótéren. Két sor karosszéket hoztak ki a városházáról. Színjátékosok, úgy hallottam, még nem jártak Leidenben. Azok a prémgalléros, díszruhás vendégek ültek az első sorban, akik a temetésen is ott voltak, mintha az, ami a templomkertben elkezdődött, itt folytatódna, de most mellettük ültek selymeikben, ékszereikkel az asszonyaik, középen a város vezető tisztségviselői, a katonai parancsnok, aki mögött utasításra várva állt egy hadnagy, a széksorok mögött növekedett a tömeg, a gyerekek a kőkockákra telepedtek, Mathias bácsi sietve érkezett, fenntartottak számára egy karosszéket, én oldalt álltam, egy fa mellett, dobpergés, énekszó

ló vontatta be a felpántlikázott, ponyvával takart szekeret. A vörös köpenyes leszállt a bakról, papírkoronát helyezett a fejére. A ponyva alól álarcos fejek bukkantak elő, érkezett a törpe papírsüveggel a fején, szaltókat ugrott, a süvege mindig a földre esett, visszahelyezte, újra ugrott, a süveg újra leesett, előhúzott a köpenye alól egy másikat, a szaltónál az is leesett, a földhöz csapta, dobot akasztott a nyakába, verte, énekelve körbejárt, hajlongott, megtapsolták, a gyerekek nevettek, a vörös köpenyes koronával a fején előlépett, köszöntötte a közönséget

volt egyszer egy Király, volt egy gyönyörű lánya, a rossz szellemek boszorkánnyá változtatták, a Király kihirdette, hogy aki visszaváltoztatja a lányát emberré és elúzi a boszorkányokat, azé a fele királysága és a lánya, jöttek a kérők messzi földről

sorolta, hogy kik, s akiket sorolt, azok leszállva a szekérről, fejükön maszkokkal, arcukon álarcokkal egymás után érkeztek

jöttek katonák, legények, vadászok, tengerészek, egy kocsmáros is, diákok, tisztek, látványos volt maszkjaikban a felvonulásuk, mindegyikük tapsot kapott,

mindegyikük szavalt vagy énekelt, én közben *Az aranyzamár*ra gondoltam, az átváltozások könyvére, annyiszor álltam a tükör előtt, elképzelve, hogy mindig más vagyok

mögöttem mozgolódás, az első sorban ülők tapsoltak, a hölgyek a leglelkesebben, a Városparancsnok mögött álló tiszteket előrehajolt, mondott valamit, a parancsnok utasítást adott, a tiszteket a Főtér szélén álló katonákat sorakoztatta, közelednek, mondták mellettem a tömegből

hasztalan igyekeztek a kérés, nem volt sikerük, nem múlt a rontás, szavalt a mesekirály, utolsónak a legvitézebb jelentkezett

előlépett egy magas, izmos legény, farkarddal az oldalán

a tömeg nyugtalan volt, a katonák elvonultak a városkapu felé, közelednek, mondta újra egy hang

behunytam a szememet, reszkettem, mint amikor a Theatrumban álltam, kezemben a tálcával, felmutattam a szívet, és meghajolva fogadtam a tapsokat

a legény kiáltozva szavalt, fenyegetéssel akarta elűzni a rontást, kinyitottam a szemem, úgy éreztem, a koronás engem néz, a törpe dobolt, egyetlen reményem maradt, kiáltotta a mesekirály, lépjen elő a közönségből a legmerészebb vállalkozó

bizonyos voltam benne, hogy már egy ideje figyel. Láthatta a lehunyt szemem. Talán a reszketésemet is

erőt vettem magamon, előléptem, belekezdtem abba, amit annyiszor gyakoroltam a tükör előtt

csak nézlek téged, de szólni nem merek, remélem, megérzed szerelmes szívemet, mindig melletted a helyem, az életet jelented nekem, múltjon örökre a rontás rólad, mutasd meg újra igazi arcodat

a vörös köpenyes tapsolt

a közönség is tapsolt

a törpe szaltót vetett

a mesekirály mellém lépett, átkarolt

hajolj meg, súgta

mindketten hajlongtunk

a ponyva alól kibukkant a játékosok feje, mosolygó álarc volt mindegyiken menekültem

még hallottam a dobszót és az éneket

át a sikátoron

látom, hogy a városkapunál felsorakoznak a katonák

megszólalt egy harang

bevettem magam a szobámba

mi történt? kérdezte anyám

most ne...

estére megnyugodtam, hallottam, hogy nagyanyám azt mondja anyámnak a temetés... az izgalmak...

hárman ültünk a vacsoraasztalhoz. Apám helyét üresen hagytuk. Az asztalon felejtettem a kezemet. Anyám ráhelyezte a tenyerét. Háromszor kopogtak, a szolgáló bevezette

vörös köpeny, papírkorona nélkül fáradt öregembernek láttam. A hangja azért érces volt. Mélyen meghajolt kétszer, mintha taps fogadta volna

Ulrich mesternek szólítanak

a fiam említette, hogy volt előadás, szívesen készítek élelmet, mondta gyorsan anyám, nagyanyám a sarok homályába húzódott

másért jöttem. Szívesen hívnám a fiatalurat a társulatba. Igen szép volt a mai produkciója. Az egyik társunk megbetegedett... a helyére állhatna. Sokfelé járunk. Nehéz közönséget találni. Itt nyugalom van, de úgy hallottam, hogy délről közelednek már a katonák. Az a tervünk, hogy áthajózunk Londonba. Ott kedvelik a színházakat. Fizetséget, élelmet biztosítok

újra kétszer meghajolt, most fiatalosabbnak láttam

reggel visszatérek a válaszáért

tudtam, hogy csak képzelődöm, de mintha köpeny lett volna rajta, és mikor nyíltak az ajtók, a huzat belekapott a köpenybe, ő meg repült

nagyanyám imádkozott a búcsúnál, anyám azt mondta neki, apja végső rendelkezése az volt, a kedve szerint válasszon hivatást, és tartson ki mellette

de túl a tengeren, sírdogált nagyanyám

anyám csomagolt, bőrzacskót akasztott a nyakamba ezüsttallérokkal

legalább nem viszik katonának, mondta nagyanyámnak

megfeszült arcán a bőr a búcsúcsóknál, sokáig integetett a kikötőben a háromárbócos után

Zalán Tibor

Jegyzetek a némaságról

Találkoztam az álombeli
alakokkal Az álom vaktük
őr Arcomra rozsdá pereg Ál
momba ébredek A plafont bá
mulom A derengésben megél
ednek az álombeli alak
ok Nem értem a helyem És nem
értelmezhetem a találkoz
ást A nyelvüket sem értem de

azt pontosan amit mondanak
Keveset beszélnek inkább én
ekelnek A hangjukat nem hal
lom és azt sem érzem különös
nek hogy nincsen árnyékuk a de
rengésben Meglehet a dereng
és nyel el hangot árnyékokat
és teremti meg őket Hogy az
tán ne legyenek soha többé

A függönyről még szólni kell A
függöny akár a szellem-állat
magába gyűjti az éji csod
ákat Megrágja s a hajnal sánc
ai mögé kiköpi őket
Ragacsos idő Ilyenkor jár
ják a temetőket hadsereg
ben a természetek Nem ébredek
Lucskos párnámon ezüst csiga

nyálak szélednek szerte Lehet
ne persze szomorúbb is Lehet
ne ha a zsiráfok nem lángol
nák szét a tájat Fiókjába
ájul az álombeli bánat

*akár egy túlzabált pajor Kép
zavar és csodálat összeér
és az óra lánc csörögve
hagyja el únt súlyát az időt*

*Ami létezik még nem feltét
elezi a létezőt Kocsony
és hajnali ég disznókörom
csillagokkal Az alakok fal
atoznak csámcsognak fogatlan
Közben szüntelen éneklük a
Hangtalant Nem mozdulok úgy él
ek közöttük Mert az életem
nyilvánvalóan már csak között*

*ük lehet benne a létezhet
őségben Ablakok nyílnak a
mellkasukban vagy inkább fiók
ok És kiszállnak az üvegcsont
ú lepkék és előhemzsegnak
a márványférgnek És körül zsong
anak másznak nyálnak hideg szer
elmükkel az álombeli al
akok és mind hangosabban én*

*ekelnek A hely változtatás
ához nincs szükség helyet változ
tatni A teljes mozdulatlan
ság az egyetlen lehetséges
mozgás amikor énekelnek
az álombeli alakok Mert
olyankor a dimenziók a
csönd síkjait mozgatják egymás
on És beáll a zavar Rendje*

*Hiányozni fognak ha feléb
redek De ha nem ébrednek fel
a lebegés gyönyörűsége
megtart velük a szitakötők
között A halál madarai
nak suhogásában Mindent el
mondanak nekem és én mindent
megértek De semmit sem tudok
megjegyezni csak némaságuk*

*cseng tovább végtelenül fülem
ben Az álombeli alakok
fáradhatatlanul bolyongnak
az ablak üvegében Hangjuk
ilyenkor tücsök ciripelése
a Hangtalanban És nem értem
miért hallatszík jobban a var
jak károgása a temető
ben Miért a varjak Miért mi*

Dobozi Eszter

Képek és képzetek I.

Viszonyítva

*Ilyen volt nálunk is a téglajárda
az udvarunkon és az útjainkon,
mint itt a lábazat, macskánk, ha várta
kapunk szemöldökfáján ülve: itthon
legyünk végre, csak ezt nézte, ha látta
szundikálva. És ilyen mohos is volt.
Most már minden a voltakra vetítve
igaz. Ez a túlélőnek a kincse.*

Rajzok

*Miként a Nap valami törzsi régi
ábrán vagy gyerekkéz rajzolta képen,
számlap, melyen lassan léptetve méri
a percet parányi gép, s mint az érben,
dobol a vér, Napunk istene nézi
e kortalan áramlásnak a véges
végtelenét; bár e körforma itt csak
heges seb, ág, melyet emléke ringat.*

Csigaházak

*Ezt adta nekünk zengeni: a hármat,
az ötöt, a nyolcat. Eszméletünkbe
rejtve kései örömét a tárgyak
égi arányainak. Így épülnek
a testek, a házak. Milyen alázat
mondja ki bennünk homéri derűvel,
hogy ez így jó? Ilyen legyen a mérték!
Lábad előtt is, lásd, épp ez az érték.*

Vezeklő

*Milyen lesz résekbe húzódni vissza?
Milyen bepréslődni szűk helyekbe,
ahol tered olyan kicsinyke, mintha
tested betöltené: ne tudj semerre
moccanni sem. S a fal, mely úgy szorítja
parányi lényedet, hogy már lehetne
határaiddal egy. Járnai teremről
teremre: álmodod csupán vezeklőn.*

Aki érti...

*Mezítláb a vakondtúrásba lépni
milyen, érintését a porhanyóssá
vált földnek mutasd meg! Most, aki érti
e fohászt, csak őhozzá folyamodván
kérem: ahogyan egykoron a déli
naptól fölhevült homokpuszta hosszán
engedtél futnom, a talpam alá add
karcos szemcséit érezni e tájnak!*

Állandóság s a szűnő

*Fél zöldben, sárgában megannyi úszó
sziget, s mind parányi, alig tenyérnyi
folt a vízen. A felhőkől kibúvó
Nap? A Magasságnak Ura, ki nézi
itt magát, mint tükörben? A lehulló
tárgyak alászállása ez? Kilépni
készülön a magát felszínre küzdő?
Pocsolyában állandóság. S a szűnő.*

Amarillisz

*Milyen volna belépni a kehelybe,
mint a méhek, bogarak? Araszolni
a viaszos szíromlevélen egyre
beljebb, majd föl a bibéig karomnyi
szálon. A ringó porzókon pihegve
megtelepedni. Nem törődve holmi
árnyalakokkal. A fényes fehérrel
betelni, s csak lenni végtelenében.*

Toll és kavicságy

*A könnyű s a nehéz. Az égieknek
rokona és a földé. Szállni föl-föl,
a napkorong körül szárnyalni rendben,
sugárrá válva, koronát s a köntöst
föladva rája, ki úr mind a teljes
világ fölött s a részletekben. Ő jön
felénk madár alakjában, fehérlőn,
vagy mint az angyal, áttűnőn a fényből.*

Láthatatlan köldöksinór

*Közel megyek: csak keszekusza szálak.
Te vagy talán a cserszömörce bokra,
most kellő távolságba jutva látlak.
Ahogyan eltévelyedő, zokogva
nézek körül, téblábolok a tájban.
Ami volt, már minden annak a roncsa.
Láthatatlan köldöksinór kötöz még
bennünket össze, amint föl-föleszmélsz.*

Álom

*E konok körökből én most kilépek.
Nem tarthat vissza a bűvös erő sem.
Semmi sincs, mi húzna vissza, se ének,
se átok, se áldozat. Ha lelőnek,
az sem. Uszulhattok ebek! Szírének
ülhetnek vállamon. Belül is süvöltnek?
Majd elhajózom én a virradattal,
hol ringó gyümölcsrel a táj vigasztal.*

Kiss Benedek

Élettöredékek

Az Elérhetetlen föld, vagyis a „Kilencek”

A Kilencek nem úgy állt össze, ahogy az Isten megteremtette, csak majdnem úgy. A hatvanas évek közepén, egy-két év különbséggel, valamennyien Eötvös-egyetemisták voltunk (persze bölcsészek), és amíg ki nem ebrudaltak bennünket, a híres Eötvös-kollégiumban is laktunk. Ez egy kicsit fájdalmasan érintett bennünket – a Kilencekből öten is bekerültünk ebbe a szórásba –, de a bennünket fogadó intézet: a Ráday utcai diákszálló is nagyszerű otthonunk lett. Sőt, több előnye is volt az Eötvös-kollégiummal szemben: kettes szobák voltak benne, s ami szintén emelte rangját szemünkben: koedukált volt, vagyis fele részben lányok is laktak ott, sőt akkoriban még a bölcsészeken kívül jogászlányok is. Mi Utassy Dzsó barátommal az épület bejáratának bal oldalán kaptunk egy szobát, emeletes vaságygal. Persze ez inkább fülke volt csak, hasonlóan a többihez. Dzsó aludt alul, én fölötte, s mellettünk a két széken kívül a szabvány irodai asztalocska. Mellettünk lakott Oláh János egy évfolyamtársával, s az emeleten (lányok között) Győri Zsiga Molnár (Péntek) Imrével, vagyis „Filossal”. Az Eötvös-kollégiumban csak Rózsa Endre és kis társaságunk Benjaminja: Kovács István maradt (ő Kiss Ferenc kutatótanár ajánlatára) mint „szakkollégisták”, vagyis akiknek a kiváló tanulmányi eredménye mellett plusz kutatási témájuk is volt. – Mindenesetre sokkal mozgalmasabb lett az életünk, s mi öten, kik már korábban is közel álltunk egymáshoz, megtartottuk azt a jó hagyományt, hogy a Kollégium éttermében – mert itt saját étterem is volt, de csak vacsorázni lehetett – alkalmanként közös költői esteket, felolvasásokat tartottunk. (Konczek Jóska meg ki tudja, hol volt – az egyetem után Szombathelyre került újságíró tanoncnak.) De hogy teljes legyen a névsor: Mezey Katika meg nagyot dobantott, otthagya az egyetemet, és Tatabányára „szökött”, általános iskolába, tanítani.

Mi öten tartottuk legbensőségesebben a kapcsolatot, adódott egy közeli hely is, a körúti Híd borozó, ahol esténként elég gyakran összejöttünk. Az egyetemről kevés szó esett, viszont minden mást – politikai és művészeti-irodalmi életet – megrágtunk, megbeszéltünk. Egyik alkalommal (a miliőt próbálom érzékeltetni) a következő elborzasztó bökverset sikerült közösen összehoznunk:

NAPPIAVÓTA'

*Poshatt sört vedelünk heherészve a Híd-borozóban,
dadduma közt a Joe // adjaja bamba fiút.
Ott volt tökvakaró Filoszunk is e víg hacacárén,
s közben Kiss Benedek // szittaja zisteneket.
Ittónk s épp eleget hogyozánk eme randa hodályban,
kaptassónk haza hát – nem fizetónk kapupénzt.*

Mert bizony akkor még a házmesteri módi járta, s a későn hazaérkezőket „megbírságotlák”. De ahogy ott egész kollégiumi életünk a lányokkal volt tele-szöve, nemegyszer jött velünk Horváth Erzsi, Zsóka, aki Dzsó választottja volt (de inkább viszont), s a mellette lévő szobából egy csodálatos tájszólásban beszélő lány: K. M. (vele jól ismertük egymást, mert ő is előfelvett volt, szomszédos helyen is dolgoztunk anno, Kóbányán, s többször voltunk közösen színházban, operában, moziban. Ő „ragadt volna” hozzám, de én tiszteletben tartottam meny-asszonyosságát végig, mert egy falujabéli fiúval – orvostanhallgatóval volt eljegyezve). Kis társaságunkat nagyban élénkítették, ami (jóval) később odáig fajult, hogy (az én hathatós közbenjárásomra) Dzsó beadta a derekát, és összeházasodtak Horváth Erzsivel.

Egyébként nekem szinte minden szabad esti szórakozásom a pingpong-teremben zajlott: két-három ellenfelem volt, akikkel felváltva, kimerülésig tartó csatákat vívtunk. Ezt sokszor a „lányozással”, „írdogálással” nehéz volt összeegyeztetni. Mert este és éjszaka írtunk: én is és Dzsó is. (Be kellett osztani, hogy mikor melyikünk, mert ketten nem fértünk el az íróasztalnál, és bár – bevallottan – írtunk már budin is, ez mégis más volt.) Egyébként akkor még valamennyien közlésre várahoztunk, s lassan-lassan mindannyian eljutottunk a nyomtatott betűig. De az alaphelyzetünket jelentő lehetőség továbbra is az Eötvös-kollégium nagyvárslalója és a Ráday utcai ebédlő volt. Emlékezetes például az Eötvös-kollégiumban egy március 15-i felolvasásunk, ahol a neves történész, Szabad György vezetett be bennünket, s ő mondta az ünnepi beszédet. Ebből általános és nagy felzúdulás lett Dzsó verse, a *Talpra Petőfi* miatt. De mi is, többiek, egyre inkább kezdtük magunkat úgy érezni, hogy közeledünk egy országos, nagy megmérettetéshez. Különösen vonatkozik ez a Ráday utcai társaságra, s egyre inkább azt gondoltuk, hogy nekünk antológiát kell szerkeszteniünk. Mi voltunk a gerince a tervezetnek, s persze ezt is a magunk módján képzeltük el: magunk által szerkesztett könyv megjelentetésével. Hiszen több éve formálódott, többéves egymásra ismerés és egymás írásainak, magatartásának figyelése, egymás teljes vállalása alapján formálódott ez a kis csoport. Magunkhoz vonzottunk a nem Ráday-körből is olyanokat, akiket esztétikailag (de még inkább morálisan, etikai tartás szerint) közénk valón gondoltunk. Így kapcsolódott hozzánk Rózsa Endre, Mezey Kati, Kovács István és Konczek József. Többen is, akik társak voltak az egyetemi Alkotókörből, kimaradtak, még ha akkor publikáltak is. Így például S. Papp Zoltán (a későbbi munkásór), Szentmihályi Szabó Péter, Suhai Pál, vagy éppen Rózner (Bereményi) Géza,

Spiró György, és egyik egyetemi kebelbarátom, Szalai Pál, s még többek is. Bella Pista esete más: neki ekkor már saját kötete (és image) volt, bár lelkileg őt szívesen láttuk volna közöttünk. De végül is mi, akik antológiatársak lettünk, hasonló háttérből, hasonló emlékekkel s zömmel hasonló esztétikai hitvallással is jöttünk, zömmel vidékről, a lesöpört padlású házakból, és fogékony korban: 13-14 évesen éltük meg 1956-ot, s akikben egy pillanatra sem merült fel, hogy az bizony nem „ellenforradalom” volt, s szemünk elé tudtuk képzelni a velünk egyidős hajdani pesti srácok véréét.

De a Híd borozó mellett nem felejtettük el az egyetem környéki Bajtárs éttermet sem, ahol szintén sok szép délutánt töltöttünk – persze hozzászámítva az én Nárcisz-beli kávézásaimat is. Ugyanakkor (okára nem emlékszem) már komoly és konkrét szervezkedésünk idején, az egyetemi időszak végén (sőt, némelyek már diplomás középiskolai tanárok voltak), áttettük székhelyünket az Erzsébet körúti Erzsébet sörözőbe. Akkor már gyakori vendégek voltunk a híres New York palotában lévő Hungária kávéházban is, ott is el lehetett akkor üldögelni egy-egy szimpla mellett. Sőt, az emeleten több szerkesztőségnek is helye volt. – Az akkori Erzsébet sörözőbe már mindenki azt az anyagát hozta, amit az antológiába ajánlott. Ezek később kézről kézre jártak, s mindenki szavazott egy-egy vers mellett vagy ellene. Ugyanúgy közfelkiáltással fogadtuk el címadó versként Oláh János nevezetes, már évekkal előtte megjelent nagy versét, az *Elérhetetlen földet*. (Rózsa Bandi és Konczek Jóska otlétéről nemigen vannak emlékeim, de biztosan ott voltak ők is, mint ahogy Mezey Katika is föl-fölrándult Tatabányáról, de őt legtöbbször Oláh János képviselte.)

De elengedhetetlenül szükséges beszélni egy lestrapált, középkorú „hölgyről”, aki gyakran tette ott tiszteletét, mégpedig üzleti célzattal: összeviessza lapokra írt „verseket” árult. Persze nemcsak ő figyelt föl ránk, de mi is őrá – többször is jól elszórakoztatott bennünket. Ilyennel még nem találkoztunk, hacsak nem gondolunk társunk, Győri Zsiga hetyke kötet címére (akkortájt, közülünk elsőként jelent meg), azaz hogy: *Ez a vers eladó*. Nem lehetett a hölgygel nem beszélgetésbe bocsátkozni, s legjobban tán Oláh János mulatott rajta, s ennek ellenében meg is vett néhány példányt tőle: ára 10-12 forint volt. Ugyanis a nő azt mondta, hogy alkotásai között található „fokozott” versek is, s azok csak felárral kaphatók.

De egy – számomra – emlékezetes másik esetet is meg kell említenem. Ekkor egy este négy-ötven a Hungária kávéház egyik nagy asztalánál ültünk, mikor váratlanul mellénk ült Vas István – ilyesmi akkor természetes volt. Pár héttel előtte lesújtó kritikát írt Győri Laci kötetéről, amit – s akit – mi nagyra tartottunk. Erről is szó kerekedett, s Vas István megismételte, hogy „Nem jó kötet”. Én válaszoltam, hogy „De jó!”. Mire ő ismét: „De nem jó!”. S én megint: „De jó!”. – Így dobáltuk egymásnak a labdát, miközben kis társaságunk meg elnémult. Hogy mi oldotta föl ezt a szódobálást, már nem emlékszem, de nekem – nekünk – Győri Laci az egyik legeredetibb fiatal költő volt akkor. S arra is emlékszem, hogy – még az Eötvös-kollégiumban – egy közpréda-gépen ő gépelte először a verseimet, mikor már unokahúgommal, a gépíró Kovács Margóval megszakadt a kapcsolatunk. Mert bizony akkoriban még különös szerencse kellett hozzá, hogy anyagainkat gépelve lássuk.

Szerkesztői munkálkodásunknak hamarosan nagy – mondhatni: országos – visszhangja támadt, az egyetemi ifjúság szinte mindenütt tudott rólunk, s várta a rendkívüli könyvet, amit nem a kiadók, szerkesztőségek hoztak létre, a megszokott, joviális módon, hanem ahogy mindig kellett volna is, a szerzők maguk, s így is szerették volna megjelentetni. Ez bizony nagyon megpiszkálta a hatalmon lévő diktatúraszolgálok bajuszát, s el sem tudták azt akkor képzelni. Mikor kötetünk véglegesítődött, előbb a Magvető Kiadóhoz, majd miután visszaadták, a Szépirodalmi Kiadóhoz is benyújtottuk, de mindkét helyről rövid úton rúgtak ki bennünket. Viszont hirtelenjében azt tapasztaltuk, hogy nagy ázsioja támadt az addig semmibe nézett fiatal költőknek, akik bizony a mi társaságunk mellett is szép számban, mellőzötten tolongtak. Hivatalosan is mindenképpen le akarták szerelni a tarthatatlanná váló feszültséget. Így jött létre hamarosan, Mezei András toborzásában (aki akkor az *Élet és Irodalom* versrovatvezetője s a *Tűztánc* egyik megbízható szereplője volt), egy hűbelebalázs-féle szervezés, s erről személyes élményem is van. Ugyanis a szerkesztőség-járásoknak köszönhetően Mezei Andrászt meglehetősen ismertem, s mikor nála jártam, nagy és bizalmasnak vett ajánlással állt elő: bocsássuk rendelkezésére a már megszerkesztett és lezárt antológiánkat, s garantálja, hogy a nála készülő versgyűjteményben mi leszünk a központi helyen. Persze, én azonnal visszautasítottam a nyilvános manipulációt, s rövidesen nélkülünk jelent meg az *Első ének*, amiben vagy harminc (ha nem több) „fiatal” költő jelentkezett, jobbára tehetségesnek vélt szerzők (de legtöbbjüknek ma már a nevét sem ismerik). Azonban ez még nem volt elég: a Szépirodalmi Kiadó szerkesztésében nem sokkal utána megjelent a *Költők egymás közt* című reprezentatív antológia, szintén vagy 15-16 „fiatal” költővel, akiket személyesen egy-egy nagynevű pályatárs mutatott be, előszóval. Itt indult például Tandori Dezső, Kiss Anna, Oravecz Imre, Veress Miklós, Apáti Miklós – és még ki tudja hány ígéretes tehetség. És ebbe már én is belekerültem, szinte tudtom nélkül. Ugyanis a Szépirodalmi Kiadónál volt éppen az első kötetem kézírata – a Magvetőtől már elutasították –, legalábbis amit én első kötetemként szerettem volna megjelentetni. Ebből válogattak aztán antológia-darabokat a *Költők egymás közt* kiadványba, s szinte csak akkor értesítettek róla, mikor már visszavonhatatlan volt. Ráadásul Juhász Ferenc vállalta a bevezetőmet, s olyan elragadó és elragadtatott véleményt írt anyagom elé, hogy biz hitetlenkedtem, hihetetlennek tartottam, hogy ezt komolyan gondolja. (Akkor talákoztunk másodjára.) – A mi szívügyünk-antológiánk meg közöletlenül árválkodott a két hivatalos mellett. Pedig ott volt kísérőnek négy, általunk nagyra tartott költőnek is a lektori ajánlása, úgymint Juhász Ferencnek, Nagy Lászlónak, Kormos Istvánnak, s még Váci Mihálynak is. Minden létező kiadónál ajtót mutattak nekünk, vagyis elsősorban Oláh Jánosnak, s szerkesztőnknek, Angyal Jánosnak, egyetemi barátunknak. De kitartottunk, s ahogy telt az idő, végső elkeseredésünkben úgy döntöttünk, hogy – mivel tudomásunkra jutott, hogy jogilag létezik nálunk is magánkiadás – hát magánkiadásban jelentjük meg az *Elérhetetlen földet*. Már protektort kerestünk az OTP-nél, hogy személyi hiteleket vehessünk fel a finanszírozásra, de a Kiadói Főigazgatóságtól, ahonnan az engedélyeztetésre a hozzájárulási pecsétet vártuk, azt a förmedvényt kaptuk (később hozzánk került), hogy „Oláh és bandája”

beadványát visszautasítják. A korabeli viszonyok között így végleg meg voltunk lőve, mikor – hiszen már országos visszhangot kapott ügyünk, a könyvet sokan várták – addig feszült a húr, hogy az Írószövetség akkori elnökének is bántotta a fülhallását a pengése. Ő volt Darvas József, aki több korábbi vétségére, sőt bűnére is leplet kívánván vonni (nem biztos, hogy magától!), bekérte anyagunkat, s utána elég gyorsan – az Írószövetség KISZ-szervezetének emblémájával –, kivételes esetként megjelenhetett kilencünk antológiája is, az *Elérhetetlen föld*. Ez 1969-ben történt, s valameddig csak elértünk ezen az „elérhetetlen földön”. Ekkor már eltűrték Nagy László később sokat citált bevezetőjét is, ami szinte szervesen tartozott hozzá írásainkhoz, kárhoztatott lírai megnyilvánulásainkhoz. Könyvünknek akkora sikere lett, hogy alig győztük fogadni és teljesíteni a megtisztelő meghívásokat író-olvasó találkozókra. De egyetemi, kollégiumi barátaink is többet kívántak, mint a kötetet. Az 1969-i március 15-én szintén ott voltunk az Eötvös-kollégium nagytársalgójában, ünnepi verses találkozón, aminek le- és bevezetéséhez Kovács Pista történész barátunk megnyerte Szabad György neves professzort is. Itt hangzott el először Dzsó korszakos verse, a *Zúg március*. Óriási volt az ováció, a beépített spiclik sápadoztak, Szabad György tanár úr meg szorongatta Dzsó kezét. 1970-ben pedig bennünket hívtak meg a Kossuth Klubba, március 15-i ünnepségre. Berek Katit, Latinovits Zoltánt és az Egyetemi Színpadról indult Jordán Tamást kértük föl közreműködőnek, de – micsoda pech! – Latinovits éppen lábát törte, így nem vehetett részt az ünnepségen. S alig akartuk hinni, olyan sikerünk volt, hogy a bejutni szándékozók egészen a körútig álltak. A műsor után, ahol sok újrázásra került sor, mikor végre elengedtek bennünket, Berek Katival beültünk a közeli Múzeum presszóba. Ahogy ott hangoskodva tárgyaltuk az esetet, nekem jutott eszembe, hogy nem lephetnének-e meg ebből a szép alkalomból Nagy Lászlót? Berek Katika, aki tudvalevően nagy barátja volt, azonnal indult a telefonhoz, s úgy jött vissza, hogy készülődjünk – Nagy László vár bennünket. Hamarosan taxiba vágtuk magunkat – kerül, amibe kerül –, s átrobogtunk a városon Nagy László és Szécsi Margitka lakásához, az Árpád fejedelem útjára, az óbudai Duna-partra. László nagy szeretettel fogadott bennünket, de többen, csak karéjban, a szőnyeg szélére tudtunk ülni. Bor is akadt, s hosszú, víg mesélgetés, majd énekelgetés kezdődött. Így lett megkoronázva számunkra ez a március 15-e, s valamennyiünk számára feledhetlenné lett.

Futball. Szocreál, Szürreál

Kora gyerekkorom óta szerettem futballozni, sőt mondhatni, az egyetlen sport volt, amit emlékezetem legkorábbi idejétől kezdve végig, míg csak alkalmas voltam rá, szenvedéllyel űztem. Ehhez több-kevesebb szerencse is közrejátszott, kezdve persze a rongylabdától (anyám műhelyében sok rongy akadt), a kisebb méretű gumilabdáig, amit a futballpálya melletti réten, akár birkalegettetés közben is, napestig kergettünk. S az iskolában a tornaóránkat is az aranyozta be, ha tanítónk kivitt bennünket a futballpályára (a „nagy” csapatban akkor ő is játszott), s vittük az iskola nagyméretű, bőr futball-labdáját, s a nagy mezőségben szabadjára engedett bennünket – azaz két csapatra oszolva rúghattuk a bőrt.

Ez bizony nem is volt akkor kis dolog, mert a futball-labda mibenléte jóval különbözött attól, mint amilyen ma. A lényegi különbség az volt, hogy bőrkülsőből és felfújható gumibelsőből állt, s a kettő között a kapcsolatot egy 10-12 centiméteres fűzőrész alkotta. Gyakran leeresztett a belső, s ilyenkor ennek fűzőit kellett kibontanunk, hogy hozzáférjünk a belső „csöcséhez”, amit aztán a kerékpár-pumpa szelepeivel összebüttyköltve fel lehetett fújni. (S amikor kemény volt, nagy fájdalmat okozott meztelen lábunknak, ha a játék hevében éppen azt találtuk el. De ki törődött akkor ezzel!)

És a váratlan szerencse a rongylabda felváltásában határozottan mellém szegődött. Vagy negyedikes-ötödikes lehettem, amikor drága keresztanyám, Oehlmayer Katalin Pest mellől karácsonyra egy ilyen, igazi fűzős focival ajándékozott meg. Ezzel már nemcsak a futballpálya melletti réten játszadoztunk, hanem magán a futballpályán. És ez már odacsábított pár évvel idősebb, nagy suhancokat is. Teljesen rendszertelenül, 12-13-an jöttünk össze alkalmanként, s mindig csak egykapuztunk. Igen ám, de focimat rúgtuk az utca homokjában is, s egy idő után (szerintem túl korán) kezdett kikopni a külső. Ez odáig fajult, hogy vagy két helyen teljesen kikopott a bőr, s ez veszélyessé vált a védtelenné vált belső gumira. De – egy ideig – megoldottam a dolgot: nagyapám suszterműhelyében, ahol a „machinációkat” végezni szoktam, bőven találtam alkalmas bőrdarabkákat, amiket, a belső leeresztése után, szükség szerint becsúsztattam a lyukas helyekre (de így még nagyobbakat ütött a meztelen lábakon – mert mondani sem kell, mezítláb „fociztunk”).

Természetesen vasárnaponként nagy, megkerülhetetlen ünnep volt a „nagy-csapat” meccse, ha nálunk rendezték a találkozót – a környék falvai játszottak ebben a (legalsóbb szintű) bajnokságban. Ez falusi életünk eseménytelen hétköznapjain a vasárnapi mise mellett az „eseményt” jelentette. Én érdekelt voltam mindkettőben, mert – ó, csapat-tanácselnöki úttörő voltom! – nálunk az is belefért, hogy délelőttönként ministráljak a templomban, másrészt 14 évesen, nyolcadikos koromban, tornatanárunk, aki a nagycsapat játékos-edzője is volt, meghívott a „nagyok” edzéseire is. És bizony, jó pár alkalommal – egyszer a jóval idősebb riválisommal szembeni csapatszavazás eredményeként – játszhattam a „nagycsapatban”, ami nekem azért volt fontos és emlékezetes, mert ilyenkor kijöttek az iskolás „nagylányok” is, köztük Édes Juliska, s én neki akartam játszani, tetszeni.

De előbb a nagy posványban, közéleti leblokkolásban akarta Pelsőci Gyula tanár úr megmozgatni a vizet. Jártunk ugyan céllövőgyakorlatokra az MHSZ keretében (bár mit sem tudtunk a világban dúló „hidegháborúról”), éles karabélyokkal, éles történyekkel gyakorlatoztunk, míg egyszer azzal fordult felém: állítsam össze az iskola futballcsapatát, s hívjuk ki a környező falvak iskoláit. Na, olyan bogarat tett a fülembe (bár természetesen összeállítottam a csapatot, ki is kaptunk, ahogy várható volt), hogy utána sokáig, végig a középiskolás koromon is, sok jobbra való órán is foglalkoztam a jobbnál-jobb csapat-összeállításokkal.

Mert persze, hogy gimnazista koromban is központi szerepe volt a futballnak, annál is inkább, mert kollégiumunkban volt egy futballpálya is, az oldalsó ferályon. Természetes volt, hogy ott is bekerüljek a gimnáziumi csapatba, aminek

leginkább egy gyalázatos meccsére emlékszem. Kiránduláson járt nálunk a bajai iskola egyik osztálya (éppen az én korosztályom), s kihívták futballmeccsre a mi gimnáziumunk összevont csapatát. Először könnyelműen fogtuk fel a dolgot (hiszen ez csak egy osztály!), aztán két-három kapott gólnál elkezdtünk iparkodni. Igen ám, de köztük játszott az akkori ifiválogatott, Dujmov (aki később Dunai II. Antal néven nagy válogatott futballista lett, sőt balszélsőjük, a kistermetű Ézsi is NB II-es minősítésű volt). Alaposan elgyepáltak bennünket, s az én emlékem és szégyenem, hogy Dujmovot nekem kellett volna fognom, de úgy ment el mellett, ahogy akart. S akkorákat lépett, hogy én hárommal sem tudtam utolérni. – Közben később alakultatott a mi kis csapatunk, aminek edzője Kiss György, történelem–magyar szakos tanár volt. Sajnos nagyon rossz tanár volt, s hál' istennek nekünk csak történelmet tanított – viszont jó futballedző volt. S engem ki is rakott az I. István (azaz Szent István) Gimnázium csapatából hamarosan, amely egyre szebb sikereket ért el, s 1961-ben, érettségim évében meg is nyerte az országos középiskolás bajnokságot. Ugyanis kaptam egy bokaficamot, aminek alkalmából kértem a gimnázium igazgatójától egy rendkívüli hazautazási engedélyt, amit meg is kaptam. (Ez köreinkben akkor nem kis dolog volt.) Ügyet is csinált belőle Kiss Gyurka, mint edző, aki ennek nagyon ellene volt, mondván, hogy hamarabb rendbe jövök a kollégiumban, s a vasárnapi meccsen már bevethető is leszek. Durcásságomért azonnal ki is rakott a keretből, s ez igazán nagy megtorlást jelentett nekem.

Aztán a gimnázium befejezése után is, ahol csak pattogó labdát láttam, azonnal megpróbáltam a játékosok közelébe férkőzni. (Érdekes viszont, hogy a kézilabda, kosárlabda, röplabda egy percre sem kísértett meg, bár lett volna hozzájuk lehetőségem.)

De hogy hogyan is kerültem egyetemista korom végén az akkortájt alakultató, fényes nevet viselő Szoc. Reál Budapest csapatába, ami írók-költők együttese volt, igazán nem tudom. Írói munkánk még nem predesztinált erre, mégis egyszer csak azon kaptuk magunkat Szalai Pali barátommal, hogy tagjai vagyunk ennek a csapatnak. Megalakulásának vicces, de hihető legendája volt. Mint egy generációval előttünk járó, de már nem fiatal írók, Csurka István, Moldova György, Mezei András és Végh Antal, küldöttségként járt Moszkvában, s dolguk végeztével a nagypályaudvaron (és mellett) vártak a hazainduló vonatra. Unatkoztak, hülyéskedtek, míg egyszer egyikük agyából kibukott a nagy ötlet: vásároltak egy labdát, s időtöltésként azzal passzolgattak – mindnyájan rajongtak a futballért. És hazaérkezésük után bementek az Irodalmi Alaphoz, de az Írószövetség is szerepet játszott abban, hogy alakuljon a fiatal íróknak egy futballcsapat, minden felszereléssel, ahogy illik (itt játszott szerepet az Irodalmi Alap vezetősége mint anyagi támogató). Az 56 utáni pártos vezetés mindenbe belement, hiszen jobb volt, mint valami politikai szervezkedés. Találó nevet is választottak hozzá, de persze ennek semmi köze nem volt az akkor hirdetett mindenható ígéhez: a szocialista realizmushoz, hanem az akkor már neves spanyol futballcsapat nevét: a Real Madridot idézte.

Nagyon sok futballpályán megfordultunk, Moldova és Csurka neve márka volt, de persze Végh Tóni és Mezei András is, és megnyíltak előttünk neves

sporttelepek is. A kezdet kezdetén (első meccsünkön Zelk Zoltán volt a kezdő-rúgást végző tiszteletbeli tag) egész télen a hajdani Ludovika épületének tágas tornatermében „futballoztunk”. Ez nagyon jó helyszínnek bizonyult az „összerázódáshoz”. Utána tavasztól hosszú ideig a margitszigeti telephelyű Pénzügyőr pálya volt az otthonunk; de a Margitszigeten sokáig használtuk az Úttörő Stadiont is, majd még egy neves helyszínünk volt: a mai Millenaris Park környékén, de annak gazdáját nem is tudom. (Talán a Pénzügyőrök játszottak ott.)

Az alapcsapat így állt föl legtöbbször: Csurka volt a kimozdíthatatlan kapus, hátvédek voltak: Moldova, Végh Tóni, Farkas László (az *Új Írás* versrovatvezetője) és barátom, Szalai Pali. Később Moldova beeröltette egyetemi kortársunkat, Kenessei Andrást is, valamint a Füzessi testvéreket, akikről nem sokat tudtunk. A középpályán bérelt helyem volt nekem a jobb oldalon, Döbrentei Kornélnak és Rózsa Endrének balfelől. Én jobbszélsőt is szívesen játszottam, mert akkor még legendásan gyors lábú s atlétikus voltam. Aztán váltogattuk egymást Baranyai Tiborral, aki a könyvterjesztésnél dolgozott, és szintén Moldova embere volt. Középcsatárunk nevezhető közülünk egyedül profinak, Módos Péter, aki pár évvel előttünk járt az egyetemre, de megfordult fizetett játékosként az NB II-es Építők csapatánál is. Később is emlegette, hogy milyen jó beadásokat kapott tőlem a jobb szélről. De technikás összekötő volt például (Sánta) Mózsi Ferenc is, akit antológiánk megjelenése idején én protezsáltam be a csapatba. Aztán megfordult nálunk többek között Nagy Gáspár, Szakolczay Lajos és Módos Péter két öccse is, majd később Jovánovics György szobrász (Jovánovics Miklós testvéröccse), majd Végh Tóni támogatásával a sárga trikójában külön szint jelentő Balázs József is, aki akkor vált nevezetessé a nagy föltűnést keltő *Koportos* című írásával. De kihagyhatatlan volt a mozdonyként fújtató Mann Lajos dramaturg és Mezei András is. Levittem párszor Utassy Dzsó barátomat is, de igazándiból őt nem érintette meg a futball, s csak néhány alkalommal száguldozott a bal szélen. – Többször játszottunk vidéki csapatokkal, összekötve a játékot egy-egy író-olvasó találkozóval. Ezeket leginkább a kupechajlamú Végh Tóni vagy Moldova szervezte, a csapat vacsorát kapott, ők meg némi fellépti pénzt. Így jutottunk el például Komlóra, ami akkoriban nemcsak bányászváros, hanem neves sportváros is volt, s a híres „nagy csapat” hátvédje, Lóránt is játszott ellenünk. De előfordult olyan is, hogy egy pesti meccsünket a „szőke szikla”: Mészöly Kálmán vezette. Aztán pár évet a fővárosi bajnokság (legalsó) osztályában, hivatalos igazolásokkal is végigjátszottunk. Az eredmény nemigen számított, szinte mindig kikaptunk, de a lényeg igazi „sportmenekhez” méltóan a kaland és a játék volt. – Néhány emlékezetes momentum azért akadt. Emlékszem, hogy 1967-ben az egyik margitszigeti pályánkon volt éppen edzésünk, mikor Virág lányom született. Közösen ünnepeltük meg, s Módos Péterrel még néhány korsó sör erejéig túlóráztunk is. Vagy egy alkalommal, esőben, egy földes-sáros pályán volt meccsünk, s a különben is kiskakas-természetű, középhátvédet játszó Végh Tóninak nézeteltérése támadt az ellenfél centerével. (Hátvédeink, élükön különösen Moldovával, hatalmasakat tudtak rúgni a labda mellé, s Végh Tóni sem tartozott a kíméletes játékosok közé.) Ahogy összezsaptak, mindketten a sárba estek tizenhatosunk előtt. Tóni, mint egy tűzgolyó, föl pattant, és kihívó, öklözésre hajló

módon állt szembe a kényelmesen fölkecmergő középcsatárral, aki viszont erős, talán egy fejjel magasabb is volt a mi harcias középhátvédünknel. S ekkor furcsa dolog történt. Egy ideig így álltak egymással szembe, majd a csatár jobb tenyerét rátette Tóni kopaszodó fejére, és elkezdte nyomni lefelé. Tóni meg rogyadozott, rogyadozott, mígnem a nagyobb erőnek engedelmesen lassan térdre rogyott az agyagos sárban. Nagy szám volt!

Emlékezetes volt az a mérkőzésünk is, amit a lóversenypálya füvén játszottunk a zsokek ellen. Többen is, de különösen Csurka nagy szenvedéllyel járt ki a futamokra, s elég sokat is veszett. (De a drámáit játszották, s így futotta.) A zsokek által szervezett meccsen, hosszú hónapok után a félidőben 2:1-re vezettünk végre, nyeresre álltunk. S mit ad Isten! Sok huncutság, sőt néha álnokság is kísérte kis csapatunkat, s ez történt ekkor is. A zsokek nem lettek jobbak a második félidőben sem, de meghatározó hátvédünk, Farkas Laci két hatalmas öngólt is berámolt Csurkának, s megint csak kikaptunk. Az történt ugyanis, hogy Laci „lepaktált” az ellenféllel (ez divatos volt az akkori élcsapatoknál is): megígért „tuti tippekért” cserébe eladta a meccset a zsokéknak. (Aztán persze az is kiderült, hogy a „tuti tippek” is hamisak voltak, s komoly pénzt veszített rajtuk.)

De minden szép dolog véget ér egyszer, különösen, ha egy társaságot szimpátiák, sőt érdekellentétek osztanak meg, vagyis felüti fejét a belső bomlás. Történt, hogy egyszer csak (az Úttörő Stadionban) Végh Tóni és Moldova összevitakozott, majd össze is verekedett annak eldöntésére, hogy melyikük is a csapatkapitány. Ez teljesen megosztotta az akkor már 18-20 fős társaságot, s voltak, akik egyikük, míg mások másíuk mellé álltak. Végeredményben két csoportra osztottunk, Moldováéké maradt a Szoc. Reál Budapest nevezet, mi többiek, főként a fiatalabbja, a magától adódó Szür. Reál nevet vettük fel. És hát külön pályák is kellettek. Ettől kezdődően azonban egyik társaság sem tudott annyira jutni, mint amilyen a „pártszakadás” előtt volt, mindketten „kispályások” lettünk. Mi, mint „szürreálosok”, áttettük székhelyünket a Szent László Kórház sporttelepére, s valóban kispályáztunk. Jött hozzánk Mózsi Feri révén Kónya Imre, a későbbi miniszter, aki akkor még jogászhallgató volt, s mint autodidakta, az Egyetemi Színpadon verseinket – a Kilencek verseit mondta. Jött hozzánk később Sánta Áron, Mózsi Feri öccse, aki végzett a nyíregyházi főiskolán, ahol a város csapatának (NB II.) középcsatára volt. De járt hozzánk rendszeresen fizikus, csillagász, jogász – és még sokféle foglalkozású szerzet.

Aztán alakult egy másik csoport is, nem szigorúan „pártállások” szerint, akik a budai Czako utcai pályán találtak otthonra. Néhányszor itt is megfordultam – jóval közelebb volt lakásunkhoz –, de igazából a Szent László Kórház sporttelepén voltam otthon, míg csak egy Achilles-ín-szakadás abba nem hagyta velem a futballozást Tokajban, a nevezetes írotáborok egyikén.

1993-ban, 50 éves koromban történt. Már jó pár éve jártam az Írók Szigetére: a Tokaji Írotáborba, ami 24 év után máig is virágzó lehetőség mind ifjabb, mind korosabb írók-költők számára. Ráadásul kocsival mentünk: Léka Géza sógora vitt, együtt bennünket: Utassyt és engem. Gyönyörű napok járták, s én mindenütt ott voltam, esti énekléseken, kocsmai borozgatásokon – csak ott nem, ahol a meghatározott programok zajlottak. A gimnázium kollégiumában

volt a szállásunk, mint rendszeren, s annak menzáját is használtuk étkezésekre. A borozgatások közben már kiderült, hogy Győri Zsigába „belezúgott” egy fiatal, de nála kétszer nagyobb testű „tini”. De egyéb szívbeli kapcsolatok is alakultak a fiatalok között. Egy verőfényes délután ezek összeszervezkedtek, hogy a közeli futballpályán „keressük egy kicsit” a labdát. Persze nekem is szóltak, s vagy tízen átsétáltunk a szép füves pályára, kiskapukat alakítottunk ki, két csapatra oszlottunk, annak rendje és módja szerint, s hamarosan kiderült, hogy egyedül én vagyok, aki ért valamit a „labdakergetéshez”. De félpucéran futkorászni, egy kicsit a napon kimelegedni, megfelelőnek tűnt. Egészen addig, míg egy ifjanc, nekihevülten, hátulról rá nem tiport a bokámra. Azonnal földre rogytam, s hiába próbáltam, nem tudtam lábra állni. Azonnal sejtettem, hogy nagy baj van, olyan, amilyen eddig még nem ért. Végül sántikálva betámogattak a kollégium lépcsőházába, leroskadtam egy székre, s értesítették az orvost, hogy baj van. Csapzott voltam, természetesen, s mivel pár lépésnyire volt a fürdő ajtaja, úgy gondoltam, míg várnom kell, lezuhanyozom és rendbe teszem egy kicsit magam. Sikerült is, s persze a borotválkozótükör előtti kis tálcikára letettem az órát, ami egy különleges márkájú, svájci óra volt. S a zuhanyozás után persze, ott felejtettem. Kevesen jártak akkortájt ott a folyosón, s mikor észrevettem, bebicegtem érte a fürdőszobába. Az ajtóban beleütköztem egy tv-s kulimunkásba – mert a TV is kint volt –, aki sunyi fejjel húzott kifelé mellettem. S az órának hűlt helyét találtam csak. Már második órám volt a KISTEXT-beli lopás után, amit elvesztettem. Mert persze hiába mondta a hangosbemondó egész este, hogy keressük a becsületes megtalálót, az órának végleg nyoma veszett. – Az orvos meg, ahogy sejtettem is, megállapította, hogy Achilles-ín-szakadásom van, s otthon azonnal vonuljak kórházba.

De volt ennek egy számomra nagyon csúnya, emlékezetes momentuma is. Utassy, mikor találkoztunk, száján kárörvendő vigyorral azt mondta: Úgy kellett neked, minek adtad össze magad ezekkel az ifjonckal. S végig, míg haza nem értünk, csúfolkodva emlegette sérülésemet, a legkevesebb empátiát sem mutatva. Ez természetesen nekem nagyon rosszulest – de nem az egyetlen hasonló eset volt hosszú barátságunk történetében, amikor csak nyeltem, nyeltem. (Pedig ő jobban ragaszkodott hozzám, mint hozzá én.) Itt jegyzem meg azt, hogy volt professzorunkhoz, Czine Mihályhoz is kettesben jártunk látogatóba, s Miskának egyszer volt egy érdekes kérdése: – Mondjátok, ti még sosem vesztek össze? Miután mindkettőnk tagadta, Czine fejét csóválva tovább forszírozta a kérdést: Nőügyekben sem? És mi mindketten természetesen tovább tagadtunk – s ez így is volt. De azért „kényes nüanszaink” voltak.

– Pesten a Honvéd Kórházba kerültem, egy alezredes orvos operált meg, s a személyzet azt mondta gyógyulásomra, hogy „vannak még csodák” – de futbalista voltomnak ez végleg véget vetett.

A „Tiszta szívvel” vége, házasságkötés, második szigorlat

Írtam már korábban, hogy 1966-ban jelent meg a *Tiszta szívvel* című egyetemi folyóiratunk 4. – azaz utolsó száma. Kettős szám volt, mert a 3. is ez volt egyben. Nagy politikai botrány lett belőle, mindenkit, közte az Alkotókör vezető tanárát: Koczás Sándort is leváltották. Beleesett persze Asperján is, mint párttag és főszerkesztő, s mi ott maradtunk meghurcolva és tanácstalanul. Nem szerettük volna a lapot elveszteni, hiszen sokunknak – nekem nem! – jelentett méltó megjelenési fórumot, s politikuma is, ami leginkább fáj a bigott és züllött előjáróságnak, nekünk, mint akkor induló értelmiségieknek, fontos megnyilvánulási terepünk volt. A folyóiratot ugyanis nemcsak az ELTE-n (bölcész, TTK-s és jogi karok), hanem a lehető legtöbb vidéki egyetemen is terjesztettük. A Szegedi Egyetemről például válasz is érkezett – együttérzését jelezte két akkori végzős költőkollégánk is: Szepesi Attila és Veress Miklós. Így hát kínos és megzavarodott helyzetünkben nem tudtunk jobbat kitalálni, mint hogy valaki nagypolitikai potentátnak ajánljuk föl a főszerkesztést, aki jobban tudja tartani a hátát, igazságkereső és magunkkereső megnyilvánulásainkért. A folyosón vagy üres szemináriumi termekben összedugtuk a fejünket, s úgy döntöttünk, hogy legelőbb is Pándi Pál professzornak ajánljuk föl lapunk további főszerkesztését. Ő pártvonalon is meghatározó személyiség volt. Választott küldöttség ment hozzá közülnünk előadni, megtárgyalni a dolgot. Én is köztük voltam (mindenek ellenére magaménak éreztem a lapot), s így tudom: sokra nem jutottunk, már az első kérdés-megpöccentésünkre elhatárolódott, s köszönve a megtiszteltetést, a másik pártos professzorhoz, a megjelenésében egy régi magyar úrhoz hasonlító Király Istvánhoz irányított bennünket. Eddig, mondjuk, így is gondoltuk igazándiból a dolgot. Még hozzátette, biztatóul, hogy este éppen találkozik Király professzorral, s „borközi állapotban” megvitatják kérésünket. Mi viszont ez után, mintha nem kísérleteztünk volna Pándinál, úgy kerestük meg Király professzor urat, s ugyanúgy felkértük lapunk s az egyetemi ifjúság érdekeinek képviselőjére, vagyis neki is följajlottuk, hogy főszerkesztőként álljon (nyugodtan mondhatom) mozgalmunk élére. És: ugyanúgy köszönte bizalmunkat, mint Pándi, sőt hozzá irányított bennünket, és megígérte, hogy mivel este találkozik Pándival, „borközi állapotban” megvitatják kérésünket. – Mi kínos-keservesen nagyot mulattunk, mikor szobájából újból a folyosón voltunk, s elképzeltük, ahogy este majd a két nagyságos és tökkolopi potentát, nem tudván, hogy mindkettőjüknél voltunk kérésünkkel, „borközi állapotban” megvitatja a dolgot. Bizony, nagyon elkésérítő volt számunkra (mintha nem tudtuk volna előre válaszukat!), s én el is végeztem az ELTE irodalom szakát úgy, hogy egyikhez sem volt közöm, túl azon, hogy a folyosón néha elmentünk egymás mellett.

De ekkortájt, 1966 tavaszán és nyarán sok minden történt velem – úgy is mondhatnám, hogy „szakadt rám”. Esténként a Ráday úti kollégiumban ugyan nagyokat pingpongoztam, jó játékos voltam. De Garai Katalin is egyre többet találkoztunk, mivel ő már szakdolgozatát írta, s leginkább itthon volt. Mikor szülei a munkahelyen voltak, délelőttönként nagyokat szerelmeskedtünk a Tartsay Vilmos utcai lakásukban, s nekem – a cserépkályha fűtésén túl – igazi élvezet

volt a meleg kád lehetősége is. De esténként is voltak közös programjaink, s ha beleszámítom, hogy nekem is sok kollokviumra, sőt a második, döntő szigorlatra is kellett készülnöm, bizony, sűrű napjaim voltak. Az egyetemen több előadáson és szemináriumon is meg kellett jelennem. És a folyamatos ultizgatás, Liskó Icivel való kávézgatás is, ami mindig össze volt kötve az ún. „lelkizéssel”, sok időt vett el. A nagy csalódás után Diannával kerültem még a legszimplább találkozást is, és a hatalmas őr, amit hagyott, Kati-val (és a kollégiumi lányokkal) igyekeztem kitölteni. Úgy tűnt, sikerrel is, mert addig-addig jártam Katiékhoz (vagyis Katihoz és Kati-val), míg alaposan kitavaszkodott. Egy szombati napon, ami úgy indult, mint más napjaink, a déli órákban a Tartsay Vilmos utca és a Kiss János út összefutásánál lévő híres, csak „Májasnak” titulált kis étteremnél, az utcától elválasztó kőperemen ültünk, s látszólag könnyedén töltöttük az időt. Pénzünk bizonyára nem volt, mert különben a kőperem túlsó oldalán, a szabadtéri asztalok egyikénél ültünk volna. Június 18-a volt, egy közönséges szombati nap, Kati államvizsgázott, s én is igyekeztem megfelelni egyetemi elfoglaltságaimnak. S egy kis hallgatás után Kati azt mondja váratlanul: Mi lenne, ha azok után, amik velünk történtek, összeházasodnánk?! – Mint mennyből az angyal, csapott le rám a kérdés. Egy ideig meg sem tudtam szólalni. Aztán elkezdett az agyamban csikorogni az a kis szerkentyű, ahogy ilyen helyzetben szokott, s azt hozta ki eredményként: Miért ne? Házasember még úgysem voltam, s Katinál jobb feleséget úgysem találnék. Egyetértünk minden fontos dologban, nem riasztja el, hogy verset írok és költőnek készülök, vagyis vállalja, hogy bizonytalan jövő vár ránk, de bízik bennem, hát – miért ne?! – És már úgy válaszoltam: Rendben. De mikorra gondolod? – Ha lehetne, hétfőn! – mondta. Megint meglepődtem. Sok minden átfutott egyszerre újra az agyamon, de erre is azt mondtam: Rendben! Még ma beszélek Dzsóval a kollégiumban, ő lesz az egyik tanúnk, aztán este hazamegyek édesanyámhoz Pestszentlőrinc-re, bejelentem neki, áldását kérve, vasárnap meg a te szüleidnek hozzuk tudomásukra, hétfőn meg négyesben, a két tanúval megjelenünk a kerületi tanácsnál, itt van az utca elején, s megesküszünk. De semmi céció, mindössze négyen leszünk ott. – Én is így gondolom, így lesz jó! – válaszolta Kati. Összeöleleztünk, megcsókoltuk egymást, s ahogy kibontakoztunk a minden eddiginél szorosabb ölelésből, hirtelen az futott át a fejemen, hogy én bizony minden nőben, gimnazista korom óta öntudatlanul a feleséget, az édes társat kerestem, rá volt egyre inkább lelki szükségem, s íme, megadatott!

Minden úgy történt, ahogy sebtiben megbeszéltük. Dzsóval a kollégiumban elég későn tudtam csak beszélni. Ha bolondnak tartott is, vállalta a rá hárulókat. Édesanyámhoz Lőrinc-re elég későn jutottam el, és már aludtak, úgy kellett felzörgetnem őket. Édesanyám is nagyon meglepődött, de csak annyit mondott: Biztosan jól meggondoltátok, kislíam! Legyetek boldogok! – Vasárnap délelőtt, a szokásos módon találkoztam a Rózsák terei kis templomban édesapámmal is, és a buszvégállomáshoz sétálás közben, a mise végén elmondtam neki is a dolgot. – Megbolondultál?! Most csinálod, amikor az „aranyifjak” életét élhetnéd? (Nyilván lottónyereményükre célzott.) Muszáj elvenned az első nőt, aki megadja magát neked?! Tőle ez volt várható, s fölháborodottan dohogott akkor is tovább, mikor elváltunk. Az ő véleményére nem sokat adtam, de hátravolt még, hogy dél-

után Kati szüleinek is bejelentjük tervünket. Ők lepődtek meg aztán csak igazán! A végletekig megdöbbenek, amikor (Katal karolva egymást) „bejelentetem”, hogy másnap megesküszünk. Próbáltak persze ők is lebeszélni vagabund tervünkről, hogy várjunk még egy kicsit, s ha később úgy gondoljuk, „felnőtt módra”, halasszuk akkorra egybekelésünket. Az végképp kiborította őket, hogy még ők sem lehetnek jelen a fontos, életre szóló eseményen – ha már tervünk megváltoztathatatlan.

Aztán másnap, hétfőn délelőtt, június 20-án úgy ment minden, mint a karika-csapás. Tíz órára Dzsóval megjelentünk a XII. kerületi Tanács házasságkötő terme előtt. Annyi történt, hogy ruhát cseréltünk: Dzsónak fekete érettségi öltönye volt, nekem acélkék – ezeket az alkalomhoz híven megcseréltük. Kati is ott volt a szomszéd házból való, végzős állatorvostan-hallgató barátjával, akivel együtt nőttek fel, ő volt a tanúja. Kis várakozás után véget ért egy akkorra datált ceremónia, s beszéltünk a hivatalvezetővel, hogy házasságot szeretnénk kötni. – Mikor? – kérdezte. – Most – feleltünk. Ez egy kicsit őt is váratlanul érte, de aztán azt mondta, szerencsénk van, mert egy óra múlva éppen van egy üres félórájuk, addig menjünk, fényképezkedjünk, igyunk egy konyakot, s az adott időre jöjjünk vissza. És így történt, mivel akkoriban nem kellett előzetesen bejelentkezni. Semmi hókusz-pókusz, viszont boldogan néztünk egymás szemébe Katal, s a ceremónia után, mivel gyönyörű idő volt, beültünk a „Májás” presszó előterében lévő szabadtéri (nevezzük így) kerthelyiségbe, s ettünk egy-egy májast (olyan finomat sehol sem lehetett kapni!), s megittunk egy (vagy két) korsó sört. – Eddig rendben is volt, de hogyan tovább? Ezt bizony nem gondoltuk át Katal, gondolván talán, hogy minden megoldódik, csak jó szándék kell hozzá, jussunk túl a legnehezebben. Első lépésként Kati szülei (akiket attól fogva apu-anyunak szólítottam, s ez kicsit meg is hatotta őket) följánlották, hogy amíg be nem fejezzük az iskolákat, és jobb nem adódik, lakjunk a másfél szobás lakásuk régi „cselédszobájában”, 3x2 méteren. Ide állítottunk be egy dupla heverőt, itt alakítottunk ki magunknak egy (gyorsan szűkké váló) könyvtárfalat, s így még egy kisméretű, iskolás íróasztal is befért. Itt éltük le közös életünk első három évét, ide született első gyermekünk, Virág. (Persze édesanyáméknál kényelmesebb körülmények között is lakhattunk volna, de Katal együtt inkább ezt választottuk. Az ablakból hatalmas panoráma adódott, mert előttünk egy beépítetlen telek volt, a teljes Sas-hegy látványával, rajta az Arany János Gimnázium hatalmas sárga épülettömbjével, ahova egykor engem nem vettek fel. (Mert általános után először ide jelentkeztem.)

De ezzel egy időben (vagy rövidebbel ezt megelőzve) meg kellett felelnem egyetemi feladataimnak is. Emlékezetes eset részemre, hogy az egyik kollokviumon, amire jól felkészültem, s ahogy Petőfi írta: diligenter frekventáltam, ahogy felszabadultan mentem a hosszú egyetemi folyosón, talákoztam egyik legjobb akkori barátommal és csoporttársammal: Havas Gáborral, aki szintén ünnepien volt öltözve. Szigorlatra megy Czine Mihály tanár úrhoz, mondta, és hirtelen ötlettel felvetette, hogy menjek én is vele, essek túl én is rajta, bár én jóval későbbre voltam erre a szigorlatra bejelentkezve. Hiába mondtam, hogy semmit nem készültem, és nagy az anyag, azt mondta, hogy a témát, a XX. századi magyar és világirodalmat biztosan ismerem annyira, hogy kedvenc tanárunknál: Czinénél elég legyen, ha

valami meg nem megy, ő ki fog súgni belőle. Addig-addig győzködött, hogy jobb belátásom ellenére egyszer csak ott voltam vele én is Czine tanár úr ajtaja előtt. A tanár úr elfogadta vizsgám előrehozatalát, és Gáborral együtt mentünk be hozzá, egymás mellett ültünk a húzott tételek kidolgozásánál. Nekem egyik szemem sírt, a másik nevetett: húztam egy angol prózáirót és egyik regényét, másiknak viszont Federico Lorcát. Az angol regényt nem olvastam, írójáról sem sokat tudtam, de Gábor, ahogy ígérte, egy szinte teljesen kidolgozott tételvázlatot csempészett át róla hozzám, s egy kicsit megnyugodtam. Lorca meg Lorca volt, az egyik akkori kedvencem (s nem csak nekem – akkortájt jelent meg szép nagy, reprezentatív kötetben, András László fordításában életművének nagy része. Nagy László is ekkoriban „érezte rá”, s az előző Rimbaud- és Baudelaire-olvasmányaim után a legfontosabb felfedezés volt számomra, úgy is mint fiatal költőnek). Mikor sorra kerültem, a tanár úr, akit már régen és szinte baráttan ismertem (de a vizsga más!), Lorcát kérdezte előbb. Ez nagy és szerencsés húzása volt, mert annyit beszéltem róla, és többek között a hozzá köthető „duendéről”, népiségéről és Nagy Lászlóhoz köthető poétikai kapcsolatáról, hogy félbeszakított, és a másik tételtemet nem is kérdezte, vagyis újból csak „diligenter”, azaz kitűnően feleltem meg. Havas Gabi türelmetlenül várt az ajtó előtt, s hatalmas mosollyal nyugtáztuk az eredményt, amit – bár ő nem volt „iszós”, meg kellett ünnepelnünk.

Sikerrel zártam a negyedik évet, aminek végén szintén népművelési gyakorlatra kellett mennem – mégpedig úgy adódott, hogy Salgótarjában. Ekkor, a második szigorlat után már középiskolai tanárnak számítottunk, de hogy mit kerestem Salgótarjában, és hogyan kerültem éppen oda, halvány emlékem sincs. Előző „bandánkból” Szalai Pali és Dzsó Szolnokra került, mégpedig (Uzoni) Zayzon Mártával együtt, vagyis én lehettem volna Márta helyett megint a harmadik. Salgótarjáról viszont semmit sem tudtam, azt sem, hogy ott dördült el 56-ban (nem sokkal előtte) a sokakat leterítő gyilkos sortűz. A megyei művelődési ház igazgatója, név szerint Kiss Imre fogadott gyakornokként, igazán nagy rokonszenvvel, s ez kölcsönös volt, mert egyik nagybátyámat is így hívták, s ez már nagy bizalmat ébresztett iránta. Sok közülünk aztán nem lett egymáshoz, de igazán rendes, megértő főnökként ismertem meg a későbbiekben is. A legérdekesebb talán az volt, hogy a presszóban összejött egy kis „pesti” csapat – odakerült az előttem járó évfolyamból Simon Jóska, a jezsuitaként erkölcsös KISZ-titkár a népművelés szakról, és az ellentétes, kihívó viselkedésű barátnője, a szemre való „Mütyür” (aki nem állhatta sokáig Jóska mindenkit megváltani kívánó természetét és prúdságát, s egy válogatott focista felesége lett). De odakerült a Megyei Könyvtárba Győri „Zsiga” barátom is a feleségével, s a társaság tagja volt egy képzőművész leányzó is, szintén frissen végzett, s a művházban volt „kultúros”. Ezek a kávézások jelentettek egy kis színt eléggé unalmas „vidéki” életünkben, s egy hétvégén lejött hozzám Kati is. Éppen augusztus 20-a volt, s részt vettünk délután egy nevezetes palóc falu, Hollókő ünnepségén – vagyis a szabadtéren, zöld környezetben tartott műsoron, amit a mi megyei művelődési házunk rendezett, de nekem ebben sem volt semmi tennivalóm. A művelődési házban egy szobát kaptam lakhelyül, s oda cüggöltünk egy kollégiumból egy (számomra már régóta ismerős) vaságyat. Vagy két hét után jött hozzánk tanszékünkéről a szép Kurucz Zsuzsa, aki engedély-

lyel maradt addig távol, s akivel éppen hogy csak köszönőviszonyban voltam; s akiknek sokkal jobban örültem: Szombathelyről is két gyakornok fiú. Ezzel együtt szinte semmi valamirevaló dolog nem történt az egy hónap alatt. Még a legtöbb az volt, hogy a szomszédos megyei könyvtárban, ahova át-átjárógtam, szinte „tiszteletünkre”, a könyvtáros nők rendeztek egy nagy bulit valamilyen alkalomból, s persze megpróbálták „elcsábítani”. Jól jellemzi állapotunkat, hogy lepergett egy hónap anélkül, hogy akivel az egyetemen szoros barátságban voltam: Győri Zsigáékat csak egyszer is meglátogattam volna albérletükben. Nemcsak eseménytelen volt, de érdektelenül is telt salgótarjáni gyakornokoskodásom, s alig vártam, hogy leteljen, és visszakerüljek édes feleségemhez Pestre – azaz Budára.

S jóformán csak ekkor, ahogy újból otthon voltam, kerülhetett sor arra, hogy anyámék is jobban megismerhessék Katit. Nagymama különösen odavolt érte, mert – mint mondta – egész életében olyan szép „úri” fehér bőrt szeretett volna, mint amilyen Katinak volt. S beszélgetésben is jobban megkedvelték egymást. Persze, édesanyám is nagy szeretettel elfogadta, s azt is, hogy nem náluk, Lőrincen lakunk, és sok fontos használati cuccot kaptunk tőle: párnákat, lepedőket és huzatokat, aminek nagy része még használatlan, vagyis az ő „stafírunkjából” való volt. – És hát apámhoz is ki kellett mennünk Diósdra. Meg is beszélünk egy vasárnapot, s ahogy féltém is tőle, rosszul is alakult. Kati néni, a ronda sváb asszony ugyan a vendéglátásban kitett magáért, de nem tudta megtagadni magát, hogy botrányt ne okozzon. Az asztal melletti beszélgetésben szóba került Kati szemüvege, amit azért is kellett viselnie, mert az egész ostrom alatt csecsemőként a pincében kellett lennie, és különös fogásként mákos tésztát etettek vele (sokaknak az sem jutott). Viszont Kati néni meg akarta vizsgálni szemüveg nélkül is a szemét, s Kati meg a végtelenségig ódzkodott, ahogy a vén banya kapkodott a szeme felé. Én is föl voltam háborodva, s alig tudta apám leszerelni a vénasszonyt. Akkor meg egyszer csak azt kezdte óbégatni, hogy a feleségem „ellopta” a nevét, merthogy igazándiból nem is Katinak hívják. Ez végképp betette a kaput, s elmenekültünk. Apámtól egyébként „jegyajándékként” szintén rá jellemző dolgot kaptunk. Ugyanis mivel még egyetemista voltam egy évig, fizetnie kellett anyámnak a tartásdíjamat (ezt ugyanis én sosem kértem el édesanyámtól). Apám tehát „nagyvonalúan” azt mondta: az ő ajándéka az, hogy egy összegben kezembe adja a még hátralévő fizetnivalót. – És hosszú-hosszú éveken át, mert sokáig élt még, nem tudtam rávenni, hogy megismerkedjen Kati szüleivel, de még arra sem, hogy akár udvariassági formulaként egyszer is eljöjjön hozzánk, amikor már saját lakásunk volt, s nőni kezdtek az unokák – az unokái – is.

De a házasságkötésünkhöz tartozik, hogy bár rendhagyó módon esküdtünk meg, Kati távoli rokonaitól, és főleg a család barátaitól még sokáig kaptuk a jegyajándékokat. S ezzel párhuzamosan történt, hogy Kati megkapta a diplomáját Szombathelyen, jeles eredménnyel, népművelés–könyvtár szakon, s állás után kellett néznie. Sok helyütt próbálkozott, eredménytelenül, míg végül apósom „begurult”, s a Belkereskedelmi Minisztérium kebelében éppen akkor alakuló, szerveződő Országos Piackutató Intézetbe „bejuttatta” könyvtáros-dokumentátornak. Ez nem csak Katinak, de minden leendő munkatársnak újdonság volt akkoriban Magyarországon.

Bogdán László

Vaszilij Bogdanov versei

Ivan Ivanovics szerelmes éneke

egy Eliot-hős újjászületése
Szovjet-Oroszországban

Ha azt hinném, hogy olyannal beszélek,
ki földre megy még, volna jó okom rá,
hogyan lángom többet moccantani féljek.

De mert tudom, hogy nincs, mi visszavonná,
ki egyszer itt van: szólok, íme, bátran,
mert szóm nem válhatik gyalázatommá..."
(Dante: Pokol, XXVII, 61–66. Babits Mihály fordítása)

*Indulhatunk, polgártárs,
már kigyúltak Iljics lámpái,
mint düh, ugrásra kész farkasok szemében.
Menjünk a sikátoron át,
hol hámló falú bérkaszárnnyák
a vándort csalogatják,
s a kocsmák padlóján véres vatták, szotyolahéjak,
az utcán a párok egymásba fonódnak,
valakik kísérnek.
Ennek soha nem lesz vége.
Ismét nyomomban két személy.
Siessünk! Kezdődik az estély.*

*A teremben elotársnők dicsérik
Rubljovot, noha nem is értik.*

*Az ón-szürke köd nyelve az ablakot sikálja,
légy-szaros körtékhez ér ólmos füst orra,
mely az estét is magába szippantva,
didergőzve száll el a csatorna
lúdbőrző vize felett, ráhull kémények korma,
elsiklik a terasz mellett, s a kimerült
októberi csekkistákat látva, körülmaszatolja*

a házakat és álomba menekül.
Igen, a szürke köd
ideje is eljő, meglátod.
Alaktalan testét ablakokhoz dörgöli.
Eljő az idő, eljő.
Hát készítsd arcodat, más arcok meg ne ijesszék,
teremtened is, ölnöd is lehet még.
S a láthatatlanok még időben neked szegzik,
kényelmetlen kérdéseik.
Lesz még idő,
százszor elbizonytalanodni, megijedni,
amíg piritós kenyeret kapunk és teát.

A teremben elotársnők dicsérik
Rubljovot, noha nem is értik.

Lesz még idő,
hogyan megfontold. „Akard, vagy ne akard?”
Vagy megfordulj, és a lépcsőn lebaktass,
tükrökből nézve utána gyérülő hajadnak.
(Sziszegik: „Haja elhagyja fejét!”)
Pufajkád kopott, gallérod kosztól szürke,
bizony ingedre a mosás is ráférne.
(Sziszegik: „Iksz lábú szegény!”)
Bátran,
a rendszert bíráljam?
Egy pillanat,
érv és ellenérv egymásba szakad,
mert hányingerig ismerős már minden,
a reggeli émely, a hold az égen.
Életed broszúrák között kimérték.
Árnyaid hangját hallod,
messzi termekből indulókat,
hát akarhatsz-e valamit is még?

És mit akarj, ha mindenünnen figyelnek,
meghatároznak, mint gyógnövényt vagy bogarat,
és te ficáncolsz a tű hegyére szúrhoa,
a falra ragadva vonaglasz, szörnyű kínban.
Hát hogy köphetnéd ki
az örök halasztás epeváladékát.
Hogyan akarhatnád?

Minden lábat ismersz, lábait mind a nőknek.
Bokát, combot és vádlit, lúdbőrzőn meztelennek.

(Lámpafényben a lábszárak pihéi kéjesen megremegnek!)
Illatuk örökké érzed,
megőrzítenek,
ha lábszáradon motoznak talpacskák, cipőben ingerkednek.
Így hát akarhatsz-e még?
És hogyan is kezdenéd?

*

Meséld el, miután leomlott az alkony,
mennyit kódorogtál az utcasarkon.
Polgártársak leskelődtek, koszlott függöny mögül,
sivár életük maró mahorka füst.
Ó, bár rák lehetnék, s a két
veres ollóm fúrná a tenger fenekét.

*

A délután és az este elpihen,
gumibotok simogatják szelíden.
Elgyengül, pilledten szimulál,
mögöttünk a padlón, szundikál.
A tea, fagyalt után, a sütemények,
még meddig halaszthatom a percet?
Eleget káromkodtam, koplaltam, könnyörögtem,
s láttam, amint behozzák,
egy fatálon, kopaszodó fejem.
Nem vagyok próféta, nem.
Láttam, amint a pillanat ellobog,
láttam az égi lakájt, bőrkabátban
amint pufajkám tartva vigyorog.
Meg is ijedtem.

Lett volna még mit mondanom, de minek,
a csörömpölő lekváros tálkák és teás csajkák felett?
Egyszerre lehetetlennek tűnt. Ki érti meg?
Minek beszéltem volna, minek?
Vagy cinikusan vigyorogva, ajánlatom vigyorba
fojtottam volna, a mindenséget kábán összegyúrva,
hogy a minket izgató kérdést feltegyem?
Elmondjam „Szovjet Lázár vagyok, akit föbe lőttek,
de teste a gödörben újraéledt.
Mindent bevallhatok”. Ha az elvtársnő, párnájával legyezve,
felhevült arcát, azt mondja: „Nem erre vártam, ó, nem erre,
egyáltalán nem erre.”

Lett volna értelme szólni még? Minek?
Nem mondhatom el úgyse senkinek.

*Felderengett már annyi alkony, kert, sáros utca,
annyi regény, csajka, lehulló szoknya.
Lihegés, annyi minden,
amit elmesélni amúgy is lehetetlen.
Idegeimet láttam táncolni vászonra kivetítve.
Lehetett volna értelme?
Hisz épp párnáját simogatva vette le sálját,
S elfordulva szólt:
„Nem így,
egyáltalán nem így képzeltem el.”*

*Nem vagyok orosz Hamlet, mért is lennék?
Csupán egy elotárs, nem is túl heves,
és el is rontja csúcsjelenetét,
tanácsa ostobán felesleges.
Retteg, visszafogott, kretén, szellemes,
okoskodik is, néha hódító,
néha meg, mit tagadjam nevetséges,
van amikor esztelen Bolond.*

*Az ifjúság elhagyott, már mögöttem,
nadrágszáram tétován meg-meglibben,
hajam kopaszságomra fésüljem,
barackot rágva kellene partra mennem,
ahol sellők kábitón énekelnek,*

de egymásnak sajnós, nem nekem.

*Néztem a vágatózó hullámokat,
egymást rombolva törnek egymásra,
mikor a szél a tengert fel-felszántja.*

*Mély, víz alatti termekben jártunk, ahol
tündérek hínárfejeket fonogatnak,
s megfullad, akit emberek szólongatnak.*

*Az 1969-re datált vers egy ismert Eliot-költemény, a *J. Alfred Prufrock szerelmes éneke* átírata, amennyire megítélhetem, hű az eredetihez, de állandóan rájátszik a szovjet-orosz allúziókra. Biográfiámban majd részletesen elemzem az eltéréseket, nyilván a barbár és brutális szovjet motivációs háló másfajta atmoszférát kreál. Kétségtelen, hogy itt nem egy öregedő, unatkozó, élete kalandjától megijedő és elmenekülő angol úriemberről van szó. Ó, nem! Nagypám hat széljegyzet-verse is írt hozzá, ahol tovább pörgeti Ivan Ivanovics elbaltázott, groteszk fényben felvillantott, de eredendően tragikus életét, rájátszva sorsára, üldöztetésére, a szirénmotívumra. – Tatjana Bogdanova

Variációk

1

*Az elotársnő utánam jött a partra,
s szösze fejét vállamra hajtv
suttogta: „Iván, szeretlek téged.”
Megcsókoltam volna, de megtorpantam,
meglátva személyi követőmet.
Kábitón énekeltek a szirének.
„Tűzzünk a francba, Mása – suttogtam –,
megfigyelnek, egy pillanatra
se hagynak magamra.
Életem elorozzák.”
„Hagyd őket – simogatott. – Kívánlak,
s ha nem tetszünk annak a bémész halásznak,
menjen el ő a francba,
ne légy ily bamba.
Nem vagy Hamlet, nem is szeretném,
és próféta sem, átlátok az estén.
Egy víz alatti teremben látlak téged,
fejeket fonnak hínárból szirének,
s megfulladsz, ha megszólítalak.
Minek szavak?”
Megállt mellettünk egy Duba,
kiugráltak az elotársak, recsegett bőrkabátjuk,
„Itt a parton, paráználkodtak” –
árulkodott a spiclim. Nevettünk.
Orrunk úgysem ettől fokhagymás.
„Mutassa iratait az elvtárs!”
Megmutattam, mentek tovább.
Fodrozta szél a tenger haját.
Álltam. A lány lassúdan remegett,
úszott a hold a Finn-öböl felett.*

2

*És akkor kezdtem el megint félni.
Láttam az örök lakájt bőrkabátban,
amint vigyorogva adja fel pufajkámát.
Hogyhogy nem vittek be? –
néztem a kipirult elotársnőre.
Ő is, ő is nekik dolgozik?
Beszervezték valakik, hogy megfigyeljen?
És remegtem. Éreztem illatát.
Haján az olcsó sampon émelyítő szagát.*

Mit is mondhattam volna.
Reszgettünk kánonban.
Minek szavak?
És mit is mondhatnék még.
Hogy én vagyok Lázár, akit fejbe lőttek,
de a tömegsíról kikelt,
feléledt
s most elmondja...
De mit is, mit mesélhetnék még,
amit ezek nem tudnak?
Láttam, amint a víz alatti termekben járkálok,
s a szirének hínárból font fejeket osztogatnak,
és megfullad, akit emberek szólongatnak.

3

De ki voltam én? Mit mondhattam volna?
Életemet a rendszer eltiporta.
Mecirógatott, szólt az angyal:
„Tőled is függ, hogy mit kezdesz magaddal.
Légy fegyelmezett! Az események
bármikor elsodorhatnak téged...”
Először a fehérek végeztek ki.
Gyenyikin tábornok pribékjei
ásatták meg velem a sírgödört,
azt hittem vége, lelőnek, beledöglök,
de a lövés aranytárcámat érte.
Apámtól kaptam, életem megvédte.
A sírgödörből éjszaka kimásztam,
menekültem az ukrán pusztaságban.
Akkor egy vörös járőr kapott el,
kémnek tartottak, lelőttek, hidd el,
de a golyó csak fületem súrolta,
Ájultan, holtak között, a hóban
feküdtem, de az angyal nem hagyott el,
versenyt futottam rettegéseimmel.
Kaukázusban, cserkészek között
éltem évekig, de mit mondhatok
Másának erről, lehet megfigyel?
Ölelem, s érzem, ismét futni kell.
Menekülni, már mindegy, hogy hova.
Befogadhat-e még az éjszaka.
A hegyekből Szibériába mentem,
gyárák épültek ott az őserdőben,
és elvegyültem a munkások között,
priccsemmel védőangyal órkódott.

Aztán visszatértem Pétervárra,
és itt lépett be életembe Mása.
Most ölelem. Szirének énekelnek.
Hihetek-e szirének énekének?
És a csekkisták mért engedtek el?
Kérdezem, de az angyal nem felel.
Tudom, bármikor utánam jöhetnek.
Nem véd meg senki. Mindent megtehetnek.
Miközben a víz alatti teremben
sétálgatok és érthetetlen minden.
Szirének hínár fejeket fonnak,
megfulladok, ha emberek szólítanak.

4

De akkor azt mondta,
nyakamba fonva karját:
„sietnie kell, a többiek várják!”
És levetkőzött, eltűnt a habokban.
„Én is szirén vagyok – szólott vissza még. –
Apádat is énvelem ijesztgették,
Itt, ezen a partszakaszon.
Hát jól vigyázz, Ivanuska,
visszajöhetnek a bőrkabátosok!”
És elnyelték a zöld, tajtékzó habok,
hogy a víz alatti termekben, lenn,
fonja hínárfejek koszorúit, ernyedetlen.
Vagy nem is koszorúik, hanem eleven fejek?
Ki érti meg?
S ha megszólítanak ott lenn az emberek,
menthetetlen véget ér a transz,
megfulladok,
partra sodornak az áramlatok.
Halász talál meg? Fejemnél kisgyerek remeg?
Hát nem követtem,
tudtam, nem lesz már ily alkalmam,
de mit tagadjam: félttem,
még élni akartam.
A partról villámgyorsan tűntem el,
kibabrálva követőimmal.
Még éreztem kézfejemen olcsó samponja
émelyítő szagát,
még elképzelttem a vele eltöltendő éjszakát,
ahogy a homokon,
a kék rángógörcsei forgatják.
Miért is nem hittem benne?

*Miért gondoltam, hogy rám állították?
Egy szirént szerethettem volna,
akármennyire elképzelhetetlen,
s még éreztem vadító illatát,
de már menekültem.
A spicli egyelőre nem volt sehol,
eltűnt a többiekkel,
vagy ott bujkált a sötétben?
De visszajöhet, tudtam, bármikor!
Nem kockáztathatok.
Bevallom féltem.
Egyre a mennyei lakájt láttam
a derengő fényben,
amint vigyorogva adja fel a pufajkám,
és előreenged.
S a parton énekelnek a szirének.
Észrevétlen,
könnyem töröltem.
Talán ez volt az utolsó alkalom
elfuserált életemben,
hogy valakivel,
egy nővel,
egy szirénnel,
kezdhettem volna valami mást,
eltékozolt életemre a ráadást,
de ez se jött össze.
S legszívesebben
falba vertem volna a fejem,
de a tengerparton nem voltak falak.
A tenger is nyugodt volt, mint Mása szeme,
és kecses, fehér halak
cikáztak ide-oda, a derengő,
ezüstös holdfényben.
És rádöbentem: éltem,
de vége van,
ennyi volt csak,
s képtelen voltam örülni a ráadásnak.
És sírtam.*

5

*A szürke köd kutya-falkája csaholt a nyomomban,
bujdokoltam,
hátamhoz, fejemhez ért nedves orruk,
nyelvük borostás arcom birizgálta,
de elrejtett végül, esetleges, üldözőim elől.*

Nem pillantottam hátra.
Menekültem,
mint amikor a Don partján,
egy sáros szántásban
vörös lovasok üldöztek röhögve.
Bekerítettek,
többször rám is lőttek,
Bugyonnij marsall kihallgatott,
kémnek tartottak, elítéltek,
és bele is lőttek
az előbb megásatott gödörbe,
ahonnan éjjel,
a hold szűrő fényénél,
vérezen-sárosan, de élve kikeltem.
Csoda volt,
vannak még csodák!
Azóta menekülök,
elvegyülök a ködben,
a tömegben,
és nyomomban a párt.

6

De felszállt a köd. Vöröslött némán
a hold a kerge hullámok taréján.
Zúgott a Duba. Ugráltak csekkisták.
Nedves homokon tapostak a csizmák.
Menekült volna, de bekerítették.
Hát így ért véget az utolsó estély.
Látta az örök lakájt is vigyorgott.
„Iván, nem tartnak örökké a dolgok.”
Elkapták. Jött a kényszermunkatábor.
Sorsa némaságával is vádol.
Azt nem tudni, hogy a szirénnel mi lett?
Sokat tudunk, de mégsem eleget.
Jön-e még fel a tengermély termekből.
Ivánnal nem, de akkor kivel flörtöl?
Látja-e női alakban a nép?
Társnői este dalolnak-e még?
Vagy hínárból fejeket fonogatnak?
És megfullad, akit azonosítanak.

Fenyvesi Ottó

Halott vajdaságiakat olvasva

Sziráky Dénes Sándor

✘

*Párolog a víz,
égbe szökik az oxigén.
Elnyeli az univerzum,
a táguló káosz.
Semmivé lesz minden.
Szememben állok álma,
gomolygó próza-halmazok.
Hajnali szürke félhomály,
almaszínű köd.
Regények, melyeket
senki sem olvasott.*

✘

*Ki voltál?
Költő? Bohóc, kötéltáncos,
csörgősípkás, tarka komédiás?
Poéta, ki magában ült patak-parton,
s merengett éjszakánként és hajnalonta?
Körülötte halk, finom szavak zümmögtek,
kímélte magát zordon, kemény tekintetektől?
Hinni akart valamit,
de vad orkánok elragadták,
s messzi tájra röpitették?
Mert ott kezdődik a költő,
hol elcsuklik a hang,
ott kezdődik, hol meztelenül,
pőréen áll az ember,
s hangjától reszket a homály.*

✘

*Szíved vérrel volt tele.
Testedben lélek lakozott.
Szóltál ellenséghez, barátához,*

*az ördög ígért aranyat, hírnevet,
jó combú nőket, beretvált kartóket.
Miként Faust, eladtuk lelkünket.
Oly kevés mit tudunk:
Isten gondja a négy évszak,
Észak, Kelet, Nyugat és Dél.
A fajok harca. Isten gondja.*

Sziráky Dénes Sándor (1905–1943) Szabadkán született Perl Sándor névvel. Külföldön élt évekig. Senteleky tehetséges költőnek tartotta. Ügyvédként dolgozott. Zsidó származása miatt elhurcolták, majd nyoma veszett.

Koncz István

✕

*Több fény kellene.
Fejével igent bólintott.
Kezében újság volt: nyakában sál.
Igazgatta a fehér selymet.
Tudod, idővel jelentőségét veszti a dolgok,
egyre kevesebb fontos az életben,
és egyszer majd azzal is beéred,
ha meleg helyen vagy,
és akad néhány ember körülötted.*

✕

*A helyzet kínos és kilátástalan.
Ami jó volt, az mind elromlott.
Hány születés, és hány halál.
Vércseppek, vörös bogyók
a faágak, a tüskék között.*

✕

*Vagy egészen más:
tél, kristály és az Etelka.
Az örvények alatt
aranyhalak őrzik a Tiszát.
A könyvekből nem lehet
kitörölni a szavakat.*

✘

*Semmi baj: ragyogón süt a nap.
Csillognak a kirakatok.
Napi fényadag.
Napfény siklik a zűrzavaron át.
Nincs szükség grammatikára.
Nincs szükség erre se,
a gyönyörű állatra, csak a húsára.*

✘

*Finomlábú, nagy, lomha pókok
által behálózva a polcokon jogtáruk.
Kódexek.
Leszabályozva az élet.
Láncra verve.
A rend súlya alatt olykor feljajdul az élet.
Nyög a valóság.
Feljajdulnak a répaföldek.*

✘

*A törvényről a dolgok leszakadnak.
Elszáll a súlya a szavaknak.
Csak a tájkép tökéletes.
Cigonya és a ficánkoló halak.
Kecsegét ettiünk Kanizsán,
az írotáborban.
Egyszerre voltunk boldogok.
És nyár volt azon a meg
nem festett vásznon.
Mindenkinek megvolt a helye,
mint tégláknak a boltívben.*

✘

*Jó. Eltérek a tárgytól.
Egy kicsit. Te mondtad.
Eltérek.
Merre menjek? Merre térjek?
Érdektelen most a valóság,
kitérek előle.
Szavak váltják egymást,
magyarázatváltozatok,
földi diktatúrák és demokráciák
furcsa egyvelegében.*

✘

Végül is három hónap alatt
vége lett a kommunizmusnak.
Elhagyta fészket a gyík,
kis hülye epizód,
hűvösebbek lettek a hajnalok.
A kezelhető konfliktusok össze-
állnak valami bonyolultabbá.
Végül minden ügyis megy tovább,
mi is.

✘

Akadozik a vers,
torlódik a víz és a felszín,
torlódik a kép és látvány,
a semmi felé tart a valami.

✘

Itt járt koncz istván,
néha bort ivott,
cigarettafüstbe burkolózott,
ellen-máglyát gyújtott,
kihullott a haja.
Néha sört ivott,
imhol por és hamu.

Koncz István (1937–1997) Magyarokanizsán született, Belgrádban jogot végzett. Bíróként, majd ügyvédként tevékenykedett szülővárosában.

Judita Šalgo

✘

Juditát nehogy kihagyd,
mondta egy hang a szekrényből,
hirtelen térdre estem,
szigor volt abban a hangban,
egy marék rosszkedv
gyomorpanasszal vegyítve,
négykézláb kúsztam
a mennybéli ól felé,
imádkozva, vezekelve,
jobbommal elsöpörtem
néhány holdat és csillagot.

✘

én nem vagyok, nem létezem.
mások lakoznak bennem.
a bátyám, az öcsém, a húgom.
és az apám. kiket megöltek, mind.
száznál is többen vannak azok,
kiknek arcába néztem, kezét fogtam,
s akik nevemen szólítottak.
de már nincs arcuk, nincs kezük,
s hangjuk sem szólít többé.
nevüket is már csak én tudom.
szavukat hallatom, helyettük beszélek.
őrzöm a titkokat,
a fényt a halott szemekben,
a zsongást az összecsuclott ütemben.
nem tudom, ki vagyok.
tekintetem arrébb taszít egy felleget.

✘

a próféta fejére húzta a dunyhát,
MLT-val éppen azon a héten
(hol van már az az ősz?)
jártunk Palicsón T. O.-nál,
amikor meghalt Judita,
nem akart nyilatkozni,
csak felolvasott egy hosszúverset

✘

a hetvenes években hosszúverseket írtunk,
arra számítottunk, majd meggazdagszunk,
akkor még verssoronként fizettek a lapok,
írni szerettünk volna egy végtelent,
de sehogy se nem akartak összejönni a sorok,
nem akartak felsorakozni,
fogytán volt a papír,
sokan próbálkoztunk,
de egytől egyig szegények maradtunk,
hogy milyen hosszú az irodalom,
meddig ér az univerzum,
azóta se tudja senki,
volt aki emigrált, volt aki elköltözött,
Judita Újvidéken maradt,
olykor feltűnt a Duna utcában,
regényt írt és verset fordított,

*Birobidzsánban kószált,
a lét tartományait fürkészte,
majd 67 perc után fennhangon
visszaérkezett a valóságba.*

✠
*földönfutó itt mindenki,
aki korszerű nyelven
korszerű igazságokat árul.
zárójelben
egy régi újvidéki telefonszám:
021 / 59-854.*

Judita Šalgo (Judita Manheim, 1941–1996) Újvidéken született, zsidó származású szüleit deportálták. Juditot anyja 1944-ben, a deportálás előtt Kishegyesen hagyta Annuska néninél. Az anyja a háború után visszatért, és felnevelte lányát, aki tanulmányait Belgrádban végezte. Az Ifjúsági Tribünön és a Matica Srpskában dolgozott, de mind a két helyen, politikai okok miatt, felmondtak neki. Verset és prózát írt. Többek között Koncz István, Tolnai Ottó, Domonkos István, Sziveri János és mások műveit fordította szerb nyelvre.

Győri László

Tömörített élet

2002-ben a Petőfi Irodalmi Múzeumban egy jól szigetelt stúdióban, ahonnan nem hallatszott se be, se ki semmi hang, Maróti István kikérdezett az életéről. Az interjút két formában kaptam meg tőle: kinyomtatva és CD-n, azaz compact discen. A compact disc tárolólemezt, ma már közönségesen ismert szó. A compact egyik jelentése: tömörített, tömör. A két ülésben elhangzott beszélgetés tömören összefoglalja életpályám addig tartó szakaszát – hatvanéves koromig, mert éppen abban az évben töltöttem be a hatvanadik évemet. Azóta tizenöt esztendő telt el, azóta igazából nem sok minden történt velem, csak annyi, megírtam néhány verseskönyvet, megjelent két prózai munkám, próza, amivel addig nem jelentkeztem. Ha ma visszatekintek, elcsodálkozom, hogy volt erőm még néhány munkát elvégezni. Erő még ma is volna, de ma már egyre jobban zokon veszem a koromat, és nem tudok ellene semmit sem tenni. Betöltöttem a hetvenötödik életévemet, parafrazálhatom Napóleont: háromnegyed évszázad tekint le rátok, kedves olvasóim, ha időnként rám bukkantok. Még nem kell ráknaplót írnom, nagy ráknaplót, csak egy kicsit, mert ez az átkozott bizony engem is elért, de remélem, a drága doktorok segédelmével le tudom gyúrni. Új interjút már aligha készítenek velem. Maróti István biztosan nem: meghalt. Mástól pedig, ki tudja, várhatom-e, hogy kíváncsi rám. Útjára bocsátom ezt a régit, hátha érdekel valakit.

*

– *Ma, 2002. november 28-án egy hosszú ideje halogatott beszélgetésnek vagyunk a tanúi. Vendégem Győri László költő, könyvtáros, valamikori újságíró, de azt is mondhatnám, hogy egy régi barát. Először is: Isten éltesse életed hatvanadik évében, hiszen 1942. január 29-én születtél. Erről a hatvan esztendőről, a Kilenckről, a költészet jelenéről, szerepéről, pozíciójáról, válságáról beszélgessünk! Hogy ne súlyos kérdéssel kezdjük, induljunk el az orosházi gyermekévektől.*

– Tizennyolc éves koromig Orosházán éltem. A várost 1744-ben alapították Zombáról érkező jobbágyok. De a Tolna megyei Zomba csak átmeneti állomása volt a Győr és Vas megyéből odaköltöző evangélikus atyafiaknak, akik az ellenreformáció idején sem akarták elhagyni hitüket, és emiatt a katolikus földesúr karmaiból szabadulni óhajtván, odavándoroltak, de csöbörből vödörbe estek: Dóry, a római katolikus báró saját hitére akarta szorítani őket. Hírét vették, hogy Harruckern, a „linzi pék”, aki arról kapta csúfnévét, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején a császári hadsereget kenyérrel, étellel látta el, Békés megyében, amelyet eme szolgálataért kapott ajándékba, földet ad nekik, és ami legalább olyan fontos, megengedi, hogy szabadon gyakorolhassák hitüket. Ott a

néptelen orosházi határ, Lutherrel meg azt csinálnak, amit akarnak, úgy imádkoznak, ahogy kedvük tartja. Egyezséget kötöttek, s rögvest Orosházára szekereztek. A krónika följegyezte, hogy kik voltak a honteremtők. Egyikőjüket Stephanus Gyórinek hívták. Stephanusnak, lévén latinul írva akkor még minden oklevél.

Ezt a történetet otthon mindenki ismeri, a máshová valók kedvéért idéztem föl egészen röviden. Kiderül belőle, hogy nevem, a Győri, valóban a Rába-parti város nevéből ered, tudniillik az orosházaiak Győr, illetve Vas megyéből érkeztek ide, Vas megyei, Győr megyei helységekről kapott nevek sűrűn fordulnak elő Orosházán. A Gyóriek telkes jobbágyok voltak, akik aztán akkorra, amikor én születtem, középparaszti sorba jutottak, akiknek húsz-harminc-negyven hold földjük volt, több nemigen, de ott jó földek voltak, a békés–csanádi löszhát le, délre, egészen Makóig, nagyon termékeny fekete humusz, így aztán magas az aranykorona-értéke.

– *Fölkutattad a családfádat?*

– Nem, bár nagyon könnyű volna, mert a XVIII. századtól megvan az anyakönyv, csak be kellene mennem az evangélikus egyház parókiájára. Amikor konfirmáltam, mutatta is a felkészítő lelkész: hatalmas fólíáns. Tehát nagyon egyszerű volna megkeresni az őseimet, de nem foglalkoztat, annyira azért nem kell orosházinak lenni, annyira azért nem kell magamat szeretni.

– *Beszélg a családozról, apádról, édesanyádról!*

– Egész rokonságom földműves volt, magyarul parasztemberek voltak, még magyarabbul: parasztok. Kétlaki életet vittek, bent a városban házuk, kint a földön pedig tanyájuk volt. A fiatalok kint éltek a tanyán, művelték a földet, az idősek bent a városban, s nevelték az unokákat, a gyerekek tőlük jártak iskolába; arra nagyon gondosan ügyeltek, hogy ne a tanyasiból induljanak a magasabb iskolák felé. Először az én családom is kétlaki életet élt, de az én időmben, az ötvenes évek elején, már a városban laktunk, nem tudom, milyen okból az apai örökségből beköltöztünk, odakintre tanyást fogadtak, aki fogta magát, és belépett a termelőségvetkezethez, és magával sodorta a földet, a tanyát.

– *Egészen tizennyolc éves korodig földközeli voltál, aztán egy váratlan fordulat az Eötvös Loránd Tudományegyetemre vitt. Gondolom, elég szokatlan lépés volt a rokonság szemében.*

– Valóban. Tizennyolc éves koromig nyaranként én is „földműves” voltam, kukoricát kapáltam, arattam, kendert lomboztam. Apám kaszált, anyám kötelet teregetett, ebédet főzött, én vertem a markot (ha ezek a szavak másoknak még mondanak valamit). Azt a sok búzát, azt a sok gabonát, azt a sok mácsonyát, amit én karomba vettem! Azt a rengeteg kukoricát, azt a töméntelen szál cirkot, cukorrépát, amit én megkapáltam!

– *Örömet jelentett számodra ez a tevékenység?*

– Utólag nagy szerencsének tartom: megtanított dolgozni, kitartani. Reggeltől estig. Az utolsó kéve holdfényben került a keresztre. És egészséges volt a sütős

nyári napon dolgozni. Majdnem azt mondhatnám: idilli élet volt. A rokonságból hiába vittek el egyet-egyét a szegedi Csillagba, másokat hiába nyilvánítottak kuláknak, mint például bennünket, ennek ellenére szép volt az a gyötrelmes élet, s az idillhez hozzátartozott a várva várt végrehajtó is; már a végrehajtóra is szeretettel gondolok, aki havonta régi jó ismerősként vissza-visszajárt. Ő is a munkáját végezte.

– *Veletek szemben azért az egy kicsit kemény munkavégzés volt.*

– Kemény, de hála Istennek minket elkerült a börtön, de – ahogy mondtam – a rokonságból egynek-egynek egy kis ál-fegyverrejtegetés, egy kis álösszeesküvés miatt keményebb megpróbáltatás, börtön is jutott. Nem valami eredeti sors, akkor nagyon sokan így éltek ebben az országban. Csizmadia Bélát, anyám nővérének a férjét, börtönbe *telepítették be*, a pesti urakat pedig hozzá, a tanyára *telepítették ki*.

– *Testvéreid?*

– Volt egy bátyám, nálam hat évvel idősebb. Úgynevezett vízügyi technikumot végzett Békéscsabán, utána a tiszasülyi állami gazdaságban dolgozott, ötvenhatban nemzetőr volt, s gondolom emiatt, meg, hogy éppen katonának kellett volna mennie, szépen Nyugatra távozott. Londonban, aztán Kanadában élt, és ott is halt meg 1984-ben, balesetben: autószerelő műhelyében lezuhant a létráról.

– *Orosházán jártál középiskolába?*

– Igen, de először, ötvenhat tavaszán, nem vettek föl a helyi gimnáziumba, noha kitűnő tanuló voltam, ahogy az már lenni szokott. Istenem, ismerős történet, sokunkkal megesett! Ősszel aztán zökkent egyet a történelem, s decemberben már az orosházi gimnázium diákjának nevezhettem magam.

– *Bizonyára volt egy jel a lapodon.*

– Bizonyára, sőt igen, de apám kisütötte, hogyha ide a helyibe nem vettek föl, hát próbálkozzunk a szomszéd megyében, Hódmezővásárhelyen, a Bethlen Gábor Gimnáziummal. Be is fogadott bizonyos Gyáni Imre nevű igazgató, s nemcsak engem, velem együtt vagy öt-hat orosházi fiút, hasonló ifiakat – hogy ezt a szót használjam –: az ügyvéd, a jegyző fiát, egynémely kulák gyermekét. Gyáni igazgató úr aztán részt vett a forradalomban, a városi nemzeti bizottság elnöke lett, és jó néhány évet börtönben is töltött emiatt. Fia, Gyáni Gábor, ma már nagyon jó nevű történész, az Akadémia tagja.

– *És te hogy élted meg az októberi forradalom eseményeit?*

– Október nagy majális volt – Fodor András hívja így a naplójában. Én is úgy éltem meg, mint egy nagy ünnepet. Igazán könnyű volt úgy élnem át, hiszen csak tizennégy éves voltam, nem álltam be nemzetőrnek, tehát utána nem történt semmi bajom, én csak vonultam, és esküdtem, hogy „*Rabok tovább nem leszünk...*”

– *Nem dobáltál benzines palackot.*

– Orosházán? Dehogya!

– *Akkor ugyanis hazautaztál Orosházára?*
– Persze. Ötvenhat szeptemberében vonattal jártam Vásárhelyre, de október legelején szénhiány miatt jó néhány járatot leállítottak, kénytelen voltam beköltözni az Oldalkosár utcai kollégiumba.

– *Tehát Vásárhely befogadott négy évre.*
– A négy évből csak három hónap lett. Ahogy már említettem, ötvenhat decemberében átiratkoztam az orosházi gimnáziumba, és velem együtt minden vásárhelyi fiú, lány hazakerült.

– *Hazatértetek, rehabilitáltak benneteket.*
– Igen, akadt üres pad mégis Orosházán.

– *Édesapád, aki Vásárhelyre is elzarándokolt, számot vetett azzal, hogy te leteszed a földművelő eszközöket, nem lesz belőled paraszt?*

– Apám négy polgárit végzett. Sokkal többre vihette volna, de hát az apja rokkant volt, fél lábát elvitte egy dum-dum golyó valahol az egyik olasz hadszíntéren, és valakinek gazdálkodnia kellett helyette. Rokonságomnak ebben a nemzedékében a négy polgári volt az általános. Az én nemzedékem pedig már középiskolába járt: vagy gimnáziumi, vagy technikumi érettségit szerzett, már akinek olyan szerencséje volt, hogy kegyet gyakoroltak vele, és fölvtették a középiskolába. Ötvenhat után már minden unokatestvérem leérettségizhetett, ha nem nappali tagozaton, akkor estin vagy levelezőn. Szüleik nem vettek részt a forradalomban, a parasztemberek nem nagyon hitték, hogy bármit megváltoztathatnának. Dolgoztak tovább, csak a rádiót hallgatták, nem keveredtek bele semmibe, aminek az volt a jutalma, hogy – bár 1963-ig még számon tartották a származást – gyerekeik becsúszhattak az iskolakapun.

– *Gondolom, a gimnáziumi évek alatt már megérintett az irodalom; feltételezem, hogy az olvasmányok hatottak rád.*

– Azzal kell kezdenem, hogy – bár sohasem beszélt róla – már apám is próbálkozott a verssel. Ki tudja, miért. Csak. Nem lehet megmagyarázni, senkinél sem lehet felfogni, hogy miért vonzódik egyszer csak hirtelen, minden előzmény nélkül a versekhez. Engem elbűvöltek, kamaszkoromban folyton verseket olvastam. Egyáltalán: folyton olvastam, ha volt rá alkalmam, azaz volt rá időm.

– *Mert izgatott, megnyugtatót, felkavart.*
– Fölkavart és megrikatott, mert még sírtam is a verseken.

– *Kiket éreztél magadhoz legközelebb?*
– Az általános iskola negyedik osztályában volt egy tanítóm, Vári László. Rettenetes nagy Petőfi-bolond volt, rengeteg Petőfi-verset megtanított velünk. Persze, nekem is nagyon tetszettek. Kit olvastam rajta kívül? Volt otthon egy kis piros verses füzet negyvenhatból-negyvenhétből, a kiadás éve hiányzik róla, *Új idők új dalai* címmel, ma is őrzöm, ebből tudtam meg, hogy Petőfinél, Arany Jánosnál nem állt meg az élet, van Ady Endre, Kassák Lajos, József Attila is.

– Az *Új idők* könyvsorozatának egyik kötete lehetett, vagy semmi köze hozzá?
– Nem, semmi köze hozzá, valószínűleg a Szociáldemokrata Párt adta ki, mert például Szakasits Árpád-vers is volt benne: „... és szédülő fejjel beleesett a forró acélba.”

– *Afféle forradalmi versek, néha pátoszosak.*
– Úgy bizony! De volt benne bőven Ady is, meg ma már sok ismeretlen, például Abet Ádám, Dévény Jenő, Tuba Károly.

– *És édesapád versei hogyan kerültek elő? Egyszer csak megmutatta őket?*
– Dehogyan. Még beszélni sem beszélt róluk soha.

– *Nem tudta, hogy a kezébe kerültek?*
– Nem. A fiók mélyén találtam rájuk.

– *És hogy tetszettek?*
– Egyetlen vers volt, de ahol egy, ott több is lehetett valamikor. Egy antialkoholista vers volt, abban az értelemben, hogy azt írta benne apám: „*undor nélkül egy árva kortyot le nem bírhatok szorítani*”. Jól megszerkesztett, természetesen futó vers volt.

– *Nem szégyellni való.*
– Nem, sót.

– *Amikor első köteted megjelent, akkor sem fedte fel magát?*
– Soha.

– *Szemérmes ember volt?*
– Szemérmes, de nem visszahúzódo.

– *És a sakk?*
– Az engem nem érintett meg, apám valószínűleg látta, hogy én az e2-n, e4-en soha az életben nem fogok továbbjutni, nem is tanította meg a szabályokat, úgy lestem el, melyik figura hogyan lép, amikor a bátyámmal sakkozott. Egy csapatban játszottak, az orosházi Kinizsiben; bátyám III., apám I. osztályú sakkozó volt. Egy olyan embertől, aki hét közben kaszál, ez azért szép eredmény.

– *Édesanyád milyen asszony volt?*
– Édesanyámat szintén Győrinek hívták, csak volt egy második neve is. A Győri család valószínűleg kettévált, s kialakult egy másik ág, amelyiket Győri Daninak kezdtek hívni. Győri Dani Julianna szintén törekvő parasztcsaládból származott. Nem tudok róla sokat mondani, nem mintha annyira távol állt volna tőlem, talán annyit: nagyon érzékeny volt, szeretett olvasni, nem sok könyvre futotta az idejéből, de olvasott. Egyébként végezte a munkáját.

– *Mindig otthon dolgozott, a háztartásban?*

– Háztartásbeli volt, és földtartásbeli, hiszen a földön is rengeteget hajlongott.

– *Hogyan vezetett az utad a gimnáziumból a bölcsészkarra, és hogyan választottad a magyar–könyvtár szakot?*

– Már tizennégy éves koromban csak az irodalom érdekelt, tehát valami olyasmit kellett találnom, ami kapcsolatban áll vele. Apám sokkal jobban szerette volna, hogyha műszaki pályát választok, afelé hajlított volna a legszívesebben; mondta is később: azt szerettem volna, fiam, ha műszaki egyetemre mész. Én azonban a bölcsészkart szebbnek, jobbnak, tetszetősebbnek, hozzám illőbbnek találtam. Azon belül pedig a pestit. Szép dolog Orosháza, szép dolog, hogy én ott tősgyökeres őslakos vagyok, de a világ végén lógott, igaz, hogy világvége nemigen van Magyarországon, de hát én el akartam kerülni onnan, és olyan szakot kerestem, amivel Pestre juthatok. Hogyha például a magyar–történelem szakot választottam volna – holott nagyon érdekelt s ma is nagyon érdekel a történelem –, akkor Szegedre kellett volna mennem. Az volt a csel: magyar–könyvtár szakra jelentkeztem, mert ez a párosítás csak Budapesten létezik. Egy osztálytársam, egy osztálybeli barátom fundálta ki az egészet, együtt is felvételiztünk, őt azonban sajnos kiszórták, egyedül indultam el szeptember közepén Budapestre.

– *Pedig Szeged közelebb van.*

– A szomszéd megyében, de az is Alföld, én pedig nem akartam a rónán maradni.

– *Miért volt ez a dacos nekirugaszkodás benned?*

– Orosházából elég volt kétszáz évig. Nem apámmal, anyámmal szegültem szembe, hanem tágabb látókörre vágytam. Láttam Juhász Gyula sorsát, azaz-hogy, azt hiszem, csalok, nem néztem én akkor Juhász Gyula sorsát, inkább ösztönösen, nem egészen tudatosan akartam onnan messzire futni.

– *És első ugrásra mindjárt sikerült a kísérlet?*

– 1960-ra már megfordult a helyzet, apám hatvan januárjában belépett a termelősövetkezetbe. Kádárék egyik első intézkedése az volt, hogy eltörölték a kuláklistát, megszüntették a kötelező beadást. A parasztok élete ettől kezdve rettenetesen megjavult, olyan óriási változás következett be, amire már nem is számítottak. De hátravolt a feketelevés: 1958-ban elkezdték szervezni a termelősövetkezeteket, Orosházára 1960-ban került sor. Nemigen volt mit tenni, apám meg az egész rokonság behajolt a termelősövetkezetbe.

– *Tehát nem erőszakkal.*

– A gyengéd kígyó erőszakjával. Látták, hogy nincs mese, egyszer volt ötvenhat, nem lett ötvenhét, ötvennyolc, s nem lesz hatvanegy, bele kell nyugodni, itt nem változik semmi, ez a világ örökké tart, be kell adni a derekukat. Apámat megválasztották az új kardoskúti termelősövetkezet elnökének; ötvenhatban kulák, hatvanban meg már téveszelnök fia voltam. Nem indultam olyan hátránnyal, mint nyolcadikban a középiskola előtt. Ellenkezőleg: előnnyel.

– *Ez a tehetség igazolása is: valaki kulákból egy évtizeden belül téveszelnökké lesz.*
– Apám, azt hiszem, nagyon tehetséges, talpraesett ember volt, jó üzleti érzéssel megáldva, de egyébként nem sokáig elnökösködött, inkább énmiattam vállalta el, s jó érzékkel le is mondott róla.

– *Önként?*

– Továbbadta másnak a dicsőséget. Hatvan tavaszán-nyarán, amikor a felvételi előtt álltam és felvételiztem, még ő bajlódott a bankkal, a párttal. Amíg ő a termelőszövetkezetet igazgatta, én az utcai szobában, egy ingaórával szemközt magoltam. Kitűnőnek kellett lennem mindenáron, hogy bejussak az egyetemre, emiatt iradatlanul hajtottam.

– *Magyar szakra sokan jelentkeztek egyébként, könyvtárosra kevésbé.*

– Tudtam, hogy nem könnyű betörni. Szerencsére, de nem véletlenül, kitűnő lettem, és roppant öntudatosan felvételiztem, nem nagyon ijedtem meg a vizsgán.

– *Mi volt az írásbeli?*

– Nem emlékszem, csak arra, hogy természetesen nyelvtan írásbeli is volt, szófaji, mondattani elemzést kellett végezni, és azt a kisujjamból ráztam ki, csak úgy siklottak a mondatrészek jelei a szavak alatt. Az irodalmi feladatra nem emlékszem. Arra igen, hogy a szóbelin valaki, egy fiatal, valószínűleg a KISZ képviselője, azt firtatta, hogy mi volt 1890. május elsején Orosházán. Na, mi volt? Na, mi? Egy orosházi ne tudná?

– *A magyar szakhoz nem nagyon kapcsolódott, műveltségi vizsgálatnak szánta.*

– Ha mondod! Ez a fiú következő mondatában Szántó Kovács Jánost Orosházának adta, akit én szinte impertinens fölényvel rögvest visszajuttattam Hódmezővásárhelynek.

– *De az nem veszélyeztette a felvételit.*

– Valószínűleg inkább segíthette.

– *Az egyetemre való menetel azt jelenthette, hogy amikor ezzel kitörsz, Orosházára se tanárnak, se könyvtárosnak nem mész vissza.*

– Nincs visszaút.

– *Végleges szakítás volt?*

– Végleges.

– *A szüleid élnek?*

– A nyolcvanas évek közepén hetvennégy, illetve hetvenöt éves korukban meghaltak.

– *És érzelmileg?*

– Azt kérdezed, hogy érzelmileg meghaltak-e bennem? Erre egyszerűen lehet válaszolni: természetes, hogy nem. Ki emlékezne rájuk, ha még én sem? Talán

inkább arról mondok egy-két szót, milyen volt lelkileg Orosháza. Az a paraszti világ elég rideg volt, az érzelmek nem sokat számítottak. Praktikusan megvolt mindennek a maga helye és ideje. Szerettük a gyerekünket, szerettük a szüleinket, ők is szerettek bennünket, kölcsönösen szerettük egymást, de ennek a külső jeleit gondosan – vagy szemérmesen – titkoltuk.

- Csak titokban sírtatok.
- Csak temetésen láttam asszonyokat sírni.

– *Milyen közegbe kerültél Budapesten a kollégiumban? Más élet, más fiúk, más lányok.*

– A Ménesi úti kollégiumban kaptam helyet, amelynek akkor már csak az egyik része volt a nemes-nemzetes-hírneves Eötvös-kollégium, egyébként az épület a bölcsész fiúk diákszallójául szolgált. Volt olyan költőtársam, aki Eötvös-kollégista volt, például Rózsa Endre, én nem, csak az első szigorlat után egy esztendeig, aztán önszántamból odahagytam, nem ambicionáltam, mások lévén már a céljaim, a becsvágyaim. Talán rosszul tettem.

– *Ember közeli állapotban akartál maradni, távol a tudománytól?*

– Az örök versírástól, a kávéházi élettől már nem értem rá annyit a memóriámat gyötörni, hogy Eötvös-kollégista, tudós növendék maradhassak.

– *Akkor már műhelygyakorlataid voltak, akkor formálódtál olyanná, amilyenné később váltál. 1968-ban jött ki az első köteted.*

– Még a kollégiumra visszatérek. Óriási élmény volt, s mindenekelőtt maga Budapest. Ugyanakkor nyomasztó. Legalább két éven át nagyon sokat szorongtam. A kollégium viszont gyógyított. Mindenholnan, az egész országból érkeztek fiúk, ők is akkor illeszkedtek bele a városi életbe, velük simultam bele, nem voltam egyedül.

– *Biztosan mélyebb barátságok is szövődtek. Említenél egy-két nemes kapcsolatot?*

– Bella Pista volt az első, akivel a Ménesi úton egymás melletti szobában laktunk. Ráadásul egy szakra is jártunk, a könyvtárra. Hamarosan megmutattuk egymásnak a verseinket. Rengeteget voltunk együtt, nagy baráti köre volt, az ő révén igen sok fiatallal ismerkedtem össze a presszóban, kávéházakban. Gimnazisták is jártak közénk, Bruck János, aki később színházi rendező lett külföldön, Radnóti Sándor, aki ma az esztétika professzora a bölcsészkaron. Vele nemrég föl is elevenítettük azokat az időket. Valósággal elérzékenyültem tőle: – Imádtam Bella István hangját, gyönyörű baritonja volt – mondta. Konczek Józsefet, Péntek Imrét (még Molnár Imreként) szintén a kollégiumban ismertem meg. Nagy László öccsével, Ágh Istvánnal egy szobában laktam, de hát ő már ötödéves volt, kész költő, irodalmár, egyébként csak néhány hónapra hozott össze velem a sors, viszont később is nagyon kedves volt hozzám. Hogy eleinte mennyire gyámoltalan, elfogódott voltam, róla jut eszembe az a kis történet, amely hozzá kapcsolódik. Ágh nagyfiú volt már, versei sorra-rendre ömlöttek elénk (legalábbis úgy festi az emlékezet), alig-alig tartózkodott a kollégium-

ban, későn járt haza, későn kelt, egyszer azonban mégis úgy hozta a sors, hogy egy délután hazavetődött, én egy oroszlecke fölé görnyedtem, szótáraztam. – Tanulgatunk? Tanulgatunk? – nagyjából ezzel a Karinthy-fordulattal ejtett el felületesen egy kérdést. – Mit tanulsz? – tette hozzá. – Szovjetet – néztem föl rá elpirulva. Úgy megijedtem attól, hogy Nagy László öccse, a költő, figyelemre méltat engem, hogy azt se tudtam hirtelen, fiú vagyok vagy lány.

– *A kollégium kimondatlanul irodalmi műhely is volt.*

– A Ménesi úti kollégiumban minden év őszén felolvasóestet rendeztek, innen meg egyéb úton-módon előbb-utóbb mindenkiről meg lehetett tudni, kik azok, akik irodalommal próbálkoznak. Így ismertem meg Búzás Andort, Rózsa Endrét, Draveczky Balázst, aki Győri D. Balázs néven írt verseket.

– *Ma a Vendéglátóipari Múzeum igazgatója, tudomásom szerint ma már nem ír, leg-
alábbis a nyilvánosságnak nem.*

– Róla van szó. Később egyébként egy városban éltem vele, Kaposváron. Én is úgy tudom, hogy már csak muzeológus. Aztán megérkezett az egyetemre Kiss Benedek, Utassy József, Oláh János, Mezey Katalin, mind kollégista, noha már nem a Ménesi úton, hanem Zugligetben, a Fácánosban, ebben az egykori szállodában vagy vendéglőben, amely akkor a honvédség birtokában volt. Néhány éve arra kirándultam, egyenruhásokat, őrköt láttam előtte, még ma is a katonaságé. Ideraktak bennünket nagy, negyvenágyas termekbe, ugyanis a Rákóczi úti lánykollégium életveszélyessé vált, a melltartósokat a fiúszemek nagy esti örömeire a Ménesi útra, szemtől szembe, a szemközi szárnyba költöztették. Lassan-lassan mind a nyolc fiúval összebarátkoztam, akikkel együtt aztán az *Elérhetetlen föld* szereplői, a *Kilencek* lettünk.

– *A csoport létrejötte kinek köszönhető, mert minden közösséget valaki mozgat, irányít.*

– Ezt a csoportosulást, ezt a vasreszeléket a mágnes akkor húzta össze, amikor én már lediplomáztam, s vidékre költöztem, tehát hatvanhat után. Addig, az egyetemen, a különböző diákszállókon csak úgy, minden különösebb cél nélkül szinte naponként együtt voltunk. Volt egy tizedik is köztünk, Angyal János, aki az antológia összeállítása idején az *Új Írás*-nál dolgozott (szintén könyvtár szakos): nemcsak szerkesztette az *Elérhetetlen földet*, szervezte is a társaságot. Mára teljesen háttérbe húzódott, de akkor sokat tett értünk, neki köszönhattuk, hogy az *Új Írás* befogadott bennünket.

– *Kilenc fiút mondtál. És Mezey Katalin?*

– Persze, egy lány is volt köztünk, Mezey Katalin, csak az egyszerűség kedvéért voltam pontatlan. Nagyon is lány volt, nagyon szép lány.

– *Angyal János az az Angyal János, aki az utolsó egy-két évtizedben a Központi Sajtószolgálat lapszerkesztője, a Magyar Távirati Iroda munkatársa?*

– Az *Új Írástól* a Művelődési Minisztérium irodalmi osztályára került, aztán a Központi Sajtószolgálathoz, végezetül a Távirati Irodánál kötött ki, az élő iroda-

lomból kivonult, csak azzal maradt benne valamennyire, hogy mind a két cégnél irodalmi rovatot gondozott, s hosszú ideig, évről évre novellapályázatot csikart ki a fenntartóktól, amely igen népszerű volt az írók körében, mert viszonylag jól fizetett. Azokat a novellákat, karcolatokat is megvette, amelyeket nem díjazott a zsűri, úgyszólván senki sem maradt hoppon.

– *Az egyetemen milyen tanárokkal találkoztál, kikre emlékszel jó szívvel vagy nem jó szívvel?*

– Lehet, hogy meglepő, de Pándi Pálra jó szívvel emlékszem. Petőfi-előadásokat tartott, igen szuggesztív orátor volt, aki ugyan majdnem fél évig Horváth Jánossal vitatkozott, hogy szerepet játszott-e Petőfi, vagy nem, miközben az az 1922-es monográfia, amelyben Horváth János kifejti elméletét, negyvenöt után meg sem jelent, eltitkolták, csak könyvtárban lehetett volna hozzáférni. Úgyszólván tehát egy fantommal perelt, de azt nagyon szuggesztíven tette, szívét-lelkét beleadta. A másik az etikatanár volt, a népszerű Huszár Tibor, aki még él, most hetvenen felül járhat. Kardos László a szovjet irodalomról, Vaszilij Tyorkinról, s hasonló ideiglenes, átmeneti művekről olvasott fel rém unalmasan, viszont havonta egy péntek délután műfordítói szemináriumot tartott, amin aztán egyszer csak kiderült, milyen hallatlanul sokat tud a versről. Egy általános nyelvész, Antal László is nagy hatással volt rám.

– *Aki aztán elhagyta az országot.*

– Nem tudtam, de nem lep meg, annyira általános nyelvész volt. De meg kell mondanom, nem is az irodalmat szerettem igazán, hanem a nyelvészetet; rajongtam a nyelvészetért.

– *De hát azt hiszem, a költészet és nyelvészet rokonok, a kettő össze kell hogy tartozzon. Mi volt az oka, hogy a nyelvészet iránt annyira érdeklődtél?*

– A túlságosan fogalmi gondolkodás, az elmélet nem áll közel hozzám. Nagyon szívesen olvastam esztétikát, filozófiát, de igazából a tények, az empiriák sokkal jobban vonzanak. A nyelvészetnek is van egészen elméleti ága, de az nem izgat. Az a gyanúm, történelem szakot kellett volna végeznem, sőt történelem-nyelvészetet. A nyelvészet és a történelem tényekkel dolgozik, de mind a kettőben van egy csomó játék is, ezért írnak újra meg újra mondjuk a negyvennyolc-negyvenkilences szabadságharcról; nemcsak azért, mert újabb meg újabb tények, okiratok kerülnek elő a levéltárakból, hanem mindig át is értékelik, át is csoportosítják a faktumokat, ezért nem matematika a történelem, ezért nem matematika a nyelvészet. Persze a nyelvvel azért nem lehet annyira játszani, mint ahogy mostanában a sumerológusok teszik.

– *Az egyetemi évek alatt írtad az első köteted verseit. Hitted, tudtad, érezted, hogy előbb-utóbb könyv lesz belőlük?*

– Minden fiatal a nyilvánosság elé készül. Huszonkét éves voltam, amikor 1964 novemberében megjelent első versem az *Új Írásban*. Csodálatos dolog volt, egészen megrendítő. Megjelentem? Én? Az én versem áll azon a lapon az *Új Írásban*?

– *Egyszer csak bekopogtál a szerkesztőség ajtaján?*
– Nem, hanem elküldtem a verseimet, levelet kaptam, már nincs sehol, de biztosan azt üzenték, menjek be a szerkesztőségbe. Váci Mihály fogadott, kedvesen, lelkesen. Nem csak értem buzgott, örökké lelkes volt, lelkendezett, rajongott mindenért. Mondják, izgága volt. Talán inkább lelkes. Én is alföldi, te is alföldi, s azzal mindjárt a szívére ölelt.

– *Tartsunk össze!?*
– Természetesen. Másnál más szálát talált, valami szál mindig összekötötte mindenkivel.

– *S melyik volt az első megjelent versed?*
– Az volt a címe, hogy *Különös világ*, 1964 tavaszán írtam, amikor megcsapott a tavasz a Bartók Béla úton. Benne van az első könyvemben.

Ballagtam a tavaszi utcán, és a szép tavaszról eszembe jutott egy szép emlék, egy falu, Rákóczi-telep. Egyszer gyerekkoromban jártam benne, és három különösség ütötte meg a szememet, amely még most is élénken bennem él: az első, hogy homokos a föld, a második, hogy a kertek között nincs kerítés, a harmadik pedig, hogy nem tehéncsordája, hanem kecskenyája van. Ezzel a három dologgal én addig nem találkoztam, s mélyen belém vésődött, hiába, még abban a korban jártam, amikor még minden csodának számít. A Rákóczi-telepiek szegények voltak, de a kertek közé nem húztak kerítést, át lehetett járni a körtefa alól a szomszéd almafája alá. Orosházán minden porta szigorúan körbe volt kerítve, ott nyitva állt mind, és életemben először láttam kecskenyáját, egy nagy fehér folt ugrált a falu szélén.

– *Megcsapott a szabadság szele.*
– A szabadság, igen, a szegénység és a szabadság szele. De a vers ennek ellenére szerelmes vers.

– *Ezzel a verssel letetted a névjegyedet a magyar irodalom asztalára. Fölkapták a fejüket az egyetemen, a baráti körben? Észrevették, hogy elgurult a kő?*

– Az egyetemen működött egy alkotókör, amit Koczkás Sándor tanár úr vezetett; ott mindenki összegyűlt, aki verseket írt, és mindenki ugrásra készen állt, hogy előlépjen velük, és vagy előbb, vagy utóbb majdnem mindenki kidugta a fejét Bella Istvántól Utassy József, Kiss Benedekig, Oláh Jánosig, Péntek Imréig, Rózsa Endréig. Rettenetesen örült mindenki, hogyha közülünk valaki megjelent, még segítették is egymást. Kiss Bence verseit a jogi kar könyvtárában én gépeltem le. És küldte a *Kortársnak*, az *Új Írásnak*, ki tudja, hová. És ez így ment láncban. Csak az volt a kérdés, hogy ki, mikor jelenik meg, előbb-utóbb mindenkire sor került, hiszen tehetségesek voltak.

Bizonyára most is vannak olyan fiatalok, akik csoportba verődnek. Ahogy Hegel írja, az ifjúság bizonyos fokán, amikor még nem rajzolódnak ki élesen a különbségek, szükségszerű, hogy összebújjanak a fiatalok.

– *Az egyetemet milyen körülmények között fejezted be?*
– Egyszer megszakítottam a tanulmányaimat; a negyedik év végén nem tettem le a vizsgáimat, s akkor természetesen meg kellett ismételnem a szemesztert. Azalatt az ELTE jogi karának a könyvtárában dolgoztam, katalogizáltam, azaz címléírtam a könyvraktár sarkában. Februárban megismételtem a félévet, és annak rendje-módja szerint be is fejeztem az egyetemet.

– *Kicsit zűrzavaros időszak volt. Szerelmes voltál? Rátapintottam?*
– Egy fiatalnál teljesen természetes a szerelmi, a szexuális bánat, ha a másik nem ellenáll. Péntek Imre úgy fogalmazta (persze sokkal nyersebben és egyszerűbben): szeretni vagy nem szeretni, az itt a kérdés. Ennek a hamleti kérdésfeltevésnek a holddudvarában történt, hogy bántam is én, mi történik velem, egy időre hagyjuk abba az egészet. Péntek Imre csatlakozott hozzám: rendben, hosszabbít-suk meg az egyetemi éveket.

– *Ő is megszakította az egyetemet?*
– Ugyanúgy nem tette le a vizsgáit. Én egyszerűen nem jártam órákra, szemináriumokra, nekem muszáj volt megismételnem, ő mindenből kollokválhatott volna, de hogy fél évre kimaradjon, nem tette le a vizsgáit. Együtt éltünk albérletben a Raoul Wallenberg utcában, ő kijárt Szentendrére, Pismányba tanítani, én meg a jogi kar könyvtárában címléírtam a könyveket: szerző, cím, eredeti cím, alcím, rész cím, műfaj, a megjelenés helye, kiadó, terjedelem, sorozatcím – amint azt Szelle Béla tanár úrtól elsajátítottam.

– *Izgalmas feladat volt. A költészet más. De fel sem vetődött benned, hogy prózát írj?*
– Már gimnazista koromban is írtam prózát, de úgy gondoltam, hogy aki nem tud történeteket kitalálni, abból nem lesz prózaíró. Ma már tudom, hogy nem egészen így áll a dolog, a próza azonban mégiscsak más. Kísérleteztem, de abbahagytam, csak mostanában írok újra karcolatokat, apróságokat. Éppen most lepődtem meg azon, hogy sok versem történeteket beszél el, próza bujkál bennük. A múlt héten jelent meg az új verseskönyvem, amikor átolvastam, akkor döbbsentem rá.

– *Ezzel kellett volna kezdened!*
– Lehet...

– *Az egyetem után Salgótarjánba kerültél könyvtárosnak. Miért pont Salgótarjánba? Minél messzebb Orosházától?*

– Ha ragaszkodtam volna Pesthez, meg tudtam volna tenni, de egy praktikus gondolat élt bennem ösztönösen, hogy ha vidékre megyek – hiszen a szüleimre nem számíthattam, miért is számítottam volna rájuk, ők jól és csendesen és nyugodtan éltek, a maguk kis világában mindenük megvolt, lassan ezt is meg tudták venni, azt is meg tudták venni, mindent, ami kellett, apám élhetett a szenvedélyének, a postagalambjainak, mert akkorra már átváltott a sakkról egy másik sportra, ami ugyan pénzbe került, de nem sokba, tartalékuk azonban nem volt,

főleg millióik nem. Tehát ha vidékre teszem át az életem, könnyebben, hamarabb szerzek fedelet a fejem fölé. Úgy gondoltam, hogy Pesten teljesen reménytelen, nagyon meg kell szenvedni, hogy lakáshoz jusson az ember. Úgy okoskodtam, vidéken öt éven belül kiutal a tanács egy lakást, utána majd meglátjuk, mi lesz. Orosházára nem is tudtam volna menni, mert ahol nincs, ott ne keress. Békés megyében tapogatóztam, egy könyvtárban, a szeghalmiban akadt volna státus, de miért menjek egy megyeszékhely helyett egy kisvárosba, ami ráadásul az Alföldön van, ahonnét elmenekültem tizennyolc éves koromban, és most térjek vissza, ha itt is, ott is albérletben élek. Itt, a megyeszékhelyen építkeznek, ott, a kisvárosban akár tíz esztendő is eltelik, mire fölépül az én tanácsi lakásom.

– *De miért kötöttél ki éppen Salgótarjánban?*

– Megmondom, miért. Egyrészt egy Kojnok Nándor nevezetű nagy darab ember, a salgótarjáni igazgatóhelyettes odacsábított. Hogy miért engedtem neki? Másrészt, mert apám a szomszédban, Nagybátonyban volt bányász az ötvenes években, amikor elűzték a földről. Karbantartó volt, segédmunkás, nem vágár, nem a szénfalnál dolgozott fejtőkalapáccsal. Egy rokonunk szintén idekerült, idehozta a feleségét is, kaptak egy lakást. Náluk nyaraltam anyámmal két hétig, nagyon megtetszett a vidék, a hegyek, a patakok. Ez az emlék is idehúzott. Salgótarján ipari város, és viszonylag közel van Budapesthez. Van egy irodalmi folyóirata is, a *Palócföld*. Úgy gondoltam, lesz jövőm benne. De hát a feleségemnek nem sikerült állást szereznünk.

– *Közben már megnősültél?*

– 1965 végén. Feleségem műszaki rajzoló volt, nagy állásbizéria kellős közepébe estünk, egyre-másra zárták be az aknákat, a bányászfeleségeknek is munkába kellett állniuk, elvették előlünk a levegőt. Legalábbis ezzel magyarázták, hogy nem jutott neki rajzolóasztal. Így aztán két hónap múlva egy házzal arrébb álltunk, Kaposvárra.

– *Csak két hónapig dolgoztál a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban?*

– De akárhányszor salgótarjániakkal találkozom, mindig salgótarjáninak tartanak.

– *Vállalod a tarjániságot.*

– Igen, így van, eggyel több az otthonom.

– *Kaposvárra vándoroltál, át a Dunántúlra. Szintén a könyvtárban dolgoztál?*

– Igen. Először úgynevezett módszertani könyvtáros voltam, a falusi könyvtárakat instruáltam. Az elég szabad munka volt, reggel fölszálltam a buszra vagy a vonatra, aztán nagyokat gyalogoltam, mondjuk Felsőmocsoládra. A vasútállomástól a falu jó két kilométerre volt, a réten át nagyokat lehetett gyalogolni a szép, szabad levegőn. Télen jéghideg volt a könyvtár, az ebéd egy doboz hideg vagdalt húskonzerv savanyú cseresznyepaprikával, amit a könyvtárostól kért az ember. Sokfelé megfordultam, a kaposvári járáshoz kilencvenkilenc falu tarto-

zott, még ma is emlékszem erre a szép kerek számra, a kilencvenkilencre. Egy része a Zselicségben feküdt. Gyönyörű dombvidék. A munka a járáson túl is elvitt, megyeszerte zarándokoltam, még most is nagy bizonyossággal meg tudom mondani, hogy ez vagy az a falu somogyi. A kilencvenkilenc faluból egy-egy módszertani könyvtárosra harminchárom jutott. Csoportvezetőnk Pellérdi Gyula volt, egy göcsörtös, nagy fejű, bajszos, versbolond férfi, aki József Attilát, Illyést, Takáts Gyulát szavalt, ha csak tehette, és valamiért folyton meghunyászkodott az igazgató előtt. Nem bántóan, hanem, ahogy kivettem, célszerűen, kelletlenül fojtott vissza valamit, amikor üvöltözött vele. Harminc év múlva tudtam meg, hogy miért: ötvenhatban egy munkástanács tagja volt.

– *Hány évig tartott a kaposvári szerelem?*

– Hat esztendeig.

– *Viszonylag az is szép idő. Itt kapott állást a feleséged?*

– A megyei könyvtárban stencilezett, majd utána a megyei tervezőirodában a szakmájában helyezkedett el.

– *Ki volt akkor a megyei könyvtár igazgatója?*

– Kellner...

– *Bernát. Fogalom volt a könyvtáros szakmában.*

– Kellner Béla néven állami díjas könyvtáros volt. Ez a díj egyenrangú volt a Kossuth-díjjal.

– *Ebben az időben, 1968-ban jelent meg első verseskönyved Ez a vers eladó címmel a Magvető Új termés sorozatában. Ha kézbe vesszük, még az is kiderül, hogy 1600 példányban nyomták ki. Ha ma valakinek a verseit ekkora számban adnák ki, nagyon boldog lenne, mert bizony ma már 1600 példányban nem jelenik meg verseskötet. Elég érdekes kritika fogadta. Monostori Imre azt írja, hogy zajosan ellentmondásos volt a fogadtatása, biztos jele annak, hogy bátor és komoly tehetség hívta fel magára a figyelmet. „Győri László olyan első kötettel jelentkezett, amelyet csak dicsérő szavakkal szabad fogadni” – sarkította le véleményét a feltétlen elismerők nevében Demény Ottó. „Az Ez a vers eladó könnyelmű cím, elsietett kötet, sűrítve példázza mai költészetünk egyik súlyos és elterjedt betegségét, a nagyzóló kép-dühöt” – hangzott az ellenvélemény Vas Istvántól. Voltak aztán kritikusok, akik a legkényelmesebb megoldást, az elkötelezetlenséget választották. Meglátjuk mi lesz, nem írok róla sem neheztelőt, sem áradozót, kivárom, hátha csakugyan költő lesz belőle – nyilatkozott például Faragó Vilmos. Monostori Imre ebben az 1999-es Új Forrás-beli tanulmányában még annyit tett hozzá: Győri Lászlóból csakugyan költő lett. De most még az első pillanatnál tartunk, az első kötetnél. Emlékszel ezekre a kritikákra?*

– Hogyne emlékeznék, persze, hogy emlékszem, az első kötetről írott ítéletekre nagyon is jól emlékszik az ember. Előbb azonban hadd meséljem el röviden a könyv történetét. Bella István ajánlott be a Magvető egyik szerkesztőjénél, Vilmon Gyulánál. Az övét is ő gondozta. Nemzedékem sok társának segített, sokunk könyv-

vét szerkesztette. Nekünk egy kicsit legendás alak. Teljesen eltűnt, úgy tudom, hogy él, de ha igaz a hír, évtizedek óta már nem az irodalom környékén tevékenykedik.

– A Kosztolányi Dezső téren van egy autóbusz-pályaudvar, ott lakik.
– Most is?

– Egy-két éve huzakodtunk egymással, hogy mondja el a múzeumnak az emlékeit, hol ő nem ért rá, hol én nem értem rá, még mindig függőben van, de él¹, és bizony jó lenne, hogyha ő is megosztaná velünk az emlékeit.

– Vilmon sokkal több ígéretet látott ebben a könyvben, mint amennyi volt benne, igazat adok Vas Istvánnak, „elsietett kötet”, nem ülepedtek le bennem az érzelmek, a gondolatok, zaklatott évek lenyomata, túlságosan szabadon írtam ezeket a verseket, és hiába olvasták el többen is, sem én, sem mások nem látták meg azokat a kényes csomópontokat, amelyekre figyelmem kellett volna. Nagyon bántott Vas István bírálata, évekig szenvedtem tőle, úgy éreztem, kapóra jött neki, hogy végre kimérgelődheti magát egy fiatalon a többi helyett is. Hogy ráadásul kiemelt helyen, a *Népszabadságban* jelent meg, az még tovább rontotta a kedvemmet meg a renomémat. Demény Ottóé a *Kortársban*? Demény Ottónak nem volt akkora súlya. Vas István végül, persze, valami jót is látott benne, nem döngölt egészen a földre. Egy-két helyen igazságtalan volt. Lisznyai Kálmánt emlegette. Hát ez azért fáj. Lisznyai?! Utána direkt szereztem egy Lisznyai-kötetet, attól sem lettem okosabb. Szerintem Vas is csak hírből ismerte Lisznyai Damót. Egy-két biztató mondata is volt, tetszett neki, leleményessége miatt, a következő kép: „*Én a földön nagyokat taszítván / kalimpálok Hamletül a sziklán*”. És azt regélték, hogy amikor a Művészeti Alapba való felvételemet tárgyalták, ő volt az egyik, aki javasolt. Mindig akad, aki tud pletykákat, valaki ezt is elém hordta. Talán igaz is volt.

– Nem értem a „nagyzoló képdühöt”, amire hivatkozik. Mi volt az a nagyzoló képdüh?

– Vas István objektív lírájától teljesen távol áll a metaforákkal operáló vers. Elrettentő például említi a következő képet: „*A líra fölbozsdul, fölsajog: lányékom s a kolloid látomás*”. Erre a kolloid látomásra kapta föl a fejét. Meg tudnám magyarázni, ki tudnám mosni magam a vád alól, értelmezni tudnám a képet, de erre senki sem kíváncsi, a magyarázat csak rontana a helyzeten. Ingatom a fejem, lehajtom, és beismerem: a kép nem csak hogy túl van feszítve, de még nevetséges is. Noha, ismétlem, készen áll a magyarázat. Megütődött azon is, hogy a *hózentrágert* *hózentrág* alakban használom. Eltekintve attól, hogy kitűnő, immanens rím rá a *nadrág*, amivel a versben rímeltetem is, nem én találtam ki, nálunk így mondták, nálunk lekopott róla az utolsó szótag. A könyv legnagyobb hibáját azonban másban látom: a sötét, az oktalan, a szélsőséges indulatban, amely akkori érzelmeim tükré. Kiegyensúlyozatlan voltam, nem találtam a helyem, nem tudtam a körülöttem lévő világot megnyugtatóan felfogni és megmagyarázni. Vas István egyet dicsért bennem: a nyelvi erőt. Mivel ez az egyetlen hízelgő mondata, fel is idézem: „*Van ... ereje, indulata, nyelvi indítása, faluról hozott tárgyi tudása.*”

1 Azóta már meghalt.

– *A hátsó borító szövege a szerkesztőtől, Vilmon Gyulától származhat.*
– A szerkesztő, a lektor ajánlja a könyvet az olvasónak.
– „Az utca és a föld fia ő is – ez az ő te vagy –, mint már a fiatal József Attila; ugyanolyan otthonos a város peremén, a gyárkémények és füstös kiskocsmák világában, mint szülőföldjén, a falun.”

– *Így látta a huszonhat éves Győri Lászlót.*
– Ezek az üzlet, a kereskedelem, a reklám szavai. Egy kis fellengzősségért akkor sem mentek a szomszédba. Hogy milyennek látott, azt egyszer néhány esztendővel később a hetes busz hátsó peronján mondta el, amíg a Körtértől a Kosztolányi Dezsőig értünk. – Nagyobb ígéretnek gondoltalak, mint Bella Istvánt, de amikor elolvastam Vas István recenzióját, beláttam, tévedtem. Vas Istvánnak igaza volt: elsiertet, átgondolatlan kötet. – Ekkor beszéltem vele először a kritika megjelenése óta, s ha véletlenül nem utazunk ugyanazon a buszon, sohasem tudom meg, hogy levette rólam a kezét, átadott a kritikák ítéletének, végezzenek velem, ahogy akarnak, én mosom kezeimet. Soha többet nem találkoztunk, későbbi könyveimet Keszthelyi Rezső szerkesztette.

– *Még egy mondat Vilmon Gyulától: „Verseiben egy ellentmondásokkal, lázadó szenvedélyekkel teli lélek keresi a harmónia, a kor által rárótt feladatokat őszintén vállaló tevékeny emberség útjait – félelem és megalkuvás nélkül.”*

– Nehogy elhidd! Ezt azért nem kell túl komolyan venni, a hatvanas évek végén bizonyos társadalmi, politikai konstellációban írta. Vajon mik lehettek azok a „kor által rárótt feladatok”? Üres szavak.

– *Elhiszem, hogy megalkuvás nélkül kerested a harmóniát, de hogy félelem nélkül? Ha nem is féltél, de tele voltál szorongással. Hosszú csöndek, hosszú csöndek éjszakája árnyékolta be költészeted, pályád egészét. De hát ne ugorjunk előre. Az első kötetről való beszélgetést egy-két onnan való verssel zárhatnánk le.*

– Nem szeretném.

– *Nem szeretném! Pedig éppen a címadó versre gondoltam.*

– Túl van írva. Mostani, új kötetembe kiszakítottam belőle egy részt, ami így is kerek egész. Mindet nem akartam elveszíteni. De nemcsak a vers van legömbölyítve, a címét, azt a kínos harsányságot is elveszítette.

– *Tehát akkor tekintsük pályakezdőnek!*

– Amit ebben a változatban már nem kell szégyellnem. Most a nyáron olyanokkal találkoztam, akik akkor tizenhét-tizennyolc évesek voltak, és legnagyobb meglepetésemre azt hallom tőlük, hogy az *Ez a vers eladó* nagy hatással volt rájuk. Csak irultam-pirultam, de bizonygatták, fantasztikus könyv volt. Na, gondoltam, ezt Fodor Andrásnak gyorsan fel kellene jegyeznie a naplójába!

– *Igen, a hatvanas években a fiatalok, az egyetemisták, a diákok versesköteteket is olvasnak. Hihetetlennek tűnik, mert ma nem olvasnak, tisztelet a kivételnek. Kövessük országját-*

ró útjaidat! Ismét északra indultál, Tatabányára, ahol aztán irodalmilag is gyökeret versz, mert az Új Forrás szerkesztőségébe kerülsz. Kinek a hívó szavára?

– Kicsit térjünk vissza még Kaposvárra! Éppen abban az időszakban, amikor ott éltem, indult el újra a *Somogy*. Az ötvenes évek elején alapították, néhány esztendeig egzisztált, aztán jó ideig szünetelt, éppen akkor támasztották föl ismét. Takáts Gyula nélkül, aki nemzedékének egyik legjobb költője volt, és akit én akkor nem becsültem a rangján, más ideáljaim voltak, Nagy László, Juhász Ferenc, Weöres Sándor magasságából és máságából néztem őt, egy kicsit provinciálisnak véltem. Ma már tudom, mekkora érdemei vannak, mennyire magasrendű az a költészet, amely teljesen természetközeli, de amellett mélyen filozofikus. Kaposváron nagy tekintélye volt, a polgári foglalkozások világában is, mert ő volt a megyei múzeum igazgatója, én meg csak egy kis könyvtáros voltam egy viszonylag nagy gépezetben. Egyidős volt apámmal, nem a kor okán, de egyáltalán nem tudtam közel kerülni hozzá, eléggé a háttérbe húzódott, eléggé rejtezett. Nem volt rá alkalom, hogy összeismerkedjünk, nem volt irodalmi élet, hiába próbálták föléleszteni. Voltak versírók, sokan jöttek oda hozzám, de nem volt összetartó erő. Mások kezében indult újra a *Somogy* című irodalmi, művészeti, kulturális folyóirat; én kezdő ember voltam, nem emeltek be a szerkesztőségbe. Viszont amikor Tatabányára érkeztem, ott várták is, hogy segítsek. Sáránci József, a fő szervező, a spiritus rector, mindjárt bevont az *Új Forrás* munkájába.

– *Pezsgő élet közepébe kerültél.*

– Rám is számítottak, vagy mondjuk inkább úgy: énám is figyeltek.

– *Hogy kerültél oda? Hívtak?*

– Olvastam a *Népszabadságban* egy hírt, hogy Tatabánya irodalmárokat akar letelepíteni, én meg komolyan vettem, azonnal írtam a megyei tanácsnak.

– *Tehát nem is a könyvtárt vetted célba.*

– Nem. A megyei tanácsnak írtam, és egyszer csak hívatott a kaposvári tanácselnök. Egy asszony ült mellette, bemutatkozott: a tatabányai városi tanács elnökhelyettese volt.

– *Érted jött.*

– Egyenesen, hogy lássa, ki ez az ember, nehogy valami destruktív irodalmárral ajándékozza meg Tatabányát. Előtte néhány hónappal tüntettek ki Kaposvár Város Művészeti Díjával. A városi tanács elnöke azt mondta: – Győri elvtárs, maga meg el akar menni? Itt akar hagyni bennünket, amikor éppen kitüntetjük? Ez a hála? Mondom: igen. Hát hogyne! Akkorra ugyan már volt egy egyszobás lakásom Kaposváron, de a tatabányai asszony azt mondta: – Egyszobás lakása van? Mi háromszobásat adunk. – Persze, hogy elmegyek. – Ezzel váltunk el, s be is tartotta a szavát. A helyi tanácselnök pedig, amikor néhány nap múltán a könyvtárba látogatott, és a könyvespolcok között egymásba szaladtunk, kifaggatott, azzal, hogy köztünk marad, mi a véleményem Kellner Bernátról, a könyvtárigazgatóról. Egy kicsit gyanakodtam, de néhány nem éppen hízelgő

mondatot csak elejtettem előtte. Első dolga volt beszaladni hozzá, s Kellner búcsúzóul számon kérte rajtam: ő is a hálára hivatkozott. Intelligens vadbarom volt, a padlóra terített. Akkoriban még nem volt írógépem, és egyszer hazavittem egy Erikát a könyvtárból. Hétfőn már kora reggel, jóval nyolc előtt vissza is cipeltem, még örültem is, nem vette észre Kellner. Mit ad isten, a legközelebbi értekezleten fölemeli a szavát: – Írógépet még Győri elvtárs sem vihet haza. – Az egyik nő, ki tudja, miért, azon nyomban beénekelt nála. A történethez adjuk hozzá a másikat: első verseskönyvem darabjait a Raoul Wallenberg utcában másoltam le a Ganzmávag Központi Könyvtárának ósdi, de még mindig szuperáló kis írógépén, amit Oláh Laci bácsi adott ide azzal: – Vidd haza, fiam, ha kész leszel, visszahozod. Oláh Laci bácsi csak egy szakiból lett könyvtáros volt, mégis emberségesebb ember, mint az állami díjas Kellner Bernát. Képzelted, hogy a tatabányai ajánlatra milyen szívesen ragadtam rá.

– *Ilyen meghívásra nem lehet nemet mondani. A szerkesztőség kötelékébe kerültél, vagy a könyvtárban is dolgoztál?*

– Nagyon lazán kötődtem a szerkesztőséghez, a megyei könyvtárban dolgoztam, csak később lettem névleg a kritikai rovat vezetője.

– *A könyvtárban összeállítottál egy bibliográfiát a verselemzésekből.*

– Könyvtári működésem egyik fénypontja, nagyon hasznos, még ma is forgatják. Amikor tíz évvel ezelőtt az Egyetemi Könyvtárban dolgoztam², a tájékoztató szobában ott volt a kézikönyvek között az én bibliográfiám is.

– *Beszéljünk a második kötetedről!*

– Előtte még Tatabányáról is kellene beszélnünk.

– *Persze, hiszen ott nyolc-kilenc évet töltöttél el.*

– Hetvenkettő február 7-én érkeztem a városba, s a bánhidi Rozmaring nevű fogadóban szállásoltak el egy-két napra, amíg nem találok valami albérletet. A Rozmaringban csak egy-két szoba volt, nem is hívták szállodának, csak Rozmaringnak. A régimódi fogadó nevet én ragasztottam rá abban a versben, amit még aznap este találtam ki. A Rozmaring után egy albérlet, egy szolgálati lakás következett, végül az ígéretbe, a háromszobás lakásba költöztünk még ugyanabban az esztendőben. A tatabányai Ifjúság utca 46.-ban nyolcvan november elsejéig éltem.

– *Ilyen hosszú ideig nem voltál sem Salgótarjánban, sem Kaposváron.*

– Mindenki azt mondja, milyen csúnya város, pedig vannak nagyon szép részei, például Bánhida, amely régi kis tót falu, a mészköves Gerecse magaslik fölötte fehér sziklával, egy nagy barlangszáddal, a Szelim-barlangéval. Nyüzsgő város. Olyan élet folyt benne, mintha Budapest egyik külső kerülete lett volna. 1972 őszén a Népház, a bánya művelődési háza író-olvasó találkozóra hívott.

2 1990-től 1994-ig.

Csupa fiatal gyerek ült velem szemben, végighallgattak, aztán érdes kérdéseket tettek föl, egyszerűen nekem támadtak: miért jöttem el Kaposvárról, jóformán csak azt nem mondták, mi a csodát keresek én Tatabányán, amikor itt vannak ők. Nem értettem, de válaszoltam. Az est után körbefogtak, s kiderült: egyrészt a féltékenység beszélt belőlük, másrészt próbára akartak tenni. Ezzel aztán össze is barátkoztunk, még most, harminc év után is a híveim. Ezek a hosszú hajú beat-fiatalok nagy életet éltek, az úgynevezett ifjúsági klubokat saját hasznukra fordították. Zenét hallgattak, tekerőfociztak, csocsóztak, söröztek, költőket láttak vendégül és verseket írtak. Faludi Ádamból kitűnő költő és prózaíró lett. Nemigen ismerik, de az nem számít, attól még kitűnő író, költő.

– *Lassan elérkeztél ahhoz a ponthoz, hogy már te fedeztél fel húszéves tehetségeket.*

– Inkább csak segítettem őket, mert például Faludi Ádámot akkorra már megjelentette az Új Forrás. De volt, akinek a verseit én juttattam el az Új Íráshoz, Kakuk Tamáséit, aki később egy időre felhagyott a költészettel.³

– *Televíziós lett?*

– A helyi televíziónál dolgozott. Nemrég találkoztam vele, azon morfondírozik, hogy kiadja majd a verseit.

– *Tizenkét év csönd után 1980-ban megjelent a Tekintet című verseskötleted, ismét a Magvetőnél. Ekkor már megváltozott az élet, a példányszámot nem tették közé belső megállapodás vagy intézkedés következtében. Keszthelyi Rezső volt a felelős szerkesztője. Kardos Györggyel, a kiadó igazgatójával találkoztál?*

– Nem. Értem én, hogy miért kérdezed: a könyvkiadás nagyhatalmú, kettős arcú figurája volt, egyrészt liberális, másrészt hithű kommunista, akinek a következő lépését sohasem lehetett tudni. Halála után egy emlékkönyvet adtak ki róla, sokan leírták róla: barátom. „*Hát meghaltál, barátom, de fáj!*” – körülbelül ezekkel a szavakkal búcsúztatták. Nekem nem volt az, csak a kiadó láthatatlan igazgatója, mert a kiadóhoz, a Magvetőhöz hű maradtam, gondoltam, ugyanannál köszörelőm ki a csorbát. Tizenkét esztendőbe telt, mire a *Tekintet* a könyvesboltokba került.

– *Ebből a kötetből azért már csak felolvasol nekünk valamit!?*

– *A Naplót választom.*⁴ Mit olvassak még fel az utókornak? *Levél egy költőhöz.*⁵ Akkori lelkiállapotomat fejezi ki. Egy költőismerősöm ugyan magára vette, de önmegszólító vers, ugyanis nem tartozom azok közé a kivételesek vagy szerencsések közé, akik örökké hisznek önmagukban.

3 Az elmúlt években két verseskötve is megjelent.

4 Ezen a helyen a vers természetesen nem tud elhangzani, még ide sem iktatom, aki kíváncsi rá, elolvashatja a *Tekintet*ben.

5 És akkor felolvastam.

– *Monostori Imre azt írja, hogy ez az első rejtélyes évtized az életedben, a „csendes évtized”, a hetvenes évek. Ahogy megfejtí, nemcsak a Kilencek, az egész nemzedék, negatív élményeivel, tapasztalataival, a közösségi eszmények, a közösségi normák bomlásával, pusztulásával van összefüggésben. Mi történt veled, mi volt ez a gyötrelmes állapot?*

– Csendes évtized volt. Kaposváron alig termett valami. A hétköznapiokban látszólag jól megvoltam, szellemileg viszont elég kopáran éltem.

– *Magánéletbeli válság is ért?*

– A végén már az is hozzájárult, de az már csak a legutolján, ennél fontosabb: nem találtuk meg egymást a várossal, kopott csavarmentes volt, nem tudtunk egymásba kapaszkodni. Tatabányán kezdtem el újra verseket írni. Az én saját válságom egész nemzedékemével függött volna össze? 1968, a „Prágai tavasz”, a nyugati diákmozgalom, az én nemzedékemet is szíven ütötte; Rózsa Endre még verset is írt a lázadó fiatalokról. Sokaknak vízváltó volt 1968. augusztus huszadika. Az intervenció után nem hittek többé a szocializmusban.

– *Némiképpen elbizonytalanodtak.*

– Vagy elbizonytalanodtak, vagy szembeszálltak vele. Lassan elkezdődött az a folyamat, amelynek a végén a demokrata ellenzéki mozgalom áll, amelynek résztvevői a hatvanas évek közepén-végén először balra fordultak, aztán maoistákból demokratikus ellenzékiekké váltak. Nekem hatvannyolc nem volt vízváltó, nekem, aki átéltem ötvenhatot, hatvannyolc nem mondott semmi újat. Ötvenhat sem sikerült, miért győzött volna hatvannyolc? Nem változott a világtörténelmi helyzet. Legfeljebb egy ország ismét kinyilvánította a szocializmus mellett, a Szovjetunióval szembeni ellenszenvét, ami persze fontos mérőszám volt a végső összeomlás útján.

– *Tizenkét év után.*

– Egyfelől a NATO, másfelől a Varsói Szerződés, a Szovjetunió. Mi változott volna? Hogy bomlott volna ki a „Prágai tavasz”? Nem lepett meg, hogy leverték, a módja szomorított el. A Szovjetunió alattomos volt, kegyetlenül ravasz, miniket is bevont, hogy ne egyedül viselje a felelősséget. Ez az álnok modor volt az egyetlen, ami nagyon megdöbbentett. Az ötvenhatos Magyarországot használták fel a hatvannyolcas Csehszlovákia ellen. Ötvenhat novembere miatt elég hitetlenül, hidegen, mérsékelten figyeltem a hírekre. Emlékszem, volt egy kollégám, az egész tavaszt, az egész nyarat hevesen izgulta végig, diadalmas illúziói voltak, mindennap hozta a legújabb híreket, egyik szebb volt, mint a másik, én meg csak a csomópontokra figyeltem, szégyelltem magam, hogy az események nem tudnak magukkal ragadni.

– *Ezekben az években úgy érezted, hogy nincs mit megírnod?*

– Egyszerűen nem voltak élményeim. Nem volt mozgatóerő, hideg szélcsend ült bennem.

– *Nem tudtál a világgal megbékélni.*

– Nem csak megbékélni nem tudtam, azt sem tudtam, hogy megbékéljek-e, szemben álljak-e vele. Annak tulajdonítottam, hogy szűk vidéken élek. Takáts Gyula is Kaposváron lakott, de ő velem ellentétben otthon érezte magát benne, az a világ a saját világa volt, a szülőföldje, polgári foglalkozását tekintve is megtalálta benne a helyét, évtizedekig a megyei múzeum igazgatója volt; engem az a világ hidegen hagyott: mint világ, mint létem szellemi, érzelmi kerete egyáltalán nem érdekelt.

– *De nyilván kísérleteztél.*

– Nem jutottam túl a kísérletezésen, amit írtam, vérszegény volt. Ami keveset, most is megvan. *Gyűjtőfogház* címen raktam őket össze. Büntetésüket töltik.

– *Néha bele-belepillantasz.*

– És akkor újraírom őket. Kiveszek belőlük egy-egy gondolatot, és egészen mássá alakítom őket.

– *Ebből kiderül, hogy nem annyi versed van, jóval több, mint amennyi a könyveidben megjelent.*

– Sokszorosan.

– *Beszélgessünk még egy kicsit a Kilencekről, hiszen az első pillanattól kezdve végigkísérte életedet az ő jelenlétük. Egy kis miniportrét kellene adnod mindegyikükről. Mi kötött össze benneteket? Kezdjük Utassy Józseffel, vagy akivel te akarod.*

– Péntek Imrével kezdem, aki eredetileg Molnár Imre volt, csak az ugyanilyen nevű műfordító és költő miatt meg kellett változtatnia a nevét. Ezerkilencszázhatvan telén elsős egyetemisták voltunk, farsangi estet rendeztek a kollégiumban. Ezzel is, azzal is beszélgettem, vele is szóba elegyedtem, elmondtam, magyar–filozófia szakos, de nem ez volt az érdekes, hanem az, hogy kibújt a szög a zsákból: szintén verseket ír. Fölmentünk az emeletre, és már hoztuk is őket. Még most is emlékszem az egyikre, amit akkor megmutatott: „*Sokan meghaltak, meséli anyám...*” Legutolsó könyvébe bele is válogatta. Azóta vagyunk jó barátok, negyven éve. Nyugtalan személyiség, kilóg közülünk, persze, mindenki a maga módján kilóg a sorból. Groteszk, urbánus, aki nyugati emigráns költőkkal tart kapcsolatot, az avantgárd költészet egyedül őt érintette meg. Talán ő volt közöttünk a legolvasottabb, mindenestre az egyik legtájékozottabb.

– *Önálló egyéniség, a szellemi társulás autonóm része.*

– Nagy szervező, aki mindig mindenkivel szóba tud elegyedni, nagyon jó kapcsolatteremtő képessége van. Elég későn jelentkezett az irodalomban, de nem is nagyon forszírozta, nem foglalkozott vele, majd eljön az ő ideje is. A többiek közül Utassy Józsefet ismertem meg a leghamarabb. Népművelés szakra járt, egy évvel alattam, holott egy évvel korábban született. Volt egy egri csoporttársam, egy könyvtáros estre ő hozta el közénk. A műsorban Utassy is fellépett. Kiállt a dobogóra, s nagy pátozzsal deklamálta a címet: *Ballada Tatáról, a Hat Alma Tsz hatalmáról*. Szünetet tartott, és elordította magát: Bumm! Mindenki összerezsent,

s mire a tsz-elnök hatalmaskodásai véget értek, fájt az oldalunk a nevetéstől. Így ismerkedtem meg vele. Első verse, egy négysoros, azt hiszem, 1962-ben, az *Új Írás* fülén jelent meg, az üzenetek között. U. J.-nek üzenték, hogy az efféle költemények ideje lejárt, egyébként is klapancia, szörny, semmi más. Hogy az olvasók okuljanak, rögvest közölték is: „Nekünk utat / Kelet mutat, / ezért ugat / ránk a Nyugat.” Hogy a lap miként vehette komolyan Utassy csínyből beküldött versét, az rejtély. Amikor Farkas László jóval később felfedte magát mint a lapszéli üzenetek írójának személyét, nagyot derültünk, csóválta a fejét, hogy dőlhetett be Utassynak. Ez volt tehát Utassy Dzsó első fellépése a magyar irodalomban. Egyébként első igazi verse a *Kortársban* jelent meg, s nekem akkor – mivel az *Új Írásban* én már debütáltam – olyan tekintélyem volt, hogy az öntörvényű Utassyt rá tudtam venni, hogy ne két s-sel és y-nal írja a nevét, hanem plebejus alakban, egy s-sel, i-vel Jókay–Jókai Mór példája járt az eszemben, amikor ezt a merényletet elkövettem ellene. Neve ebben a formában soha többé nem szerepelt. Lassan a kollégiumban, és a Koczkás Sándor vezette alkotóköriben összegyűlt a társaság. Mindegyiket nagyon tehetségesnek tartom, de igazából egy forrta ki magát (a sorsát), Utassy József. A többiek nem tudták igazán kiteljesíteni önmagukat. Magamat is beleértve. Oláh János, Mezey Katalin, Péntek Imre versei eléggé némák, alig törődnek velük, Konczek József nem tudott levegőhöz jutni, eddig nem adták ki egyetlen verseskönyvét sem⁶, Kiss Benedek, Rózsa Endre, Kovács István több figyelmet kapott, de Utassy milyen messze, milyen magasán van hírből-névben hozzájuk képest.

– *És mi lehet ennek az oka?*

– Egyikőjük sem járhatta végig a maga útját, költészetük nem mehetett át szerves, organikus, belső fejlődésen. Egy jó verset egyetlen kép, egyetlen gondolat, egyetlen sor miatt elutasítottak, anélkül, hogy tudta volna az ember, mi az igazi ok: politikai, ideológiai vagy esztétikai. A Kilencek még legtöbbit az *Új Írásban* publikáltak, ám ott sem voltak úgy otthon, mint ahogyan a két háború közt otthon lehettek néhányan legalább a *Nyugatban*. Nem közvetlen tapasztalatból mondom, hiszen a szerkesztőségben csak hatvanhatig kopogtattam be néhány-szor, utána vidéken éltem, abból következtetek rá, hogy egyikőjüktől sem hallottam: úgy fogadják a szerkesztőségben, mint aki hazajár.

– *Nem tehetségbeli okai voltak.*

– Nem. Konczek Józsefnek is voltak meg persze vannak is nagyon szép pillanatai. És van egy szép, érdekes, archaizáló elbeszéléskötete, a *Damó*, amire a kutya sem figyelt föl.

– *Volt, aki lapszerkesztő, könyvkiadó lett, például Mezey Katalin, Oláh János. Kovács Istvánról még nem beszéltél.*

– Kovács Istvánt nem ismertem az egyetemről, három évvel alattam járt, nem is laktam vele egy kollégiumban, csak később találkoztunk. Azokra a megbeszé-

⁶ Később nem is egy megjelent.

lésekre, amelyeken az *Elérhetetlen földet* összeállították, a legritkább esetben, jó, ha egyszer-kétszer utaztam csak fel, nélkülem szerkesztették. Kaposváron éltem, az antológia nekem kisebb élmény volt, mint a többieknek.

– *Rózsa Endre?*

– Kicsit távolabb állt tőlem, Péntek Imrével ellentétben másokkal nem tudott annyira kapcsolatot teremteni. Jóban voltunk, írt is rólam, de nem leveleztünk egymással, nem kerestük egymással különösebben a találkozást.

– *Visszafogott volt?*

– Igen, komoly fiú, férfiú, de én sem tudtam vele szemben igazán feloldódni. Az *Élet és Irodalomban* 1960-ban Dezséry László írt egy jegyzetet a keszthelyi Helikon-ünnepségről. A dunántúli középiskolások vehettek rajta részt, több tárgyban vetélkedtek, de ami engem érdekelt, az az, hogy verspályázatot is hirdettek minden évben. Alföldi lévén nem indulhattam rajta, de amikor észrevettem, hogy írnak róla, kíváncsian vettem bele magam a cikkbe. Dezséry néhány versből a neki tetsző részeket idézte, például a pécsi Rózsa András két sorát mint nagyon ígéreteset: „*Csukott pillám alatt / szemembe hunyitalak*”. Annyira megfogott, hogy még most is emlékszem rá. Ez a Rózsa András 1960 őszén mint Rózsa Endre mondott verset a Ménesi úti kollégium rendes évi felolvasóestjén. Még csak elsős volt, és máris a nagyok, Búzás Andor, Ágh István, Győri D. Balázs, Baranyi Ferenc között lépett fel! Megsemmisítő módon hatott rám. Hol vannak az én verseim attól, hogy én is közöttük lehessenek! Nagy tisztelettel néztem föl rá, és hiába kerültünk egy társaságba, jó barátságba, ez a tisztelet öntudatlanul, akaratlanul mindvégig megmaradt bennem.

– *Konczek József?*

– Egy évfolyamra jártunk, mikor-mikor egy kollégiumban laktunk, hol igen, hol nem, ahogy szórtak bennünket a szélbe. Magyar–oroszcsozakos volt. Még most is emlékszem elsős korunkból az egyik estre: álltunk a lépcsőházban, a korlátra könyököltünk, hátra léptünk, elindultunk, újra visszatértünk, mert még mindig sorolta Szabó Lőrinc Tyutcev-fordításainak hibáit. Valószínűleg szemináriumi dolgozatot készített belőle, s azon frissiben muszáj volt közölnie valakivel a fölfedezéseit. Sokat beszélgettem vele, tudni kell róla, ugyancsak beszédes fajta, annyira, hogy még belőlem is kihozta a beszélő embert.

– *Mezey Katalin?*

– Egy évvel alattam járt magyar-népművelés szakra Kiss Benedekkel, Oláh Jánossal és Utassyval. Nagyon szép lány volt, szép, és éppen olyan barátkozó természet, mint Péntek Imre. Emlékszem, felbukkant a Bartók Béla úti kerti kocsmában is, a nevét elfelejtettem, szálloda épült a helyén, a Bukarest⁷, ahová a nagyfiúk jártak: Baranyi Ferenc, Balogh Elemér meg a többiek. Színjátzó volt az Egyetemi Színpadon, mozgékony életet élt, azt mesélte, nem nézte jó szemmel

⁷ Ma már az is megszűnt.

az apja, még meg is pofozta, kollégiumba menekült előle, de egy idő múlva mint pesti lakosnak kitették a szűrét, erre írta: „Az egész magyar egyetemnek / nem értem egy hatod szobát.” Gyorsan férjhez ment, Tatabányára költözött, de mire én odakerültem, elvált, és már újra Pesten élt. Ki kopog egyszer a kaposvári ablakomon? Kati. Egy bolgár úton összeismerkedett Z. Zsolttal, a szomszéd házban lakó fiúval, és meglátogatta. Mesebeli este volt: Mezey Kati odavarázsolódik az égből, odapottyant Zsolt is, Gábor is, aki tizenkilenc évesen akkor fejtette meg frissiben Gárdonyi Géza titkosírását, s bejárjuk a várost. Gáborék kicsi, alacsony házában vagyunk, aztán Zsoltéknál grogot iszunk, Zsolt reggelre olyan zákányos szegény, hogy a szülei azt sem tudják, hogy ugráljanak körülötte. Kati ilyen volt: hol itt, hol ott villant föl. Ha Gyulára mentem, a gyulai festőnő, Koszta Rozália volt régi barátja, jó ismerőse, ha Bécsbe mennék, ott gabalyodnék bele egy Mezey-szálba. Nem csoda, hogy elég hamar indult el a pályán; első verse húszéves korában jelent meg az *Élet és Irodalomban*. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a közvetlensége miatt közölték, szó sincs róla, csak azt, hogy volt bátorsága bekopogni a szerkesztőségbe, ami kevésbé jellemző a többiekre. Ne beszéljek a többiek nevében: nekem nem volt.

– Oláh János?

– Az antológia címadó versének a költője. Az *Elérhetetlen földet az Új Írás* tette elénk 1962 tájékán. Mi, többiek még sehol sem tartottunk, kivéve Mezey Katit, akinek egy verse – mint említettem – már fölbukkant az *Élet és Irodalomban*. Hogy is kezdődik Oláh elégiája? „*Itt lakom a barna sisakos dombok oldalán, / mint egy ezüstbaltá, olyan fehér a házam. / Kint esik az eső: az ágak között / meg-megbotlik, csontjai lehullanak a földre.*” És a vége? „*... a domboldal száraz füvei közül / néztük a robogó fellegetet.*” A latin nyugalom, a klasszicizáló hang teszi gyönyörűvé. Sajnos a szép kezdetet nem követte szép folytatás, kiteljesedés. Mintha az *Új Írás* lemondott volna róla, úgy emlékszem, alig-alig emelkedett föl benne egy-egy Oláh János-vers. Nekik abban az időben Baranyi Ferenc kellett; őt, igen, őt szinte számról számra közölték, ajnározták, Oláhról levették a kezüket, cserben hagyták. Oláh somogyi származék volt, nagyberkiek voltak a nagyszülei, ők már valahol Pesten, a soroksári úton laktak, egyszer a hatvanas évek végén, Kaposvárról jöve felkerestem. Panellakásban éltek, de a legnagyobb szoba a fiúé, Janóé volt. Egy hatalmas asztal állt a közepén, körben gyönyörű, praktikus, asztalos készítette könyvespolcok támaszkodtak a falnak, s két vadonatúj, csikorgó bőrfotel karmolta a parkettát. Látszott, a család neki, a fiúnak él, mindent megadnak neki, a költőnek. Akkor kezdte írni első regényét, s én egészen elhúltam tőle: regényt ír! Csodálattal néztem föl rá. A regény jóval később, tíz évre rá, 1977-ben jelent meg *Közel*, folytatása pedig *Visszatérés* címmel 1979-ben. Makacs, szigorú ember, arcán olyan vonások, mintha örökké szenvedne, egyre szikárabb és egyre konokabb. A társaság egyik ideológusa, ítéletei nem tűnnek ellentmondást, önfejű, megkeseredett ember, minden könnyedség, humor hiányzik belőle. 1989-ig, a rendszerváltozásig dzsúdóoktató volt, a népművelés szakkal nem tudta, meg nem is akarta megkeresni a kenyerét, állandó konfliktusai támadtak a művelődési házak igazgatóival, a fenntartókkal, 1989 után (mintegy kárpótlásul) művelődésiház-

igazgató lett Máriaremetén, később az Írószövetség lapjának, a *Magyar Naplónak* a főszerkesztője több pályázati cikluson keresztül⁸, sőt egy kiadót is létrehozott mellette, az adta ki *Piros a vér a pesti utcán* című ötvenhatos versösszeállítást úgy, hogy ő maga kért föl erre a munkára.

– *A Kilencek hogyan vélekedtek a Hetekről?*

– Volt, akit be akartak vonni az *Elérhetetlen földbe*. Bella István azonban azt mondta Utassynak, hogy én már túl vagyok az ilyesmiken. Másról nem tudok. Egyébként majdnem mindegyikkel személyes kapcsolatunk volt, egyikünknek ezzel, másikunknak azzal, Kiss Benedeknek Buda Ferencsel mint földinek a földivel, mind a ketten a kecskeméti *Forrás* költői voltak, Bella Istvánnal nekem az egyetemi évek alatt, Serfőzővel Péntek Imrének, akivel egy szerkesztőségben dolgozott Miskolcon, a *Napjainknál*. Az összefüggéseket nem ismerem teljes egészében, de bizonyára több is akadt. Ők azonban már eggyel följebb álltak, nem az út kezdetén tartottak, mint mi.

– *Más szándékú összetartozás jellemezte őket.*

– A miskolci Kabdebó Lóránt hozta őket össze utólag. Antológiát szerkesztett a verseikből. A Kilenceket nem kellett egybeszerkeszteni, együtt voltunk a Ráday utcai kollégiumban, ahol patkányok járkáltak az ablakunk alatt, egy életet éltünk. A gyűjtemény természetes következmény volt.

– *Mikor ültetek össze legutóbb?*

– Most pénteken, Oláh János hatvanadik születésnapján. Hogyha én el nem feledkezem róla, akkor teljes létszámban együtt lettünk volna; egyedül én hiányoztam, mert eltévesztettem a napot.

*

– *2002. december 12-én folytatjuk beszélgetésünket a Petőfi Irodalmi Múzeum stúdiójában. Mielőtt beültünk ide, egy 1919-ben készült filmhíradórészletet néztünk meg az előtérben Ady Endre temetéséről. Mindössze fél perc volt. Kértem, hogy te is nézd meg, és te azonnal beleegyeztél. Gondolom, nem pusztán az érdekesség kedvéért, hanem az Ady Endre iránti tisztelet miatt is. Mit jelent számodra Ady költészete, egyáltalán egyénisége, személyisége?*

– Amikor gimnazista voltam, József Attilába szédültem bele, Adyt később olvastam el, azt hiszem, hogy nem a fiatalság költője, hozzá több türelem, több tapasztalat kell, az ő költészete sokkal bonyolultabb és sokkal összetettebb, mint József Attiláé. Novelláiból csak néhányat olvastam, Angyal János még egyetemistaként egyszer az összeset átbújta, lelkesen mesélte, milyen remek elbeszélései vannak. Rajongását nem tudom osztani, kissé fásasztnak. Vajon mi lenne most Ady Endrével, mit csinálna, írna-e, nem írna-e cikkeket, amelyekben kikel a világ

⁸ Egészen haláláig, 2016-ig.

ellen, s lenne-e hely, ami befogadná. Költőkre nincs szükség. Adyhoz visszatérve: nem volt rám elementáris hatással.⁹

– *Nem véletlenül kérdezem, nemcsak a filmélmény miatt, hanem azért is, mert a Tiszatáj 1986. évi 4-es számában Vasy Géza Laposkúszás című könyveddel kapcsolatban azt írja, hogy Győri László igen fontosnak tartja az irodalmi hagyományt, gyakran készít variációkat klasszikus versekre. Nagy a rájátszások száma, József Attila, Csokonai és Arany mellett Apollinaire, Szimonov is helyet kap. Mit szólna ehhez tizennyolc év távlatában?*

– Volt egy korszakom, amikor én is parafrázisokat készítettem, ez azonban nem mindig az irodalmi hagyomány tiszteletét jelenti, valamilyen cél érdekében is elő lehet venni egy klasszikus verset, kiindulópontnak tekinteni, felhasználni saját önös mondanivalóm megemelésére. Ezek a posztmodernség előtti hódolat jegyében születtek, akkor is, ha nem tudtam, hogy posztmodern dolgot művelek. Nem a klasszikusok tisztelete, ellenkezőleg, a klasszikusok előtti tisztelet felbomlásának a jegyei, amelyben nem is a klasszikusok az érdekesek, hanem a klasszikusokat éltető. Áttételes művelet: egy verset bomlasztok fel, miközben egy ideológiát repesztek meg, már amennyire lehet. Emlékszem arra a komor hangulatra, amely ezeket a verseket kiváltotta belőlem. Nem a klasszikusokról, énrólam van szó. A parafrázis világosan elkülöníthető a hódolattól. József Attila-parafrázisom (*Van káposztánk görbe krumplink / piszkosan élünk s meghalunk mind*) keserű, Arany Jánosról írott versem tiszteletadás a költő előtt.

– *Még Vasy Géza tanár úrnál maradván: „Feltűnő az ironikus, a szatirikus, a groteszk hangvétel térnyerése.” Így igaz?*

– Különösen abban az időtájtban. Amikor az ember fanyarul látja a dolgokat, csorbának látja maga körül a világot, akkor maga is csorba, ironikus verseket ír. Amikor az ember nyugodt, akkor az iróniát kevésbé használja.

– *Ez az életfilozófiád? Persze nem lehet különválasztani a költői magatartást az ember életfilozófiájától.*

– Hogyha külön lehetne választani, akkor baj volna, akkor nem lenne őszinte a vers, a versnek pedig őszintének kell lennie, habár az is igaz, amit egy tanulmányban olvastam valamikor, talán a hatvanas években, hogy az őszinteség nem esztétikai kategória. Nem, de a versnek magából az emberből kell kinőnie. Az olvasó megérzi, hogy belülről áramlik-e vagy sem.

– *Régebben fájdalom, rosszkezd, kilátástalanság jellemzett, de legújabb verseid olvasván azt látom, hogy a kiúttalanságot már magad mögött hagyta.*

– Igen, úgy gondolom.

– *Még egy másik kritikusi megjegyzés nyolcvannégyből. Treuer Mária 1985-ben a Forrásban szintén a Laposkúszásról szóló recenzióban azt írja rólad, hogy „nem*

⁹ Később igen.

mondja ki a feloldó igét e könyvében sem, ismét a hiányokat, a fájdalmakat beszéli ki, költői válságával még nem birkózott meg, ezért az üres bölcsekedés helyett a becsületes magatartást még mindig a kérdező, kétkedő, a továbbhaladás útját kijelölő tagadásban látja.”

– Ez a régi kritikai beszédmód ma már nem jelent semmit. Ugyan mi lenne a feloldó ige? Mit kellene feloldani és miért? A költői válság emlegetése ma már szintén értelmezhetetlen.

– *Egyébként legutóbbi könyvedbe több, a Laposkúszásban megjelent verset is beválogattál, például a Ferenczy Béni: Petőfi című verset. Itt, a Petőfi Irodalmi Múzeumban illik megkérdezni, mikor és hogyan írtad?*

– Ferenczy Béni Petőfi-szobrát innen, a múzeumból ismerem, itt állt az egyik lépcsőfordulóban. Amikor huszonhat éves voltam, egy téli napon Gyulán jártam, hatalmas hó fődte, ott láttam a szobor egyik bronzba öntött változatát. A kardját letörték, állt árván, kard nélkül, pusztá kézzel, mert valaki arra járt éjszaka, és szórakozásból letörte, mint egy semmirevaló tárgyat. Nem azonnal, utána két év múlva írtam. Nemcsak Petőfiről, nemcsak az Alföldről, hanem a pusztító, zsarnoki magatartásról. Ez az attitűd csak azt fogadja el, ami azonos önmagával, ami fölemelkedik, ami más, kíméletlenül letöri.

– *Áchim Andrást, Szántó Kovács Jánost.*

– Ady Endre magyar ugarát láttam viszont. Mit csinál a magyar ugar? Lehúzó, altat, befed.

– *Egy kicsit még térjünk vissza a Kilenckekre, mert úgy érzem, hogy az irodalomban is fontos, hogy tartozzunk valahova. Az Elérhetetlen föld előszavában azt írja Nagy László, hogy „Fiatalkorok, ha fölrepülni rajban akarnak, az néha törvényszerű pillanata az irodalomnak. Az ilyen vállalkozás túl azon, hogy létezőek szövetsége, új szemlélet, újfajta költői értékek rámutatása kell hogy legyen. Csak ilyen igénnyel olvassuk verseiket, de sugaras karriert ne jósoljunk nekik bármennyire közel állnak hozzánk.”*

– Valóban nem várt bennünket „sugaras karrier”, talán még Utassy József karriere volt a legsugarasabb, abban az értelemben, hogy folyamatosan jó, egyre jobb verseket írt, és elég hamar kitűnt, ő lett a legismertebb költő miközülünk, ösztöndíjat kapott Bulgáriába – egyébként Kiss Benedekkel és Rózsa Endrével együtt –, antológiákat állíthatott össze, antológiákban szerepelhetett, de más értelemben az ő útja se volt sugaras egyáltalán, pedig megérdemelhetette volna. Így viszont nem romlott el.

– *Egyáltalán egy költő útja lehet...?*

– Nem lehet, de van rá példa.

– *Hová juttat egy költőt a karrier? Mit jelent a karrier a költészetben?*

– Nem lehet folyton fönt lenni a tetőn.

– *Kertész Imre karrierje, hogy most megkapta a Nobel-díjat, hát az karrier.*

– De hány nem karrieres író volt előtte! És ha történetesen nem kapja meg a Nobel-díjat, akkor nem csinált karriert? A karrier végül is a művekben van. Persze a kinyilvánított karrierről beszélsz. A karrier nehéz kérdés. Jó néhány költő karriert futott be, és aztán lezuhant, az érték, az érdem, a karrier két különböző dolog.

– *Ha ma összegyűlik annyi versed, hogy egy új kötet telne ki belőle, mi történik? Kezdődik a kálvária, mert nincs rá pénz, nincs hozzá kiadó, nincs hozzá papír satöbbi, ennek ellenére nagy nehezen végül mégis csak megjelenik, de nincs, aki megvegye, nincs, aki megrendelje, nem kapsz érte tiszteletdíjat, kapsz érte húsz vagy ötven példányt, elosztogatod a barátaidnak.*¹⁰

– Százat.

– Százat? Az már egészen jó tiszteletdíj.

– Nem megyek sehová, ha találkozom egy kiadóval, megjelenik, ha nem, nem járok utána. Kilencvenötben például találkoztam egy kiadóval...

– *A Ferenczy Könyvkiadóval.*

– Álkönyvkiadó, amely volt is, meg nem is, egyébként tiszteletdíjat is kaptam tőle. Tavaly pedig egy régi jó ismerősöm, a tatabányai megyei könyvtár vezetője, a főleg Németh Lászlóval foglalkozó irodalomtörténész, tudós Monostori Imre szólt, hogy hatvanadik születésnapom évében kiadná a verseskötetemet, tartotta is a szavát, sikerült is annyi pénzt szereznie, hogy nemcsak kiadta, hanem még tiszteletdíjjal is megtette, mert azt mondta, én is elvárom, hogy megbecsüljék a munkám, hogyne adnék neked honoráriumot: megdolgoztál érte.

– *Egyébként nagyon érdekes ez az összeállítás, bár még nem akarok beszélni róla, mert még lenne egy-két tisztázatlan kérdés. Kilencvenötben a Skandalum című köteted jelent meg. A te példányod van nálam, ebben a Lenkey János című vers elé ceruzával egy hiányjelet írtál. Mit jelent ez a hiányjel?*

– A ciklus címe, amelynek első verse a *Lenkey János, Európa fölfedezése*, miközben nincs benne az *Európa fölfedezése* című vers. A hiányjel erre utal. Nem kaptam korrektúralenyomatot, sok egyéb mellett ez a hiba is benne maradt.

– *Filológiai érdekesség. Viszont a Lenkey János nemcsak a tartalomjegyzékben szerepel, a szövege is benne van a könyvben.*

– Dokumentum.

– *Alatta egy dátum: 1849. augusztus 27.*

– Az aradi vértanúkról kiadtak egy kétkötetes gyűjteményt, ez a vers Lenkey kihallgatási jegyzőkönyvéből állt össze. Néhol szabadon, néhol szó szerint, de főleg kötetlenül idézek belőle. Annnyira megragadott az a mondat, mely szerint Lenkey János nem is hallott egy Petőfy Sándor nevű *újdondásról*, akinek a neve

¹⁰ Ma sem változott a helyzet.

rádásul ipszilonnal van írásba foglalva, hogy arra késztetett: egy prózaversben foglaljam össze a jegyzőkönyvet.

– *A mondat pontosan így hangzik: „Arról nincs tudomásom, hogy egy Petőfy Sándor nevű újdondász verset írt volna rólam.”*

– Bizonyára volt róla tudomása, csak szépen elhallgatta.

– *Egyébként Mohai V. Lajos azt írja rólad, hogy „A Skandalum-ban örömteli meglepetésként veszedelemtől mentes költészet van jelen, ekképp az elmozdulás könyve, sőt abban a tekintetben még inkább, hogy a Győri-féle ihlet működését kezdettől övező kételyt is oldotta. A Skandalum versei nemcsak, hogy saját legjobb szintjére hozták fel a költőt, de líra mélyében rejlő klasszicizálódás felé is eltolták a kiteljesedő művész hangszúlyait.”*

– Mit szóljak ehhez a néhány szép sorhoz? Nagyon örültem ennek a kritikának.

– *És rádásul a Kritikában jelent meg, egy rangos folyóiratban. Egy másik vélemény a Lyukasórából. Vasy Géza írta: „Győri László létértelmezésének fő képzetkörei a természet, az idő és az élet, ezeket egy olyan jelentésmezőbe helyezi, amelyben hol az egyik, hol a másik vonatkozás hangsúlyosabb, de bármelyiket is emeli ki, érezni körülötte az egészet.”*

– *Egyre jobb kritikákat találok rólad, rosszak nincsenek sehol.*

– Hátha az új könyvemről is jókat fognak írni.

– *Volt mostanában olyan kritikusi vélemény, ami rosszkedvűvé tett, és úgy érezted, hogy méltánytalanság ért?*

– Hála istennek nem volt.

– *A kilencvenes évek közepén a Kutyafocióval tettél egy kis kirándulást a gyerekversek világába. Kéttucatnyi vers, nagyon szépen illusztrált kötet; a kiadó Urbán Tibor rajzaival egészítette ki a verseidet. Váratlan lépés.*

– Ennek az az előzménye, hogy a *Napjainkban*, valamikor a hatvanas évek legvégén, néhány gyerekversem jelent meg, mert készítettek egy összeállítást gyerekeknek, amelybe Serfőző Simon tőlem is kért verseket, és akkor arra az alkalomra írtam néhányat. Serfőző Simon most mint a Felsőmagyarország Kiadó vezetője emlékezett rá, és megkérdezte, hogy nincs-e egy könyvre való gyerekversem. Dehogy nincs! Ugyanis a nyolcvanas években elég sokat írtam, az *Új Tükör* gyerekrovat-vezetője, Szepesi Attila mindig szívesen fogadta őket, így aztán egyre szaporodtak. Nekiültem, és jó néhány hónapot még dolgoztam rajtuk.

– *Ritmusuk, dinamizmusuk van, zenei elemekre épülnek.*

– Kettőt meg is zenésítettek belőle. Az egyiket a Kaláka, a másikat pedig a pécsi Szélkiáltó.

– Szinte kínálja a ritmusa, hogy a zene hullámhosszán is megjelenjen. Ezeket nagyon vidám hangulatban vethetted papírra.

– Persze. De ez hosszú évek termése, egy olvasó honnan tudná, hogy otthon a fiókban gyerekkorod verseket őrzök.

– Most, hogyha hat év múlva Serfőző Simon ismét azt mondaná, hogy adj néhány gyerekkorod verset, akkor egyszerűen megint kihúznád a fiókot?

– Kihúznám most is, hátha van ott még valami, de elég nekem két sor is. Ha kérnek tőlem, akkor abból a két sorból is el tudok indulni.

– Két héttel ezelőtt, amikor befejeztük a beszélgetést, távoztodban átadtad Bizonyos értelemben című legújabb kötetedet, ami szinte még magán viselte a nyomdagép melegét, merthogy néhány nappal azelőtt jelent meg Monostori Imre sorozatszerkesztő keze alatt az Új Forrás Könyvek 36-ik darabjaként. A tatabányai megyei könyvtár volt a gondozója. Verseket 1964-től 2001-ig. Olyan rémisztő, hogy a kezdő és a befejező évszám között harminchét év a különbség. Harminchét év, egy egész életpálya húzódik meg a kettő között. Nagyon nehéz egy viszonylag karcsú, 240 oldalas könyvet úgy összeállítani, hogy ebben a majdnem négy évtized termése összezsúfolódjon. Mi volt a rendezői elv? Miért vállalkoztál arra, hogy vissza is tekintsz, meg a legújabb versekből is válogassz?

– A hatvanadik születésnap elég fontos határkő. Mivel lehetőséget kaptam arra, hogy összeállítsak egy könyvet, úgy gondoltam, hogy egy kis válogatást, egy kis összefoglalót készítek. A terjedelmet azért megszabta a pénzügy, ami a kiadóm rendelkezésére állt, tehát túl vastagot nem lehetett, de mégis válogatottat szerettem volna. A rendezői elv egyfelől a minőség volt, a minőség ítélete, másfelől pedig az, hogy úgy tűnjön, mintha egy epikus művet, egy regényt vennél a kezredbe. Egy olvasmányt szerettem volna összeállítani, amelynek az egységeit asszociációk kapcsolják egybe. Az asszociációs módszertől néha eltértem, és bevágtam egy-egy idegen, mégis odakívánczó részt is, hiszen mégsem előre megszerkesztett epika, a mozaikból mindig hiányoznak kockák, a lyukakba nem lehet utólag verset írni, de ennek ellenére egy regényképet szerettem volna az olvasók meg magam elé tenni. Mostanában megjelentek néhány hasonló korú költőtársam, hatvanévesek, összegyűjtött versei. Az összegyűjtöttséget olyan komolyan gondolták, hogy valóban összes versüket belevették, mégpedig azonos módon, ahogy annak idején papírra vetették őket, nem dolgoztak, nem finomítottak, egy sort sem változtattak rajtuk, tehát szentnek, szent szövegeknek tartják – lapoztam elképedve a könyveket. A gyöngébbeket sem hagyták ki, a vesszőhibákat sem javították ki. Én más elvet követtem; hogyha száz vagy kétszáz lappal bővebb válogatásra lett volna is mód, akkor sem nagyon tágitottam volna rajta, a vesszőhibákat meg végképp nem hagytam volna bennük, mert az ember nem szent tehén. Én legalábbis nem tartom magamat annak, miért is tartanám. Még élek, életében pedig nem válik azzá az ember.

– Ami a regényszerűséget illeti, szerintem a kísérlet sikerült, mert leányomtól hazafelé menet – ez az út harminc percig tart az Újpest végállomástól a Határ útig –, és A célnál, az első versnél kezdtem, és amikor a Határ úthoz érkeztem, a száztizedik oldalnál csuktam

be, és közben egyet sem hagytam ki, pedig általában úgy szoktam verseskötetet olvasni, hogy ide-oda belenézek, és azt a verset keresem, azt az egyet, amelynél fogva az összeset meg tudom érteni.

– Köszönöm, igazán nagy dicséret.

– Nem sebtében, nem sietve, egyre nagyobb figyelemmel, könnyedén koncentrálni, élvezettel követtem a gondolatmenetedet az alatt a harminc perc alatt. Vettem az üzeneteket, ezzel igazolom, amit az imént mondtál. Először az időrend logikáját kerestem benne, de az nem vált be, például van olyan versed, amelynek a végére oda van írva, hogy 1973-tól 2001-ig írtad, s egy 1985-ös és egy 1964–1992-es dátumú közé van ékelve.

– Több vers után két időpont szerepel; az első évszám a első kísérlet időpontja, közben mindig elő-elővettem és igyekeztem továbbvinni, de nem sikerült, vagy kevésbé sikerült, elégedetlen voltam vele, majd egyszer véglegesítettem, ennek a gesztusnak az időpontját rögzíti a második évszám. A második évszám nem a vers halálának az időpontja, nem azt jelenti, hogy addig élt, béke poraira, hanem az utolsó forma keletkezésének az időpontja.

– Az elmúlt évtizedben mintha jobban odafigyeltél volna a történelemre, például *A film című versre* gondolok, amely ötvenhatról szól.

– Nagy hatással volt rám, hogy az Ötvenhatos Intézetbe kerültem, történészek közé. A történelmet mindig nagyon szerettem; előző beszélgetésünkön mondtam is, hogy igazából talán ezt a szakot kellett volna választanom. Történészek között dolgozom, és történelemkönyvek között élek, történelemkönyveket vásárolok, dolgozok fel, ami előbb-utóbb meg is érint. *Lenkey János* című versem, amelyről az imént beszélgettünk, egy korábbi időszakomból való, bizonyíték arra, hogy a történelem már az intézet előtt is izgatott. Bizonyos történelmi csomópontokat, persze csak spontán módon, megpróbálok rögzíteni. Ad abszurdum: minden vers a történelmet rögzíti. Néha szinte már afelé hajlok, hogy én is lábjegyzeteket írjak a verseim alá, mint a történészek. Némely költőnk műveli is, én azonban máshogy képezem, de hiába képezem máshogy, formailag ugyanolyan lenne, s még az a látszat vetülne rám, hogy én is magamra öltöttem ezeknek a költőknek a modorát, pedig ettől a sorozatmodortól éppen sorozat volta miatt idegenkedem, ebbe a láncreakcióba nem szeretnék belekeveredni, az én lábjegyzeteim történelmi igazítások lennének, a formai azonosság azonban visszatart.

– Jó lenne, ha főleg az újabb versek közül egyet-kettőt felolvasnál.

– A 116-ik oldalról olvasom el a *Stichomythiát*.¹¹ Színpadai műszo: két szereplő pengét vált.

– Szópárbaj.

– Igen, az. Mielőtt felolvasom, elmondom azt a filológiai apróságot, hogy minden második sor kurzívval van szedve, amelyek Vas Istvántól származnak, tehát

11 A vers tehát a *Bizonyos értelemben* című könyvem 116. oldalán olvasható.

Vas Istvánnal folytatok párbeszédet. Nem vitatkozom, párbeszédet folytatok vele.

– *Miért Vas István sorait húztad elő a párbeszédhez?*

– Vas István bírálata örök fájdalмам, a múltkor felidéztem. Amikor később újra elolvastam, a maró savban már a jót is észrevettem, volt benne egy kis bizonytalanság, egy-egy szikrát is látott föl villanni, az első pillanatban viszont egyedül a rosszat éreztem. Már elmondtam, de a vers miatt megismétlem.

– *Most már megbocsátasz neki.*

– Nemcsak, hogy megbocsájtom, hanem már meg is köszönöm.

– *Mit jelent a cím, a Bizonyos értelemben? Miért pont ezt a címet választottad a sok közül?*

– Nem akartam ünnepélyeset, de nem akartam túl egyszerűt, túl kopogósat sem. Elkezdtem írni egy verset, amit aztán végül kidobtam, abban szerepelt a *bizonyos értelemben* szókapcsolat, és abban a pillanatban úgy éreztem, hogy ez kell nekem, ettől nem tágítok. Utána még hónapokig gondolkodtam: jó ez? nem jó ez?, de annyira belém ivódott, hogy megmaradtam mellette. Lebeg, valami bizonytalanságot tükröz, egy kicsit talányos. Jó címet találni nagyon nehéz, kiváltképpen egy verseskötetnek nagyon nehéz. Van egy friss Nobel-díjas cím, a *Sorstalanság*, ilyen címet nem lehet egy verseskönyvnek adni.

– *Választhattad volna valamelyik versed címét is könyvcímnek.*

– Nem akartam. És nem is kell. Ady óta ciklusokba szokták rendezni a verseket, ettől is el akartam térni, mert úgy képzeltem, epikai mozzanatot viszek bele, hogy mintegy regényszerűen, egyvégtében, folyamatosan terüljön az olvasók elé.

– *Jut eszembe, a cím okán egy pillanatra térjünk vissza az Elérhetetlen földhöz. Kinek az ötlete volt az antológia erős címe?*

– Nagyon sok változat volt rá, nagyjából ismerem őket, noha én akkor vidéken éltem, nem voltam ott a címadási vitán, egészen elképesztő javaslatok merültek fel, nagyon gyerekesek is, ám végül Oláh János klasszicizáló versének a címét kölcsönözték.

– *Az előbb Nagy Lászlót csak érintettük, a bevezető miatt említettem a nevét. Volt-e kapcsolatod vele?*

– Egyszer-kétszer ültem csak vele egy társaságban, messziről elérhetetlennek látszott, de amikor mellette ültem, nagyon közvetlen volt.

– *Ha megírsz egy verset, kinek mutatod meg először?*

– A feleségemnek.

– *És?*

– Másnak nem.

– *Adsz a véleményére, kritikai megjegyzésein elgondolkodsz.*
– Mindjárt le lehet mérni, észre lehet venni, valami hibázik, valami csorba. Néha nagyon mérges vagyok, hogyhogy ez a jó vers nem tetszik neki, de utána csak elgondolkozom rajta.

– *Most, amikor ezt az eszmecserét rögzítjük, a Sorstalanság sikerének az árnyékában beszélgetünk; tegnapelőtt volt a Nobel-díj átadása, Kertész Imre vehette át Stockholmban. Kíváncsi vagyok a véleményedre, hogyan látod 2002 decemberében a magyar irodalom és a magyar költészet helyzetét a világban, itthon és a határokon túl, és mi lesz a jövője? Te mint a kortárs költészet képviselője, hogy érzed magad?*

– Erre nem tudok egészen pontosan és kimerítően válaszolni, én ugyanis nem vagyok benne a nagy irodalmi folyamatokban, nem volt részem külföldi ösztöndíjakban, nem éltem kint Németországban, Európában, már csak azért sem, mert egyetlen idegen nyelvet sem beszélek, sőt a magyar irodalom folyamatában sem vagyok benne. Hallom, hogy a magyar prózának milyen sikere van Nyugat-Európában, és vannak költőtársaim, akik hozzák a hírt: verseskötetemet jelent meg németül, franciául. Nagyon szerencsés dolog, hogy a magyar költészet, egyáltalán a magyar irodalom egybeolvadt, nincs határ a Dunánál, nincs határ Szeged alatt, nincs határ a Partiumnál, a Fertő vizénél, egységes lett a magyar irodalom. Ugyanúgy olvasunk ma egy erdélyi költőt, mint egy magyarországit a magyarországi lapokban, ami rettenetesen jó dolog, egy erdélyi poeta természetes módon lép fel a magyar nyilvánosság előtt a folyóiratokban, a könyvkiadónál, egy egyszerű olvasó nem is tudja, hogy erdélyit olvas. Jó dolog, hogy a pozsonyi Kalligram az egyik legjobb magyar könyvkiadó, nagyon fontos újdonság, ebben már európai uniósok vagyunk.¹²

Arra bizony nem tudok válaszolni, hogyan áll az irodalom helyzete, nem ismerem az új olvasásfelméréseket, de ahogy járok-kelek a világban, azt látom, hogy az aranybetűs könyvek dömpingje van, a villamoson olyan könyveket látok egy-két utas kezében, amelynek a címlapján cirádás, domború aranybetűk vannak, mintha vakoknak készültek volna. Abszolút tájékozatlan vagyok, sejtelmem sincs, ki az a Lőrincz L. László, ki az a Robin Cook, az a Stephen King, pedig a könyvtárakban is az ő könyveiket, az eufemisztikusan sikerkönyveknek nevezett könyveket keresik a nálam sokkal jártasabb olvasók.

– *Az úgynevezett diszkontokban is őket árulják, még hozzá nem is olcsón.*

– Mégis őket veszik és olvassák, a könyvtárakban külön polcon tartják, és csak egy hétre kölcsönzik a szokásos négy héttel ellentétben. Ugyanakkor tegnap azt hallottam a rádióban, hogy Kertész Imre *Sorstalanság* című regénye 200 ezer példányban fogyott el.

– *Azonnal mondom: két nappal ezelőtt este a híradóban elhangzott, hogy mintegy 140 ezer példányban már kinyomtatták, és most újabb példányok készülnek az Alföldi Nyomdában, és rövidesen 200 ezer példányban fog megjelenni. Egy órával később a másik*

¹² Magyarország csak 2004-ben lépett be az Európai Unióba.

csatornán, a másik híradóban szó szerint azt mondták, amit te mondtál az előbb, hogy eddig 200 ezer példányban fogyott el. Nem tudom, hogy a kettő közül melyik az igaz, de hát az a 60 ezer valami örületes differencia, amikor egy verseskönyv 500–1000 példányban jelenik meg. Ebben a 200 ezerben nem 200 ezer olvasásra éhes személy van; fültanúja voltam annak az esetnek, mikor valaki bement egy könyvesboltba, és kért két példányt a Sorstalanságból. Nagyon jó, mondta az eladó, még tud segíteni, mert három van összesen, erre gyorsan a harmadikat is elvitte, mint az utolsó kiló cukrot, mert hátha jó lesz valakinek. Bocsánatot kérek Kertész Imrétől, a Nobel-díjastól, de néha úgy tűnik, mintha kilóra vásárolnák a könyveit, hogy mindenkinek jusson belőle.

– Biztos el fogják olvasni, ha már annyi pénz kifizettek érte...

– 1980 forintot.

– Két kopott csavargó beszélget a hatos villamoson, kérdezi az egyik: – Mit szólsz hozzá, Kertész Imre Nobel-díjas lett. – Ki az a Kertész Imre? – Még azt se tudod? – Erre a másik azt mondja: – Én csak Hemingwayről hallottam. – Kertész Imréről nem? – Nem. – Akkor most halljal róla tőlem!

– Ugyancsak egy könyvesboltos ismerősöm mesélte, hogy Kertész környékén egy hete már elcsendesült az izgalom, de tegnapelőtt, amikor bejelentették, hogy ma veszi át a Nobel-díjat, újabb roham kezdődött.

– Ha kézbe veszek egy verseskönyvet, amit egy harminc–negyven közötti fiatal írt, tehát, aki már nem is olyan fiatal, és megnézem a bemutatkozást, a hírverést a hátoldalon vagy a fülszövegben, azt látom, hogy annak a harminchárom évesnek már tíz könyve jelent meg, gyakran évenként, kétévenként megjelenik egy-egy könyve. Elképesztő, hihetetlen. Habzsolni akarják a megjelenést: akkor vagyok költő, ha állandóan forog a nevem. Hihetetlenül hajszolják a sikert, és kevesen jutnak el az igazi sikerhez. Az Egyetemi Könyvtárban, a Széchényi Könyvtárban megmarad a könyvem, majd el lehet olvasni, és aki kíváncsi rá, irodalomtörténész, az el is fogja olvasni, másra úgysem lehet számítani, a Petőfi Irodalmi Múzeum hangtárának a vezetőjére lehet számítani, a barátaimra lehet számítani, néhány költőtársamra, de a fiatalok nem fognak olvasni, azt sem tudják, hogy a világon vagyok, de bele kell nyugodni, nem szabad megsértődni. A költészet a helyére kerül. De még Kertész Imrere visszatérve. Egyszerű a képlet: Kertész egy pillanatra sztárrá vált, és ma az a sikeres, akiből sztárt csináltak. Kemény, kegyetlen a televízió, a rádió, az újság világa.

– Fogadd elismerésül: te a tökéletességre való törekvés jegyében teszed a dolgod, rád aztán valóban nem lehet azt mondani, hogy csak akkor éreznéd magad sikeresnek, hogyha az elmúlt közel negyven év alatt közel negyven verseskötetet tettél volna le az asztalra. Kilencvenkettőben, épp tíz esztendeje József Attila-díjat kaptál, egyetlen elismerésed, ami az irodalmi díjakat illeti.

– Győrben Radnóti-díjjal, nem a fődíjjal, egy mellékdíjjal, de Radnóti-díjjal tüntettek ki.

– *A te igazi kitüntetéseid a könyveid. Hatvannyolcban az Ez a vers eladó, tizenkét évvel később, 1980-ban a Tekintet, négy év múlva a Laposkúszás, tizenegy év múlva a Skandalum, a következő évben a Kutyafoci, és hat évvel később itt a legújabb, a Bizonyos értelemben. Sok vagy kevés? De közben mindig dolgoztál a régieken is, meg az újakon is.*

– Keveset írtam, múltak el úgy üresen évek, hogy egyáltalán nem írtam vagy nem fejeztem be semmit. Bele kell nyugodnom, hogy nem vagyok profi. Milyen értelemben? Olyan értelemben, hogy nem szűkölök azért, hogy újra meg újra megjelenjek, hogy állandóan feltűnjek a folyóiratokban, mert dolgozom, mert van munkahelyem, és szeretem is, amit csinálok. Szeretek könyvtáros lenni, szeretek másnak valamit odaadni, szeretek egy könyvet beszerezni tűzön-vízen át, épp úgy értelmet ad az életnek, mint a versírás. *Nem kell költőnek lenni minden áron*, ahogy Vas István írta lemondólag, persze egy szomorú időszakban, amikor természetesen költő szeretett volna lenni minden áron. Álmodjanak a fiatalok, én már nem álmodom, de megtaláltam a helyemet, tudom nagyjából, hogy hol van, hogyha ennél sokkal többre vágnék, akkor azt hiszem, az nagyot horzsolna rajtam.

– *Amikor december 31-én gyertyát gyújtasz, és hatvanegyedik esztendőd küszöbén várod az éjfélt, mi jut majd eszedbe, mit vársz a holnaptól?*

– Erre nem tudok túl költőien válaszolni. Mi jut eszembe? Most ennek a könyvnek a sorsa izgat¹³, ezt dédelgettem eddig a legjobban, tehát azt várom a jövő évtől, hogy megemlékezzenek róla. Jó lenne írni más is, nem csak verset¹⁴, egyáltalán nem érzem úgy, hogy még ne lenne rá időm. Várom, hogy a fiam elvégezze az egyetemet, sikerüljön elindulnia. Hogy a lányaimnak szép élete legyen. Nagy, fellengzős dolgokra nem gondolok, lehet, hogy baj, de én nem gondolkodom folyton költői módon. Verseket írok, jó, mondják, hogy költő, aki verset ír, s én a magam módján természetesen tökéleteset szeretnék írni, de úgy, hogy közben nem járok a fellegekben, de nemcsak a fellegekben, még a lépcsőkön sem.

Még egy József Attila-díj nagyon-nagyon jólesne, de az a rejtett összefüggéseken múlik.

13 A *Bizonyos értelemben* címűről beszélek.

14 Később írtam is, mint ahogyan a bevezetőben említettem.

Gömöri György

Petőfi Sándor emlékkönyvi bejegyzései tükrében

Az emlékkönyv, régi nevén *album amicorum*, érdekes fejlődésen megy át a 18. század második felében. Egyrészt változatlanul használják peregrinus diákok vagy főrendi utazók, olyanok, mint Sikos István evangélikus lelkész¹ vagy Teleki Sámuel², akik barátaik, illetve fontosabb emberek aláírásait gyűjtik bennük, másrészt viszont a művelt elit köreiben a fiatal lányok és asszonyok számára szinte kötelezővé válik a műfaj „intimebb”, biedermeier változata, ami a „Stammbuchot” egyfajta „szalonkönyvvé” teszi – ebbe nemcsak bibliai vagy irodalmi idézeteket, hanem szentimentális, bájosan didaktikus szövegeket is lehet írni a tulajdonos mulattatására. Ez a kapcsolat kutatás szempontjából kissé csökkenti az emlékkönyvek értékét, viszont a tulajdonos szempontjából új, szubjektív dimenziót ad a bejegyzéseknek.

A magyar költők sem tudták elkerülni az emlékkönyvbejegyzések divatját. Nem teheték, hiszen a magyar irodalmat a 19. század első évtizedeiben főleg a nők pártolták és olvasták, nem hiába volt az egyik első népszerű kulturális folyóirat címe *Pesti Divatlap*. Még Berzsenyi Dániel, „a niklai remete” is beírt verssorokat pár emlékkönyvbe³, Vörösmarty Mihály pedig az 1836-tól 1842-ig terjedő időszakban nem kevesebb mint tizenkét alkalommal tette ezt, hosszabb-rövidebb versekben avatva emlékezetessé hölgyeknél tett látogatásait. Illetve egy alkalommal bizonyosan őt kereste fel Julia Pardoe, a *City of the Magyar* szerzője, aki hosszabb időt töltött Magyarországon, és alighanem végleges távozása előtt kapta albumvégre Vörösmartyt. A négysoros epigramma, amit Vörösmarty Miss Pardoe kérésére rögtönzött 1840 februárjában⁴, fontos adaléka a kor angol–magyar kapcsolatainak, költői összefoglalása Széchenyi István gróf angomániájának.

A fiatal Petőfi Sándor sem tudta magát kivonni a műfaj kísértése alól, jóllehet kezdetben nem nők, hanem férfitársak albumaiba írt be sorokat. Még iskoláskorában első, Selmecezen írt szengéi közt találunk egy, „Szeberényi Lajos emlékkönyvébe” című négysoros verset. Ezt ifjúkori naív érzelmek ihletik, biztosítva a barátot arról, bárhová is ragadja a sors: „Érted ezen kebel ég, s léssen örökre híved.”⁵ Petőfi ekkor mindössze 16 éves, Szeberényi három évvel idősebb, de hiába ígér a fiatal költő örök barátságot idősebb társának, az később, 1845-ben,

1 Sikos István (1765–1828 után) albuma az Evangélikus Országos Levéltárban V. 183 jelzet alatt. Érdekessége Berzsenyi Dániel bejegyzése a 89/v lapon, erről lásd: *A Dunánál*, 2003. május, 71–72.

2 *Teleki Sámuel albuma*, szerk. Jankovics József, Szeged, 1991.

3 *Berzsenyi Dániel összes művei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968, 143.

4 *Vörösmarty Mihály költeményei*, Bpest, 1974...

5 *Petőfi Sándor összes költeményei*, Szépirodalmi, 1954, I. 646.

hírlapíróként „*durván megtámadja Petőfit, barátságuk megszakad*”.⁶ Más kérdés, hogy később Szeberényi, akiből evangélikus lelkész lett, egy olyan emlékirattal kerül be az irodalomtörténeti nyilvántartásba, aminek a *Néhány év Petőfi életéből* címet adja (Szeged, 1861).⁷

A következő két kis emlékkönyvi versből egyáltalán nem lehet következtetni Petőfi hányattatására a színészkedés és a grazi katonáskodás között, mert mindkettőt tömény szentimentalizmus jellemzi: Pozsonyban Török Gyula nevű ismerősét, Selmecen meg Neumann Károlyt, alighanem régi iskolatársát és barátját tiszteli meg egy-egy alkalmi versszettel. Különösen az utóbbi árulkodna már-már homoerotikus érzelmekről – ha komolyan vennénk. De úgy hiszem, nem lehet komolyan venni, ha valaki ilyen szavakkal vall „szerelmet” barátjának, mint „*Szeretlek, mint hold a csendes éjet*”, és sírig tartó barátságáról biztosítja az emlékkönyv tulajdonosát.⁸

Ennél már komolyabb költői kísérlet a Pápán 1842. április 12-én írt hatsoros, amit Kolmár József emlékkönyvébe vetett papírra a katonaságból nemrégén leszerelt költő. Kolmár pár évvel idősebb Petőfinél, tagja ő is annak a pápai önképzőkörnek, ahol Petőfi összebarátkozik Jókai Mórral és Orlai Petrics Somával. Kolmár is verselget, főleg epigrammákat ír. 1843-ban segíteni tudja a nyomorgó Petőfit Pozsonyban, ahol pár garas keresetet biztosít a költőnek az *Országgyűlési Tudósítások* másolásával.⁹ Később egy ideig a *Pesti Divatlapok* segédszerkesztője lesz, majd a forradalmi sajtó munkatársa, illetve korrektora, aki 1849 után először Pápán, majd Baján, végül Pozsonyban tanít, az utóbbi két helyen középiskolában. Művei közt szerepel a többi közt egy *Petőfi Sándor emlékezete* című írás (Pozsony, 1880) addigra már klasszikussá vált barátjáról.¹⁰

Ami az emlékkönyvi szöveget illeti, annak dátuma 1842. április 12., és hangvétele kissé romantikus, kislaludys-kölcseys, ezekkel a sorokkal kezdődik: „*Magas trónján a sors ül, titkos könyv kezében / Az életkönyv ez; benne két lap a miénk*” – a gyász és az öröm lapjai. Petőfi természetesen azt kívánja barátjának, ne kelljen „*átolvasnia... a sötétet*”, vagyis a gyász lapjait.¹¹ Ez a kívánság annyiban teljesült, hogy Kolmár, a 33 éves korában a római katolikus hitre áttért tanár igen magas kort ért el, 97 éves korában halt meg Pozsonyban.

De éppen 1842-ben jelenik meg az *Athenaeumban* az első igazán sikeres Petőfi Sándor-vers, a *Hazámban*. Innentől kezdve követhetjük a költő „lírai életregényét”¹², amit az a voltaképpen személytelen népies bordalok és olyan szentimentális szövegek között szöveget, mint az „*L...né*” vagy a „*Matildhoz*”.¹³ Bár a Dunavecsén írt „*Hazámban*” utolsó sora már „*hazafiasnak*” értelmezhető, igazából itt egy lokálpatrióta beszél, aki „*édes hazámon*” a Duna–Tisza közét érti. Az igazi változást az 1844-es év hozza meg, amikor az év januárjában a *Honfidal* című költeménnyel Petőfi az *egész magyar haza* mellett tesz hitet, szinte vallásos rajongással: „*Tied vagyok, tied, hazám! – E szív, e lélek.*”¹⁴ Más szóval

6 Új magyar irodalmi lexikon, 3. P–Zs, szerk. Péter László, Akadémiai Kiadó, Bpest, 1994, 1916

7 uo.

8 *Petőfi...költeményei*, I. 662.

9 Új magyar irodalmi lexikon, 2. H–Ö, Akadémiai, 1994, 1037 és „*Kolmár József sírja*”, Szlovákiai Művelődési Intézet, Dunaszerdahely (online). Utóbbi megadja Kolmár halálának pontos évét, ami 1917.

10 UMIL, uo.

11 *Petőfi...költeményei*, I. 682.

12 Nemeskürty István, *Diák, írj magyar éneket! A magyar irodalom története 1849-ig*. 468.

13 *Petőfi... költeményei*, I. 55. és 62.

14 i. m., 71. Az 1843–44-es országgyűlésen (a horvát követekkel való összeütközés után) lett a magyar nyelv a követi felszólalásokban kötelező. Erről lásd Pulszky Ferenc, *Életem és korom I.*, Szépirodalmi, 1958, 206.

(részben, gondolom, pozsonyi olvasmányainak és a *Pesti Hírlap* vezércikkeinek, megtalálva Vörösmarty Mihály *Honszeretet* című versének köszönhetően) Petőfi egy eszmébe, a magyar patriotizmus eszméjébe lesz szerelmes. Ami pedig a nőket illeti, azokhoz felváltva ír népies, humoros tónusú, illetve szentimentális-romantikus hangulatú verseket. Utóbbiak elszaporodása összefügg Petőfi életkörülményeinek rendeződésével: állást kap a *Pesti Divatlap*nál, és 1844. november 10-én Vörösmarty segítségével megjelennek *Versei*.¹⁵ Már elismert költő tehát, amikor Wachott (Vahot) Sándoréknál megismeri a 15 éves Csapó Etelkát, és első másnemű lénynek írt emlékkönyvi verse a „Cs. E. kisasszony emlékkönyvébe” lesz, 1844 karácsonyán. Petőfi szinte előre érzi Etelka hamarosan beteljesedő sorsát:

*Ha a sötét betűk, amiket itt leírok,
Lennének a balsors, amely tán téged ér:
Elvetném tollamat, nem írnék, bárha lenne
Minden vonásomért egy-egy ország a bér.*¹⁶

Etelkát 1845. január 7-én temették, hirtelen halt meg, szívszélhűdésben. Ez a gyászos esemény Petőfit annyira felzaklatta, hogy két hónap alatt egész versciklust szentelt a kislány emlékének, a meglehetősen szentimentális *Cipruslombok Etelke sírjára* címmel. Horváth János ezt a ciklust „irodalmi szerelemnek” nevezi Petőfi-életrajzában, és a későbbi kritika is erős fenntartással kezeli ezeket a verseket, „erőtletett” jelzővel illeti őket.¹⁷ Valóban, az olvasónak úgy tűnik, a családi melegségre vágyakozó fiatal költő inkább Wachott Sándorné, született Csapó Mária-ba volt titokban szerelmes, aki szép is volt, művelt is (olvasott angolul, lehet, hogy ő adta Petőfi kezébe Byront), s ezt a sejtésünket látszik igazolni nem csak a „V. S.-né emlékkönyvébe” írt hatsoros, aminek csattanója az, hogy a fiatalasszonynak nem boldoggá kellene tennie költő urát, hanem kicsit „gyötörnie” kell, hogy „halljuk édesbús dalát”¹⁸, de egy 1845-ös, Vahot (így) Sándornak címzett költői levél, amiben mintegy bocsánatot kér barátjától amiatt, hogy néha túl hosszan bámulja annak feleségét: „És ne bánd, ha olykor / Elmerengve csüggök / Bámuló szemekkel / Hitvesednek arcán / Oh ne bánd, barátom! / Hamvadó testvére, / A szegény Etelke / Elvesztett vonásit- / Keresem csak ottan.”¹⁹ Másfelől viszont minden bizonnyal Etelke lesz a modell a *János vitéz* Iluskájához, őt támasztja fel Petőfi a mesebeli tóban, amelyből „az élet vize árad”.

De kövessük az „életregényt”, aminek mozzanatairól a költő részletesen beszámol az *Úti levelek*ben meg 1845 áprilisa és ugyanaz év június 22-e között írt verseiben. Ezekben a nem különösebben érdekes versekben a barátság dominál, a baráti együttlét és utazgatás Kerényi Friggyessel és Tompa Mihállal, a szerelem csak emlék, helyette incselkedő, kicsit gúnyos, fölényes hangon beszél a költő az újabban megismert lányokról, asszonyokról, az egyiknek ezt hányja szemére: „Te is leány vagy édes angyalom, / Egy szikrával sem jobb a többinél.”²⁰ Viszont utazása közben Vár-Gedőn (a mai Hodejovban) Petőfi megint ír egy alkalmi, de úgy hiszem, önjellemzése szempontjából fontos kis verset, aminek címe

15 *Új magyar irodalmi lexikon*, III., P–Zs, 1620.

16 *Petőfi... költeményei*, I., 305.

17 Nemeskürty, i. m., 472.

18 *Petőfi... költeményei*, I., 305.

19 uo. 345. A vezetéknevet hol így írják, hol úgy. Wachott Sándort mint „Vahotot” aposztrofálja Petőfi, bár ő maga, meglehetősen eredeti nevet használta, Vahot Imre azonban, a folyóirat-szerkesztő, akivel Petőfi később csúnyán összeveszett, a magyaros formát részesítette előnyben, vö. Illyés Gyula, *Petőfi Sándor*, Szépirodalmi, 1971, 259.

20 uo., 366.

A. B. *emlékkönyvébe*. Vár-Gedő (másutt Vár-Gede) falucska Rimaszombattól délre, ahol a költő a Kubinyi-kúrián²¹ vendégeskedett, és alighanem ott találkozott Adorján Boldizsár költővel, akinek verseit már korábban olvasta az *Athenaeumban*. Tudta tehát, hogy költőtársának hagy emléket rögtönzött verse beírásával:

*„Kalmáridőket élünk mostanában,
Egy pénzdarabnak nézik a világot,
S ha a világ pénz, a költő mi rajta?
A költő – mondják – hasztalan penész csak.
Pedig a költő a királyi kép a
Világ tallérján...nem, királyi kép sem!
Ő a tallérnak csengő, tiszta hangja,
Szép szellemrésze a hitvány anyagnak, –
Légy büszke rá, hogy költőnek születted.”²²*

Ennek a pár sornak vannak előzményei: nem sokkal Pestre költözése után a *János vitéz* költője már többször próbálja megfogalmazni a költőiség mibenlétét, jóllehet sokkal körülményesebben, mint a fenti kilenc sorban. A „*Költő lenni vagy nem lenni*” (!) című versben például kijelenti, hogy a *költőnek születni kell*, vagyis ezt a mesterséget nem lehet megtanulni, továbbá, hogy bár a költészet művelése rangot jelent, a versírás egyáltalán nem garancia a boldogságra.²³ De ami ebben az Adorján Boldizsárnak címzett versben megkapó²⁴, az a költői hangnak a pénzzel szembeni megfogalmazása: előbbi nem anyagi valóság, hanem zenei hang: az aranytallér *csengése*. Ennél tömörebben és szebben kevesen jellemezték a költészetet a tizenkilencedik században.

1845 nyarán Petőfi Sándor sokat jár Gödöllőn, ahol gyakran találkozik a Grassalkovich-kastély jószágigazgatójának a lányával, Mednyánszky Bertával. Megint egy szóke, kék szemű lányról van szó, aki ugyan egyidős a költővel, de sokkal módosabb, és bizonyára műveltebb elődjénél, a kis Etelkénél. Bertának imponál a lelkes, fiatal költő, de nem tudni, elfogadta-e volna Petőfi házassági ajánlatát – ha rajta múlik. Nem rajta múlt, apja durván, sértő szavakkal utasította el a valóban bizonytalan egzisztenciájú kérőt: „*poétának, pojácának leányomat nem adom*” – állítólag ez állt elutasító levelében. Ehhez képest a Berta társaságának köszönhető ciklus, a *Szerelem gyöngyei*, jelentős fejlődést mutat a költő szerelmi lírájában. Illyés Gyula szerint a ciklus több darabja „*az érzések mélyebb régiójából való*”.²⁵ Itt a szeretett lény már nem „gyermek”, hanem „leányka”, akivel meg lehet beszélni a haza dolgait, mert ő is forrón szereti hazáját. Petőfi természetesen idealizálja Bertát, s kicsit tisztában van azzal is, hogy bár ő rajong a lányért, az egyelőre csak barátnak tekinti őt, legalábbis erre vallanak ezek a sorok: „*Oh leányka, ha te nem szeretsz is, / Engedd meg, hogy szerethesselek.*”²⁶ Vajon a leánykérés meghiúsulása társadalmi radikalizálódáshoz vezetett Petőfi költészetében? Erre

21 A Kubinyi-kúrián jelenleg emléktábla látható, vö.: Szombathy Viktor (szerk), *Szlovákiai utazások*, II. kiadás, Bpest, 1976, 147. Gedővár romjai, illetve legendája ihlették Petőfit később a *Salgó* című romantikus mesére.

22 *Petőfi... költeményei*, I. 367.

23 i. m., 347.

24 Pár évvel később, már 1848-ban, Petőfi újabb verset ír Adorjánhoz, aminek üzenetét András Sándor kiemelten fontosnak tartja Petőfi költészetében: András Sándor, *Játék vagy kaland*, Jelenkor, Pécs, 1988, 146–148.

25 Illyés, i. m., 215.

26 Petőfi, i. m., 387.

nem lehet egyértelmű választ adni, annyi bizonyos, hogy a Mednyánszky Berta-epizód nélkül Petőfi nem írta volna meg az *Ismerjétek meg!* című verset 1845 szeptemberében, aminek az a lényege, hogy a költő „ünnepélyesen” lép ki magáról a vidámság álarcát, nem tettet derűt, saját kínjairól, szenvedéséről is fog írni a jövőben.²⁷

Saját szenvedéseiről és a „haza” sorsáról, jelenlegi siralmas állapotáról. Mihez mérten? Hát az ősök, a vitéz elődök tetteihez képest. Ez a „dicső múlt/szánalmas jelen” ellentétpár ettől kezdve végigvonul Petőfi költészetén, egészen a *Nemzeti dalig*. Pontosán meg is fogalmazza *A hazáról* írt versben:

*„Oly rég elhervadt a babér
A magyaroknak homlokán,
Hazám, oly rég voltál te nagy, hogy
Nagyságod híre csak mese talán.”²⁸*

Jóllehet itt Petőfi „a három tenger” mítoszát is feleleveníti, mégsem magyar birodalomról álmodik, hanem olyan átalakulásról (függetlenségről?), ami egyszersmind kiterjeszti a népre a szabadságjogokat. Amikor „szabadságról” beszél, ezen nem a nemesi szabadságfogalmat érti, hanem a külföldi – főként francia – egyéni szabadságot, amit először a forradalom teremtett meg. De a honszeretet összeesküvését egyelőre kordában tartja a szerelem, a mielőbbi házasodás vágya. Vagyis a sorrend világos: először meg kell házasodni, utána lehet forradalmat csinálni.

A következő emlékkönyvi vers, *M. E. kisasszony emlékkönyvébe*, mindössze két versszak, és éppen egy esküvő boldogságát vetíti elő, vagyis inkább két esküvőt: a költő sajátját és a címzett küszöbön álló esküvőjét. Petőfi ezt a jövőben remélt napot élete legboldogabb napjának képzele, és ezért írja Pesten az alighanem menyasszonynak: „*Megállítanám, ha volnék Józsué, / Megállítanám itt a napot, időt, / Hogy mindörökké oly boldog lehess, / Minő akkor lész az oltár előtt.*”²⁹

Ha Berta megkérését a családi melegség iránti vágyódás motiválta, Petőfi elég hamar megszerzi magának a családi kör illúzióját a borjádi látogatással Sasséknál. Sass István és Károly mindketten barátai Petőfinek, kettőjük közül Károly később a költő esküvői tanúja is lesz. Borjádón Sándor a Sass-kúria vendége, ahol őt „Sass néni, a nagyasszony saját fiának tekinti”³⁰, és mivel barátok közt van, Petőfi természetesen beír két Sass-emlékkönyvbe. Az első ezek közül Károlyé, hiszen az „S. K.” monogram csak rá vonatkozhat. Itt (mint elég gyakran emlékkönyvi beírásaiban) Petőfi nem a címettről, hanem saját magáról vall. Méghozzá dacosan, önkritikusan:

*„Vén épület már a világ,
Le, alacsonyra süllyedett.
Ha egyenest jársz: beütöd
A gerendába fejedet.
Hajolj meg, ha a fejtőrő
Gerenda ellenedre van...
Én inkább betöröm fejem,
Semhogy meghajtsam derekam!”³¹*

27 i. m., 431.

28 i. m., 467.

29 i. m., 437.

30 Illyés, i. m. 230.

31 *Petőfi... költeményei, I.*, 442.

A második borjádi vers címe kissé talányos: S. Zs. *kisasszony emlékkönyvébe*. Mármost a Sass családban csak egyetlen fiatal lány volt, Erzsike, tehát fel kell tételeznünk, hogy a címben jelzett Zs. beceneve „Zsóka” vagy „Zsike” volt. Mindenesetre ez a tízoros kis vers azért rokonszenves, mert benne a költő egy másnemű lény *barátságára*, nem szerelmére jelent be igényt, vagyis a szerelem „virága” mellett megidézi a barátság „méhét”, és ezzel fejezi be a kis verset: „*Engedd, hogy én is méh legyek szívedben*”.³² Ezt követi az a költői bravúr, amit még egy évszázaddal később is méltányol a költő utód Illyés és a modern kritika: egy életből vett jelenet lényegül át költésztette: *A négyökrös szekér*. Tréfával kezdődik, mivel „*Nem Pesten történt, amit hallotok / Ott ily regényes dogok nem történnek*”, s azzal folytatódik, hogy „*a társaságnak úri tagjai / Szekérre ültek és azon menének. / Szekéren mentek, de ökörszekéren*”. Kurziváltam az első versszak pár szavát, hogy ezt a különleges, mulatságos epizódot a korabeli olvasók szemével, illetve ízlésével nézzem. A következő nyolc sor gyönyörű idill, benne a falusi este csöndes szomorúsága, majd a harmadik versszakban a költő érzelmesen kérdi a mellette ülő Erzsikétől: „*Ne válasszunk magunknak csillagot?*” A barátság, a bensőséges pillanat, az esti idill emlékére csillagot választanak, s végül a verset lezárja a költészetből a valóságba visszavezető két sor: „*Az országúton végig a szekérral / A négy ökör lassacskán ballagott*”.³³

De a haza állapota, illetve a társadalmi igazságtalanságok Petőfit még Borjádön is foglalkoztatják, itt írja egyik legmaróbb szatírját, *A magyar nemest*. Pestre visszatérve lapot szervezne, a fiatal írók és költők lapját, de a *Pesti füzetek* nem kap lapengedélyt és Petőfi halálosan összevész Vahot Imrével, a *Pesti Divatlap* szerkesztőjével. Majdnem párbaj lesz az ügyből, de Vahot nem hajlandó se vívni, se pisztollyal tüzelni, elhárítja a kihívást.³⁴ Nem ő az egyetlen, aki Petőfi ellen fordul, illetve elidegenedik tőle, s a költő erre úgy reagál, hogy (kevés kivétellel, ilyen Jókai) érvénytelennek tartja magának a „barátság” fogalmát. Visszahúzódik szüleihez, Szalkszentmártonba, és megírja a csalódás, az emberkeből való teljes kiábrándulás verseit. Ez a *Felhők*-ciklus, és nem véletlen, hogy ebben az időszakban az emberkerülő Petőfi Sándor egészen 1846 júniusáig nem ír emlékkönyvversek. Viszont számos önirikus költeménye születik ezekben a hónapokban, és a hazafiból egyre kozmopolitább forradalmár lesz, más szóval felismeri a világhelyzet alakulásának és a haza sorsának összefüggéseit: „*Álmamban én / Rabnemzetek bilincset tördelem!*”³⁵ Figyeljünk a többes számra: itt nem csak a magyar nemzetről van szó. Bár külön versben nem reagál a galíciai eseményekre, ahol 1846 februárjában egy lengyel nemesi felkelést részben a Bécstől felbujtott parasztok vertek le, ez a nem sokkal utána leírt két sor mintegy sűríti Petőfi akkori komor történelemszemléletét:

„*Mi ettél föld, hogy egyre szomjazol?
Hogy annyi könnyet s annyi vért iszol?*”³⁶

A rémálmok, látomások alapja nemcsak a történelmi vérfürdők fölötti elmélkedés, hanem a Petőfi lelkében időnként fellépő halálvágy. Ez először talán összefügg „a költők fiatalon hálnak” axiómával, hiszen Byron, Shelley, s a magyarok közül Csokonai is viszonylag fiatalon hunyt el. De ehhez, „a költő mint hullócsillag” (Adorján Boldizsárhoz)

32 i. m., 443.

33 uo. 444.

34 Illyés, i. m. 259. A többi közt Priella Kornélia nagyra tartotta Kuthy Lajost, akivel Petőfi ekkor már nem volt jó viszonyban.

35 Petőfi, i. m. 525.

36 uo., 513.

tételhez még hozzájön a legnemesebb elképzelhető halál gondolata, amit Petőfi 1846 áprilisában a *Sors, nyíss nekem tért...* negyedik versszakában pontosan megfogalmaz:

*„Meghalni az emberiség javáért!
Mily boldog, milyen szép halál!
Szébb s boldogítóbb egy hasztalan élet
Minden kéjmámorainál.”³⁷*

Ettől nincs is olyan messze az *Egy gondolat bánt engemet...* meghalásvíziója. Amiről ugyan nem ír András Sándor kitűnő Petőfi-tanulmányában, de a többi közt megállapítja: „Petőfi kereste a pusztulást, a halált, az egyetlen szabadságot, mint szerelni vallomást az életnek.”³⁸ Ezt a paradoxont időnként zárójelbe teszi a külső cselekvés lehetősége, Szendrey Júlia szerelme, vagy a márciusi forradalom, de érvényessége, azt hiszem, 1849-ben véglegesen bebizonyosodik. A logikai sor, ami a *Sors, nyíss nekem tért...* után összekapcsolja a költőben a forradalmi magyar megújulást a világforradalommal, majd a szabadságharc bukását a mártírhálál lehetőségével, félelmetesen töretlen.

De még nem tartunk itt, Petőfi 1846 tavaszán azt állítja (*Levél Várady Antalhoz*), hogy „újjászületett”, megjósolja a véres európai forradalom apokalipszisát, de úgy tetszik, időközben humorát is visszanyerte, mert az év nyarán már újabb tréfás emlékkönyvverset ír egy alkalmi ismerősének „F. L. kisasszonynak”. Hat sor az egész, de érdemes idézni:

*„Miért mondjam, hogy nem feledlek el?
Miért mondjam, hogy rólad e kebel,
Oh lány, örökre megemlékezik?
Hitelt szavamnak szíved úgysem ad!...
Mert mi poéták hazudunk sokat,
S aztán ha szívből szólunk sem hiszik.”³⁹*

Ez már az érett, kicsit a női nemből kiábrándult Petőfi hangja. De ellentmondásba keveredik a korábbi „szent lant” képzzettel, illetve azzal, hogy költőnek lenni mindennél előbbrevaló. És beismerése annak, hogy a poéta nem mindig mond igazat – különösen udvarló verseiben. Mert közéleti verseiben a költőnek igazat *kell* mondania, azokban nem egy meghódítandó vagy szerethető fiatal nőszemélyhez, hanem minden emberhez, az egész néphez beszél. Ezekben ostromozhatja a nemzetet, számon kérheti tőle, miért nem halad együtt a civilizált Európával, illetve annak reformereivel és forradalmáraival. És (ahogy a *XIX. század költőiben* teszi) még nagyobb szerepet is szánhat a költőnek – a lángoszlop szerepét. Más kérdés, hogy a metafora, ha tovább gondoljuk, öngyilkos, hiszen maga a költő elég, felemésztdődik, semmivé lesz, mire közelebb vitte a népet „Kánaán”-hoz.

1846 nyarán Petőfi, ha valakit, még csak egy „számkiűzött istennőt” szeret, akit szabadságnak hívnak (*Szeretek én...*). De nem telik bele csak pár hét, és Nagyváradban, szeptember 8–10. között megszületik az első Júlia-vers, a *Juliához*⁴⁰, amit hamarosan újabb versek követnek, köztük egy, amiben Sándor biztosítja Juliát, hogy bár ez nem az első szerelme, de biztosan ez az utolsó (*Szerelmes vagyok én*). A később történtek fényében ezt a fogadkozást sem tarthatjuk teljesen hitelesnek, mindenesetre Petőfi ígérete jelzi az új szerelem rop-

37 uo. 560.

38 András Sándor, i. m., 155.

39 *Petőfi... költeményei*, I., 584.

40 i. m., 594.

pant intenzitását. És természetesen születik egy emlékkönyvi vers is, hosszabb a szokásosnál, a címe *Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe*, keltezése Szatmár, 1846. október 8. Petőfi itt 26 versorban kibont egy hasonlatot a napkeletre szálló felhőkről, amelyek „*megfürödnek... a hajnalnak sugártengerében*”, a vers végén azonosul ezekkel a hajnalba vágyó és ott elenyésző fellegekkel: „*Mint a felhők titkos sejtelemből / Napkeletre vándoroltam én is...*”⁴¹ Ami Júliát illeti, ő még nem biztos az érzéseiben, kicsit meg is ijesztheti a költő érzelmi támadása, különösen az, hogy Petőfi (életében először) mindent egy lapra tesz fel: beteljesülő szerelem, vagy (feltehetően) öngyilkos halál. Mint Illyés megjegyzi, Júlia még csak tizenhét éves, és nem minden versét szereti az „illemértő” Petőfinek – ugyanakkor felismeri a szűk megyei életből való kitörés és a költőfeleség-szerepben rejlő országos hír lehetőségét, amennyiben elfogadja a szerelmes költő házassági ajánlatát.⁴²

Egyelőre Júlia haladékot kér – tavaszig. Legjobb barátnőjének, Térey Marinak írt leveleiből látszik, hogy már őt is megperzselte a „gonosz” és „szenvédélyes” Petőfi lángja, de még nem döntött, szembeszáll-e földbirtokos apjával, aki mereven ellenzi a szerelmi kapcsolatot, illetve a házasságot. Viszont a Nagykárolyban lakó Térey Marinak Petőfi hálás valamiért, amit nem mond ki, csak sejtet, abban a kis versben, amit *T. M. kisasszony emlékkönyvébe* címen vet papírra 1846. október 23-án: „...*ha egy hosszú öröm lesz életem / Azt én, leányka, neked köszönhetem*”.⁴³ Bár az irodalomtörténet úgy tudja, Szendrey Júliát egy Riskó Ignác nevű fiatalember mutatta be először Petőfi Sándornak, Térey Mari volt az, aki felhívta a költő figyelmét a megyebálra, ahol Sándor az első rohamot indította Júlia ellen, és azzal, hogy a bál után a fiatalok Téreyéknél többször találkozhattak, fontos szerepet játszott a szerelem kibontakozásában, mondhatjuk úgy is: Mari sikerrel bábáskodott a kapcsolat megszületésénél.⁴⁴

November 10-én Petőfi búcsút vesz új barátjától, Teleki Sándor gróftól, és Pestre indul, de közben még megáll Debrecenben. Itt egyszerre három emlékkönyvi verset rögtönöz, ugyanazon a napon, alighanem ugyanabban a társaságban. Mindehárom címzett nő, egy asszony van köztük: Kovács Jánosné, és két kisasszony: E. R. és K. J. monogrammal. Igencsak alkalmi szövegek ezek, még az első köztük a legpetőfisebb, mert a jellem fontosságát hangsúlyozza, és arra kéri a fiatalasszonyt, nevelje majdani gyermekét jellemes embernek, a másik kettő kicsit édeskés biedermeier-szöveg, tele jókívánsággal a címzetteknek.⁴⁵ Nem fontos ezúttal, hogy tudjuk, kiket takar a két monogram. Egy név viszont hiányzik a debreceni verslistáról: a Prielle Kornéliáé, akinek kezét (hallván Júlia állítólagos hűtlenkedéséről) Petőfi azon nyomban megkérte, és csak egy technikai akadály (keresztlevél hiánya, a helyi református lelkész vonakodása) akadályozta meg abban, hogy a kedves kis színésznőt vegye feleségül. Nellike boldogan hozzáment volna Petőfihez, de ahogy azt Illyés Gyula észrevette, először is lóditott, amikor azt állította a költőnek, hogy „betéve tudja minden versét”, másodszer pedig olyan rossz irodalmi ízlése volt, hogy abból csak heves összevesszés származhatott volna, ha valóban férjéül választja Petőfit.⁴⁶ Prielle Kornélia tehát emlékkönyvi hiányával marad emlékezetes ebben az írásban.

41 i. m., 608.

42 Illyés, i. m., 280.

43 Petőfi, i. m., 618–619.

44 eccehomo.hupont.hu

45 Petőfi, i. m., 628–631.

46 Illyés, i. m., 290–291.

Az 1846-os év egy nagyon szép szerelmes verssel (*Reszket a bokor...*) és egy lendületes halálvízióval zárul. Az *Egy gondolat bánt engemet...* Petőfi egyik legjellegzetesebb és bizonyos értelemben legprófétikusabb verse. Az „Ott essem el én / a harc mezején /...S holttestemen át / Fújó paripák / Száguldjanak a kivívott diadalra...”⁴⁷ az én (még verseket könyv nélkül tanuló) nemzedékem legtöbb tagjának kitörölhetetlenül az agyába vésődött. Igen, ez a Petőfi már nem csak hazai reformban, vagy kis magyar forradalomban gondolkodik, hanem a „Világszabadság” szót írja fel serege zászlóira, ez már *nemzetközi forradalmár!* Ez a verslátomás későbbi pályájának alapja és aranyfedezete. Ezt a nemzetköziséget szimatolta meg benne a szabadszállási választási ellenfél, aki „oroszkémnek” hazudta Petőfit – miért nem „francia kémnek” vagy „ügynöknek”? Ő már az áprilisi trónfosztás előtt hónapokkal megírja az *Itt a nyílam, mibe lőjem* című verset, aminek refrénje az „Éljen a köztársaság!”⁴⁸ Furcsamód ez az üzenet ma, még 118 évvel Petőfi Sándor halála után is aktuális.

1847. január 1., tehát újév napja a keltezése annak a pársoros versnek, amit Petőfi emblematikus verseként szoktak idézni: a *Szabadság, szerelem!* Ez a romantikus hitvallások legromantikusabbika, hiszen a költő már a szerelemért (szerelmeséért) hajlandó feláldozni életét. Igen, de ez csak metafora, az viszont, hogy a szabadságért még a szerelmesnek áldozott (elzálogosított) életet is feláldozhatjuk, már fokozhatatlan ígéret. Amit végül is a szabadságharcban valóra lehet váltani. Petőfi ekkor már nemcsak Júliát, hanem csecsemő korú fiát is hátrahagyva siet Bemhez, bár tudja, a győzelem esélyei minimálisak.

De térjünk vissza az emlékkönyvi versekhez. 1847–49 közt Petőfi többé nem ír hölgyek emlékkönyvébe, megkérte, és végül megszerezte Júliát, akivel Pestre költözött, ahol minden pletyka ellenére kölcsönösen imádják egymást. Ezután mind a három emlékkönyvbe bejegyzett szöveget Petőfi Sándor férfiaknak írja, mindhárom valamilyen módon részt vesz a szabadságharcban. Első köztük F. A., vagyis Frankenburg Adolf (1811–1884) Sopron megyei német anyanyelvű jogász és hírlapíró, aki 1844-től szerkeszti az *Életképek* című lapot, a Tízek Társaságának lapját, Petőfi fő jövedelemforrását és „Budapesti levelek” címmel ír humoros tárcákat a *Pesti Hírlap*ba, ő ennek a műfajnak az úttörője.⁴⁹ Mivel 1847-ben a bécsi kancelláriához helyezik, külügyminisztériumi államtitkár lesz, de úgy látszik, túlságosan magyarpárti, ezért a szabadságharc után egy évig börtönben ül. Petőfi emlékkönyvi versét alighanem Frankenburg Bécsbe távozása előtt (1847 áprilisában) írta be a szerkesztő emlékkönyvébe: a vers az „olajos korsó” bibliai példázatát magyarázza, azzal az üzenettel, hogy teljesen kell élni, bátran, nem óvatosan, hiszen a korsó újra meg újra megtelik.⁵⁰

1848 januárjában Petőfi rengeteg verset ír, köztük olyan emlékeztetéseket, mint *A puszta, télen*. A tizenhét januári vers mellett születik két fordítás is, egy franciából (Moreau) és egy angoltól (Thomas Moore). Ami az emlékkönyvi verseket illeti, csak egyet találunk, maga a vers didaktikus-humoros, de a címzett életútja rendkívüli. Az *Egy könyv-árus emlékkönyvébe* Stáhel-Számwald Gyulához íródott. Ez a szegedi születésű, Petőfinél két évvel fiatalabb ember 1846-ban kerül Pestre, ahol Emich Gusztáv könyvkereskedő segédje, majd üzlettársa lesz.⁵¹ Alighanem Petőfi Sándor nagy tisztelője, amit a költő viszonz, hiszen nem kevesebb, mint tizenkét sorban „tiszteli meg” a névtelen könyv-árust, ilyen sorokkal zárva tanácsait:

47 Petőfi, i. m., 690.

48 Petőfi Sándor összes költeményei, II. 589.

49 Új magyar irodalmi lexikon, I., 622.

50 Petőfi, i. m., 70.

51 Magyar életrajzi lexikon II., szerk. Kenyeres Ágnes, 1969, 700–701.

*„A hon nevét, a drága szent hazát
Szívednek legtisztább helyére zárd,
S imádd az istent, s mindenekefelett:
Áruld erősen költeményimet”⁵²*

Petőfi ajánlatában itt az „Isten, haza, család” konzervatív hármasa helyett hazát, istent (kis ível) és forradalmi poézist találunk – Stáhel-Számwaldról nem tudjuk, mennyire volt istenhívó, de az biztos, hogy a haza és a szabadság oltárán egyaránt sokat áldozott. Életútja több rendkívüli kanyarulatot vesz: a szabadságharcban hadnagyként harcol Guyon Richárd hadosztályában, Branyiszkónál megsebesül, majd Világos után Németországba emigrál, ahonnan Emich segítségével tér vissza, hogy magyar földön folytassa kiadói tevékenységét. De rossz anyagi helyzete és családi tragédiája arra késztetik, hogy újra emigráljon: egy év London után 1855-ben kivándorol az Egyesült Államokba, ahol először újságírással foglalkozik, majd részt vesz az északiak oldalán a polgárháborúban, megszervez egy New-York-i katonaezredet. Ekkor már Julius H. Stahel néven szerepel, a harcok során fényes karriert fut be, különleges bátorságú és sikeres hadtestparancsnokként kivívja Lincoln elismerését, végül megkapja a legmagasabb állami kitüntetést, a Congressional Medal of Honourt. Mint diplomata folytatja pályáját, 1865-ben amerikai főkonzul lesz Japánban, majd Sanghajban, 1885-től mint biztosítási tisztviselő dolgozik, 1912-ben hal meg.⁵³ Nagyon kevés német–magyar újságíróból lett nemzeti hős az Egyesült Államokban: Stáhel-Számwald közéjük tartozik.

Maga Petőfi is kardot köt, követi a kormányt Debrecenbe, továbbra is írja hol lelkesítő, hol borúlátó, mind apokaliptikusabb verseit, s persze 1848 derekán megszületik *Az apostol*, amiben elsiratja „Szilvesztert”, a korán jött forradalmárt, aki végtelenül magányos a „szolgalelkű nép” tömegében, és mivel megkísérli megölni a királyi „zsarnokot”, végül maga is vérpadon végzi. Bár ez Petőfi lélektani problémáit illetően fontos mű, elemzésével itt nem foglalkozhatunk.

De 1848. december 15-én megszületik Sándor és Júlia gyermeke, Zoltánka Debrecenben. Ekkor még reménykedik, hogy fölnevelheti az újszülöttet: „*Oh halál, te nem lész oly kegyetlen, / Hogy magaddal ránts idő előtt*”⁵⁴, írja a *Fiam születésére* című versben, de hamarosan ezután belép az erdélyi hadseregbe, és 1849 februárjában a rajongva szeretett kis lengyel tábornok, Bem József mellett (akivel franciául társalog) újra feltámad benne a siker reménye: „*Bizony mondom, hogy győz most a magyar / Habár ég s föld ellenkezőt akar!*”⁵⁵ Bemnek nem kell, hogy Petőfi bizonygassa elkötelezettségét: a lengyel emigráns tábornok (talán a Kościuszko–Niemcewicz példa alapján) fiának tekinti, és hadsegédjének nevezi ki Petőfit. De még az erdélyi hadjárat sikerei előtt, február végén, Kolozsvárt írja be Burián Pál emlékkönyvébe Petőfi azt az egy sort, ami tökéletesen jellemzi ekkori gondolkodását:

„Lantom, kardom tied, oh szabadság.”⁵⁶

52 Petőfi, i. m., 311.

53 *Magyar életrajzi lexikon*, uo. és mek.oszk.hu/00300/00355/html/

54 Petőfi, i. m., 601.

55 uo. 617.

56 uo. 615.

Burián Pál, Erdély „első antikváriusa”⁵⁷ ekkor már idősebb ember, 1811-ben még Budán, később Kolozsvárt gyűjt és árul könyveket. A császári hatóság őt is bebörtönzi 1849 után, 1860-ig él. A betegeskedő Petőfi alkalmi, de megbecsült vendége, aki hamarosan siet vissza Bemhez; aztán jön Mezőberény, és végül Segesvár. A fenti emlékkönyvi sor azt foglalja össze, hogy Petőfi Sándor úgy érzi, végre Lord Byronhoz hasonlóan, versben és tettben egyaránt kifejezheti szabadságimádatát – s ha kell, feláldozhatja életét valamiért, amiben mindaddig hitt. Az életmű bizonyos értelemben kiteljesedik: valóban, ha nem esik el Segesvárnál, csak rosszabb lehetőségek maradnak nyitva a költő számára: emigráció vagy osztrák börtön. Vajon elkíserte volna Bemet Aleppóba, ha életben marad? Hány év Kufstein kellett volna ahhoz, hogy levezelje „bűneit”? Így viszont alakja körül olyan legenda szövődött, ami még ma, több mint másfél évszázaddal később is él, néha elhomályosítva az életmű nem mindennapi, gazdag költői értékeit.

57 Jakó Zsigmond, „Burián Pál, Erdély első antikváriusa”, *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyve*, Budapest, 1998, 523–535.

Lengyel András

Szerkesztett-e a főszerkesztő?

Ignotus és a Nyugat viszonyához

Szerkesztőbarátainknak,
Ilia Mihálynak és Füzi Lászlónak

1

Az Osvát-legendárium úgy tudja, a *Nyugatot* Osvát Ernő szerkesztette, s a főszerkesztő, Ignotus Hugó csak névleges – szimbolikus – főszerkesztő volt. Mint minden legendáriumnak, ennek is van bizonyos igazságalapja, de a részigazságokat túláltalánosítja. Hogy mindig Osvát szerkesztette volna a *Nyugatot*, ez tárgyilag egyszerűen nem igaz. S bizony volt időszak, amikor – e legendáriumra rácsfolva – maga a főszerkesztő szerkesztette a lapot. Amikor, kilépve szimbolikus szerepéből, saját ízlését és szempontjait érvényesítette, s közvetlenül ő maga rakta össze a *Nyugatot*. S Osvát csak az ő keze alá dolgozott.

A szerkesztés kérdése, értelemszerűen, mindig is rejtett magában bizonyos feszültségeket. Amikor 1907 vége felé személyileg összeállt a lap, a három alapító szerkesztő, aki egyben a lap tulajdonosa is volt, még láthatóan megegyezett bizonyos munkamegosztásban. A főszerkesztői címet Ignotus kapta, azaz kifelé, mint az alapítók közül a legismertebb s legnagyobb tekintélyű irodalmár, ő testesítette meg a lapot. „Cserébe” viszont a gyakorlati szerkesztés Osvátnak jutott, aki alkatilag, afféle „szürke eminenciásként” a háttérben maradt ugyan, de a szerkesztés napi játékaiban kiélte magát, s a hatalom élményét is megkapta. A harmadik alapító, Fenyő Miksa, kvalitásainál és helyzeténél fogva igazában csak tercelt a másik kettőhöz: nem irodalmi, hanem inkább csak pénzügyi súlya volt, elsősorban gyakorlati ügyeket bonyolított. A gyakorlatban azonban ez a munkamegosztás feszültségeket szült, az összeálló lapszámok sorozata felszínre hozta a belső kör irodalomfelfogásában rejlő eltérő hangsúlyokat, s egyre nyilvánvalóbbá tette a látens szerepkonfliktusokat is. S mivel a lap finanszírozásának biztosítása egy új, ambiciózus szereplőt is „helyzetbe” hozott, a pénz, amit Hatvany Lajos vitt be a *Nyugatba*, önálló hatalmi tényezővé vált. Mert aki pénzt ad, az szeretné saját preferenciáit is érvényesülni látni. S ebből a helyzetből nőtt ki a Hatvany–Osvát-ellentét, majd a kardpárbajba torkolló nevezetes „affér”. Hatvany viszont Ignotus irodalmi „neveltje” (s tegyük mindjárt hozzá: *vulgarizátora*) volt, föllépése Ignotus hallgatólagos támogatásával történt. A helyzetet komplikálta, hogy a lap vezető költője, az irodalmi modernség afféle „faltörő kosa”, Ady Endre maga is feszült viszonyban volt Osváttal. Osvát, mint maga is elismerte, nem volt „nagy híve” Adynak, ahol s amiben tehetette, visszafogta a *Nyugatban* való szereplését, Ady pedig érezte, sőt tudta ezt. Nem is véletlen, hogy a történet egy pontján Ady már úgy fogalmazott, Osvát nem akárki, de „irodalmi pápának” nem fogadja el. S Adynak, történeti távlatból nézve, igaza is volt. Osvátnak az ortodox rabbik dogmatikai merevségével képviselt irodalmi elvei egyszerre hoztak jelentős eredményeket és szűkítették be a Nyugat profilját. A modern magyar irodalom aktuális állapota és helyzete azonban lényegesen bonyolultabb volt, mint Osvát szerkesztőként érvényesített esztétikai sémái. Csak idő kérdése volt, hogy mikor robbannak ki az ellentétek.

1911/12-re ez be is következett. Első menetben ugyan a munkatársi gárda Osvát melletti kiállása, kávéházi „flottatüntetése” Osvát „győzelmét” és Hatvany „bukását” eredményezte, Ignótus és Ady pedig, kénytelen-kelletlen, ebbe bele is törődött, de a pénzügyi finanszírozás – Hatvany kiválásával bekövetkező – felborulása újra nyitottá tette a kérdést. Az irodalomszociológia nagy realitásai Osvát „esztéticizmusa” ellen dolgoztak. (Nem véletlen, hogy Osvátnak a *Nyugat* előtti lapügyletei rendre igen hamar elvéreztek.) S ha csak egyedül Osváton múlt volna minden, a *Nyugat* is hamar bedöglött volna. A *Nyugattól* is csak egy új *Figyelő*, azaz egy laptorzó maradt volna.

A modern magyar irodalom (s a *Nyugat*) szerencséjére azonban az okos, s Osvátnál lényegesen gyakorlatiasabb, az irodalom szociológiai realitásait sokkal jobban érzékelő Ignótus sajátos szerepet vállalt magára. Méltányolta Osvát irodalmi érzékét, ügyszere-tetét, a kéziratok kiérlelésében és összerakásában megvalósult értékes teljesítményét, de Osvát túlhatalmát ellensúlyozni, korrigálni próbálta. S amikor Hatvany *Nyugatra* fordított pénzének elvesztése végveszélybe sodorta a *Nyugatot*, bonyolult (s az irodalomtörténet-írás által mindmáig át nem látott) pénzügyi manőverekbe bocsátkozva, megmentette a lapot. Akciója azonban a szerkesztőségen belüli erőviszonyok átrendezésével járt együtt: a főszerkesztő maga is szerkeszteni akart.

2

A változásokat Ignótus a *Nyugat* 1912. július 1-jei számában jelentette be, *A Nyugat olvasóihoz* címzett szerkesztői beköszöntőjében: „*A Nyugat ezen számával s most kezdő kötetével, a Nyugat, Irodalmi és Nyomdai részvénytársasággal való barátságos egyezkedés után, e folyóirat az én tulajdonomba megy át, és, mivel Osvát Ernő barátunk egyéb munkássággal egyebütt van lekötve, átvesszem a szemle szerkesztését s az azzal járó felelősséget is.*” (*Nyugat*, 1912. II. 1.) A személyi változások jeleként Osvát és Ady „helyet cserélt”, Ady lett az (egyik) szerkesztő, Osvát pedig „lecsúszott” a főszerkesztőségek közé.

Az irodalomtörténet-írásban sokszor ismételt, mára már közhelyszámba menő vélekedés, hogy Osvát és Ady helycseréje pusztán formalitás volt. Ady nem szerkesztett, Osvát pedig, a háttérből, folytatta, amit addig is csinált: szerkesztette a *Nyugatot*. Ebben a vélekedésben annyi helytálló, Adyt alkata, életmódja, betegsége alkalmatlanná tette a szerkesztésre. (Szerkesztői címe a Hatvany kiszorulásával járó érdeksérrelmeit volt hivatott kompenzálni – s elsősorban „kifelé”, az olvasóknak szól.) De Osvát szerepe a *Nyugat*nál bizonyosan megváltozott, redukálódott. A döntéseket Ignótus mint laptulajdonos főszerkesztő magához vonta, s bár Osvátot teljesen elejteni nem volt szíve (nem is lett volna helyes), Osvát addigi – s Ignótust magát is frusztráló – *omnipotenciáját* megszüntette. Hogy az 1912. július 1-jei számtól maga Ignótus szerkesztett s hozta meg a főbb döntéseket, annak jó néhány jele van. Egyikre-másikra korábbi írásaimban már magam is utaltam – most célszerű áttekinteni ezeket az egy irányba mutató, s a *Nyugat* története szempontjából egyáltalán nem lényegtelen jeleket.

3

Ignótus bejelentése, hogy átvette a szerkesztést, önmagában nem perdöntő, bár nehéz elképzelni olyan laptulajdonos főszerkesztőt, aki nem szól bele saját lapja szerkesztésébe. (Így tette ezt, tudjuk, *A Hétnél* Kiss József, és így tette később a *Pesti Naplót* megvásárló Hatvany Lajos is. A kettős pozíció lehetőségeivel nehéz nem élni.) De ha magát a *Nyugatot* is szemügyre vesszük, a közölt szövegek rendre Ignótus preferenciáira vallanak. S együtt azt igazolják, csakugyan ő (s nem például Osvát) szerkesztette a lapot.

Mindenekelőtt: több közvetlen s explicit szerkesztői megnyilatkozása is tetten érhető. Az Ignotus-éra első számában, a július 1-jeiben indult Ady verses regényének, a *Margita élni akarnak* a közlése – a műből nyolc folytatás meg is jelent.. A Fenyő-gyűjteményből előkerültek a kéziratok, s már Vezér Erzsébet észrevette (s szóvá is tette), hogy: „*A Margita minden folytatásán Ignotus, s nem Osvát nyomdai jelzése olvasható!*” (Vezér 1972: 976.) Márpedig a kéziratoknak szedési utasítással való ellátása jellegzetesen gyakorló szerkesztői művelet. (Korábban így tett Osvát is.) Az is Ignotus szerkesztői szerepére vall, hogy ő volt az, aki külső nyomásra, Molnár Ferenc és Vészi József tiltakozására átdolgoztatta Adyval a Margita harmadik folytatásának három strófáját – s emiatt vállalta a hálásnak egyáltalán nem nevezhető „veszekedést” is Adyval (vö. Vezér 1972, Lengyel 2017).

Szerkesztőként – ahogy korábban egyszer még Osvát is tette a Babitsot felfedező szerkesztői jegyzetében – Ignotus is több közleményhez fűzött szerkesztői jegyzetet. Mindjárt az első, július 1-jei számban van egy terjedelmes jegyzete. Ez, amelyet Ferenczi Sándor cikkéhez fűzött, így hangzik: „*Az Imago kiadónak szívességéből közölhetem e tartalmas, érdekes és különös tanulmányt, egy időben a német szemle számára német nyelven megírt eredetivel. Az Imago Bécsben, a nagy pszichoanalista Freud székhelyén megjelenő, egyelőre kéthavi folyóirat, mely a pszichoanalízis trouvaillé-át, az ebből fejlődő új léleknező és lélekfelfogó módot, mely új lélektant jelent, értékesíteni kívánja az emberiség olyan lelki termékeinek megismerése számára, aminő a nyelv, az erkölcs, a vallás, a jog, aminő tudomány az esztétika, az irodalom- és művészettörténet, a mīthológia, a filológia, a pedagógia, a folklóre, és sok egyéb. Vagyis: alkalmazott, mindenféle alkalmazott pszichoanalízis. Ferenczi Sándor, a tanulmány írója, a pszichoanalízis jelentőségének egyik legelső felismerője volt, s gyakorlatának és tudományának hivatott továbbfejlesztője, lélekelemző írásainak egy része magyar nyelven a múlt évben jelent meg a Nyugat kiadásában. Szerk.*” (Nyugat 1912. II. 43.) E szöveg, mind nyelvi megalkotottságát, stílusát tekintve, mind „tartalmi”, életrajzi momentumait illetően Ignotusra vall – így is szokás azonosítani. Szempontunkból a megfogalmazásnak két eleme most különösen fontos. Az aláírás a „szerkesztőé”, s az első mondat első felében ott az árulkodó egyes szám első személyű megfogalmazás: „közölhetem”. Pár számmal később a vegyész Halle Walter *Doping* című cikkéhez szintén van szerkesztői jegyzet. „*A Springer-istálló körül nagy port vert doping-ügy mivoltáról s személyi és tudományos vonatkozásairól az ügyben szakértőként szerepelt Dr. Frankel Zsigmond bécsi egyetemi tanárnak most itt Budapesten élő s egy nagy vegyi-vállalatot vezető volt első asszisztensétől, Dr. phil. Halle Walter úrtól kértük s közöljük ez igen érdekes felvilágosításokat. Szerk.*” (Nyugat 1912. II. 233.) E szöveg mind nyelvileg, mind életrajzilag megint Ignotusra vall. A szerző, ismeretes, Ignotus ekkori baráti köréhez tartozott, azok közé, akik Berény Róbert városmajori villájában rendszeresen összejöttek mindenféléről, de elsősorban a pszichoanalízisről eszmét cserélni. Egyértelmű, hogy Ignotus nélkül sem a szerző, sem cikke témája nem került volna képbe a *Nyugat*nál.

A *Nyugat* 1912. december 16-i számában jelent meg Pikler Gyula *Érzéklés és ébredés* című cikkének első, mentegetődő része. Ehhez is van szerkesztői jegyzet, s ez is Ignotusra vall: „*A szerző e mentegetődéséhez hozzátesszük, hogy ő, minthogy kötelessége nézeteit a nemzetközi tudomány ítélőszéke elé vinni, egyelőre idegen nyelven írja meg könyvét és küldte be cikkét, s hogy ennek – nem a mentegetődésnek – magyarságáért minket terhel a felelőség. A szerk.*” (Nyugat 1912. II. 865.) E jegyzetnek nyelvi megalkotottsága is, a benne kifejeződő gesztus is Ignotust állítja előtérbe, aki, mint közismert, Piklernek nagyon régi barátja volt. (A szerkesztői kommentár alapján még az sem zárható ki, hogy a cikk fordítója is maga Ignotus volt.) A *Nyugat* 1913. április 1-jei számában Bárdos Artúr cikkéhez szintén csatlakozik egy jegyzet, egy nota bene, amelynek címe is ez: NB. Ez a kis jegyzet most nem a „szerk” aláírással jelent meg, hanem I-s szignóval, ami, ismeretes, Ignotus egyik gyakran használt jele volt. Ennek a jegyzetnek az első mondata azonban ez: „*Meggyőződéssel adom ki e keserű*

sorokat [mármost Bárdos cikkét], annál is inkább, mert azóta olvastam is, kéziratban, a Németh Andor kis darabját, s egy tehetséges ember sokat ígérő, magában is erős munkájának tartom." (Nyugat 1913. I. 573.) Ez az „adom ki” szókapcsolat megint szerkesztőként identifikálja Ignotust, sőt mintegy nyilvánossá is teszi hatáskörét: a cikket ő, I-s, azaz Ignotus adja ki.

Ez időben tűnt föl a *Nyugatban* A *Nyugat hírei* című rovat is, amelynek apró, de informatív híradásai fontosak a lap körüli történések szempontjából. Egy ilyen, csupán a hír státúrára igényt tartó rovatot persze, elvileg, bárki írhatott, aki a szerkesztőséghez tartozott. De több esetben is bizonyos, hogy maga Ignotus írta – ilyesmit pedig, ha ír, nem egy szimbolikus lapvezér, hanem egy, a lapjával törődő gyakorló szerkesztő ír. Ezek közül kettőt, mint nyelvileg is, tartalmilag is jellegzeteset, érdemes itt is idézni. Az 1913. április 16-i számban ezt olvashatjuk: „A *Nyugat* vasárnapi, huszadiki matinéján, mely délelőtt tizenegykor lesz a Fővárosi Orfeumban, mint már külön értesítésben megírtuk, Balázs Bélának két misztériuma kerül színre. Ezek a mélyről vett s erősen megformált kis drámai költemények az új magyar irodalomnak olyan becses és érdekes jelenségei s az új magyar drámát úgy utána léptetik a már diadalmaskodott lírának és epikának, hogy izgató kísérlet (s a *Nyugatnak* való) ezeket színpadi előadhatásuk felől kipróbálni. A két misztérium közt Bartók Béla tiszteli meg a *Nyugatot* és közönségét azzal, hogy eljátssza újabb zongoradarabjait – a nagy zeneköltő és nagy zongorajátzó a *Nyugatban* megjelent *Allegro barbaro-n* kívül még sehol meg nem jelent dolgaiból is fog zongorázni.” (Nyugat 1913. I. 654.) A következő, május 1-jei számban már a matiné megtörténtéről van híradás: „A *Nyugat* 20-iki matinéján olvasóink és barátaink az utolsó ülésig megtöltötték a Fővárosi Orfeum kedves és kellemes nézőterét, mely színházibb színpadot érdemelne, mint aminő, természet szerint, a varietés dobogó. Ennek s az egyszeri alkalomra való készülésnek kényszerű fogyatkozásain keresztül is mély hatást tett a Balázs két misztériuma közül különösen a színpadíságra is finoman megszőtt Szent Szűz Vére. A rendezéssel Dr. Bárdos Artur fáradt, a Kékszakállú díszletét Gulácsy festette, az egyes szerepekbe Harmos Ilona, Simonyi Mária és (a színlapon hirdetett Coulement Edith grófnő helyett) Hollós Rózsi, Kürthy József, Tarnai Ernő és Fehér Gyula vitték bele tudásukat és lelkesedésüket s a két darab közt Bartók Béla játszotta el, rajongó elragadtatást keltve, újabb zongoradarabjait. A misztériumok előtt Ignotus fejtegette néhány szóval az új tragédiáról való felfogásokat.” (Nyugat 1913. I. 726.) Mindkét szöveg, ismételjük meg, Ignotus tollából való, s mindkettő szerkesztői gesztus, a szerkesztő informál és – dicsekszik.

4

Mindezekén túl a *szervóálgatás* és a *tematika* sok eleme is félreérthetetlenül Ignotus szerkesztői preferenciáira vall.

Néhány, erősen a szerkesztő Ignotust identifikáló szerző s téma hangsúlyos jelenléte külön is megemlítendő. Mindenekelőtt: amint a szerkesztői jegyzetek kapcsán már kiderült, a *Nyugatban* ez időtől föltűntek Ignotusnak a Berény-villába összejáró társasága tagjai. Ferenczi és Halle felbukkanása mellett ezt a baráti szálát erősítette Berény Róbert szereplése is (rajzzal és írással, ismétlődően) és Somló Lili több portrérajza is. Berény szereplése különösen érdekes, hisz, bár elsősorban festőművész volt, itt szakmájától távolabbi területeken is megszólalt. (Előszór: 1912. II. 73., majd – *Fejtanulmány* címmel – még Ignotus tollrajzportréját is prezentálta...) Somló Lili, aki ügyes portrérajzoló volt, de saját művészete jogán valószínűleg nem fért volna be a *Nyugatba* (a mai művészettörténész, Rockenbauer Zoltán legalábbis leszólja produkcióját), minden bizonnyal Ignotus „kedveseként”, értsd: szeretőjeként került képbe. Ez a nexus (mondhatnánk úgy is: szexus), bár nem volt problémátlan kapcsolat, hisz Ignotus akkor még házasságban élt, elég erős volt egy ilyen szerepeltetéshez. (Somló Lili 1916-ban, formálisan is Ignotus – második – felesége lett.) Ráadásul, szerkesztői szempontból, Lili jól használható illusztrátor volt. Így

Ignotus megrajzoltatta vele két régi, még *A Hét*-ben vele dolgozó munkatársának, Szép Ernőnek (1912. II. 351.) és Szini Gyulának (1913. II. 21. sz.) a portréját, s megrajzoltatta atyai barátjának, Halász Imrénének a portréját (1912. II. 219.) is. Portréjuk közlése pedig, jól láthatóan, nem véletlenszerű, lapszínező illusztrációként, hanem a kontextushoz igazodó tudatos szerkesztői gesztusként történt. (Miként Zichy János gróf portréja [1913. 5. sz.] is szerkesztői megfontolások miatt került be a *Nyugat*-ba. Vele, tudjuk, Ignotusnak ügyesbajos dolgokban egyezkednie kellett, célszerű volt tehát gesztust tenni neki.)

Ugyancsak Ignotus preferenciáira vall Ambrus Zoltán *Mozi Bandi kalandjai* című regényének terjedelmes folytatásokban való közlése (1912. II. 81–98., II. 170–180., II. 251–269., II. 331–349., II. 395–415. stb.). Ambrus ugyanis igazában még a régi *A Hét* gárdájának prominense volt, s már életkora miatt sem számított jellegzetes *Nyugat*-szerzőnek. Ignotus azonban a hajdani közös munka tapasztalatai alapján becsülte, s érthető, hogy szerkesztőként lehetőséget adott neki. (Ambrusnak ilyen súlyú jelenléte a *Nyugat*-ban Osvát szerkesztése idején alighanem elképzelhetetlen lett volna.) Hasonlóképpen szubjektív háttérű volt Halász Imre rendszeres, és többnyire súlyos szövegekkel való szerepeltetése is (1912. II. 11–22., II. 77–80., II. 142–150., II. 181–194., II. 244–258., II. 425–436. stb.). Halász ugyanis még Ignotus apjának, Veigelsberg Leónak volt jó barátja, s az a történeti tudás és személyes emlék, ami Halász agyában főlhalmozódott, Ignotust már csak szubjektív okokból is érdekelte. Ráadásul az öreg Halász egyik, több folytatásban, hosszan prezentált témája Bismarck és *Andrássy* viszonyáról szólt – ami Ignotus számára nemcsak érdekességekkel szolgált, de saját aktuális játszmáiban is segítette. S itt elérkeztünk egy irodalmi szempontból váratlan, sőt már-már érthetetlen jelenléthez. Ifjabb *Andrássy* Gyula gróf *Nyugat*-beli feltűnéséhez. Ám tény: Ignotus hosszú interjút készített a gróffal s jelentetett meg (1912. II. 132–141.), majd a gróf politikai cikkét (1912. II. 377–392.) is hozta a *Nyugat*. Az apa, idősebb *Andrássy* Gyula (egykori magyar miniszterelnök, a Monarchia volt külügyminisztere) pedig olyan kedvező és részletes bemutatást kapott, ami egy irodalmi lapban nem szokványos, sőt meglepő. S a két *Andrássy* ilyen hangsúlyos jelenléte csak akkor válik érthetővé, ha (1) tudjuk, hogy Ignotus az ifjabb *Andrássy* „emberének” számított. Olyannyira, hogy 1917-ben a kor széles körben olvasott élclapja, a *Borsszem Jankó* (1917. 37. sz. 8.) egy cikkében – igaz, illusztris társaságban – Ignotust egyenesen *Andrássy* „háziszidójaként” aposztrofálta. (Az élclap persze karikírozta e viszonyt, de a maga módján így is valami lényegeset mondott ki róla.) S emellett (2) lehetetlen nem gondolni arra (s ez fontos magyarázó motívummá válik), hogy Ignotus nemcsak az *Andrássy*-k híveként népszerűsítette őket, hanem – alighanem – azt is megköszönte, hogy *Andrássy* titokban pénzzel segítette „laptulajdonossá” válását. Azaz Ignotus rejtélyes pénzügyi manővereinek háttérében az egyik „támogató” éppen *Andrássy* volt. (Egy „egyszerű” politikai elkötelezettől ilyen mértékű, s a *Nyugat* olvasóitól nem egyértelműen preferált népszerűsítés nehezen lett volna elképzelhető.) Azaz, az ifjabb *Andrássy* ilyen népszerűsítése nem pusztán a tisztelő – Ignotus – *gesztusa* volt, hanem, egyben a *Nyugat* fennmaradásához, finanszírozásához hozzájáruló gróf iránti kliensi *hála* is: a pénz megszolgálása.

Föltűnő az is, hogy a közölt anyagban jelentős helyet foglaltak el a nem irodalmi, hanem irodalmon kívüli, de a kor (s az irodalom lehetőségeinek) megértése szempontjából egyáltalán nem érdektelen valóságmagyarázatok. Így például az Ignotusszal jó viszonyban, olykor munkakapcsolatban is lévő Radó Sámuel több cikkét is hozta a *Nyugat* (pl. 1912. II. 62–65., II. 102–111., II. 452–462.). De itt jelent meg Faragó Miksa kitűnő, a gazdasági válságokat újszerűen magyarázó közgazdasági cikke is (1912. II. 215–217.). Ezek a választások megint nem Osvátra, hanem Ignotusra jellemzőek.

S ez időben, aligha véletlenül, föltűnt a *Nyugat*-ban egy olyan, vitathatatlanul jelentős, de a konvencionális *Nyugat*-képből kilógó szerző is, mint Szabó Dezső, akit sem Osvát,

sem később Babits nemigen közölt volna. A modernitásra reflektáló, tájékozott és okos, bizonyos összefüggéseket (például a modern „én” válságát) kitérően tematizáló írásai azonban nagyon is beleillettek Ignotus megértést kereső stratégiájába. Szabó így ez időben a *Nyugat* rendszeres munkatársa lett – Marinettiről, a futurizmusról, az „én” válságáról és sok mindenről számos írása jelent meg (1912. II. 156., II. 160–168., II. 224–225., II. 225–226., II. 231–232., II. 298–299., II. 299–300., II. 304. stb.) Persze, jegyezzük meg mindjárt, ez a Szabó Dezső nem az 1919-től „színre” lépő „népi” Szabó Dezső volt. Ez még a modernitás kibontakozását segítő, éles eszű és tájékozott modernitáskritikus esszéíró.

S e ponton már érdemes leszögezni: az Osvát versus Ignotus viszonylatban Ignotusra vall az összkép, a *Nyugat* profiljának jelentős hangsúlymódosulása is. A szorosan vett irodalmi szövegek (versek, novellák) mellett, azokat némileg vissza is szorítva, a nem-irodalmi: történeti, politikai, s általában a valóságértelmező és -magyarázó írások fölszaporodása. Az irodalmi szövegeken belül pedig a hosszabb, részletesebb, a külső világot is közvetlenül képbe hozó narratívák térhódítása (pl. Ady verses regénye, Ambrus és Lackó Géza regénye stb.) Ezek, nem kétséges, az olvasóközönség valóságos igényeit igyekeztek kielégíteni – Osvát „esztéticizmusa” rovására.

5

Megkerülhetetlen az óhatatlanul fölmerülő kérdés: rontott-e mindez a *Nyugat* irodalmi színvonalát? (Az irodalmi legendárium szerint Osvát volt az irodalmi etalon, az irodalmi színvonal szigorú őre.) Ha azonban 1912 júliusától 1913 júliusáig áttekinjük a *Nyugat*-ban megjelent verseket és novellákat, a „romlás” egyáltalán nem igazolódik. Sőt, ez az anyag kimondottan stabilizálódott. Amíg Osvát szerkesztését illetően föl-fölmerült, hogy túlzottan sokat kísérletezett, túl sok „nyolcadikos gimnazistát” közölt (Hatvany és Ady legalábbis ezt vetette Osvát szemére), addig az említett periódusban jól szelektált, s egyenesen magas színvonalú vers- és novellaanyag került közlésre. A vezető szerző, mennyiségi vonatkozásban is, Ady volt, akinek verses regénye és versei rendszeresen jelen voltak a *Nyugat*-ban, s ő ezeken kívül apróbb dolgokat, pl. figyelőket is közölt a lapban. A költészetet mellette elsősorban Babits, Kosztolányi, Kaffka Margit, Tóth Árpád, Szép Ernő, Nagy Zoltán s – horribile dictu – az Osváttól nem kedvelt Juhász Gyula versei képviselték, a kísérletezést pedig csak Gallovich Károly és Lányi Sarolta. (Nem lehetetlen, hogy utóbbiak Osvát javaslatára kerültek be a lapba.) A novellafölfogatalt pedig Móricz Zsigmond rendszeres és hangsúlyos jelenléte biztosította. (Móricz, aligha véletlenül, már a július 1-jei számban is szerepelt.) A vers- és novellaanyag aránya ugyan a korábbiakhoz képest alighanem valamelyest csökkent, de akik ez időben verset vagy novellát közöltek a *Nyugat*-ban, azok ma is a modern magyar irodalom ikonjainak számíthatnak. S a közölt versek közt, hogy csak két példát ragadjunk ki, olyan emblematisus darabok is voltak, mint Tóth Árpád *Hajnali szerenádjá* vagy Kaffka Margit *Hajnali ritmusok* című, az 1912. május 23-i „eseményeket” megidéző verse. (Mellesleg: Kaffka, aki korábban Osvát szeretője volt, ekkor már – finoman szólva – nem rokonszenvezett vele. A Hatvany–Osvát-afférban is Osvát ellenfele mellé állt.)

Azt, hogy Ignotus ne értett volna a versekhez és a novellákhoz, szerkesztői munkája alapján sem lehet állítani. Az viszont kétségtelen, a versekhez és novellákhoz fölfogása szerint hozzátartoztak a történeti és aktuális kontextus megismerését és megértését szolgáló, nem közvetlenül esztétikai karakterű valóságmagyarázatok is. A modernizálódó irodalom prezentálásához és elfogadtatásához ő szükségesnek tartotta a mindezt körülvevő, determináló, és végső soron „magyarázó” kontextus megjelenítését is. Ez persze jelentős fölfogásbeli különbség az Osvátéhoz képest, de nem lehet állítani, hogy ez a heteronóm

irodalomfelfogás indokolatlan lett volna, s ne a modern magyar irodalom megerősítését szolgálta volna. Hogy pedig az adott pillanatban a szellemi élet melyik dimenziójában volt aktuális a kísérletezés, s melyikben a konszolidálás, az sok vonatkozásban máig nyitott kérdés. Annyi biztos, s ez Ignótus mellett szóló érv, hogy az irodalom terén sem szerencsés az esztétikai rablógazdálkodás. Az irodalmi szöveg előretörésének lehetőségét a szociokulturális viszonyokban célszerű megalapozni. Ha az „irodalom” nagyon előre-szalad a szociokulturális viszonyokhoz mérten, az könnyen nem azt eredményezi, hogy az irodalom maga után húzza a viszonyokat, hanem azzal jár, hogy az irodalmi mű zár-ványszerűen elszigetelődik, majd elhal. Légüres térbe kerül.

6

Ignótus Steinberger Jankával kötött házasságának válsága 1913 nyarán kiéleződött, botrányba fulladt, majd *de facto* véget ért. (Beigazolódott korábbi, aforizmaként lejegyzett sejtelme-tapasztalata: „A házasság két szerető szívnek arra való egyesülése, hogy előbb megunják, majd meggyűlöljék s végezetre agyonkínózzák egymást.”) Ignótusban, a helyzetből való menekülésként, még a Németországba való kivándorlás gondolata is fölmerült. A Nyugat léte azonban ezzel megint destabilizálódott, július elején Fenyő Miksák még Adyt is hazarendelték válságtanácskozásra. Ötlekként fölmerült a *Nyugat*nak Hatvany kezébe adása is, de ettől Hatvany immár elzárkózott: „A *Nyugat*-ot fölajánlották nekem. Mit csináljak vele! Tartsák meg! Egyék meg!” (AEVL II. 231.) A laptulajdonos főszerkesztő így végül meggondolta magát, alighanem belátta, hogy „vénekcseségéért” (ez Ady kifejezése volt a Somló Lili-kalandra) túlzottan nagy ár lett volna, ha a *Nyugat* emiatt megszűnik. Maradt tehát s vitte tovább a lapot. De érzelmileg nagyon leharcolt állapotban, s anyagilag is pluszterheket vállalni kényszerülve. A *Nyugatra* fordítható energiái, legalábbis egy ideig, megcsappantak, s ez valószínűleg Osvát részleges szerkesztői reaktiválását vonta maga után. Osvát 1912 júliusa előtti túlhatalma ugyan (legalábbis amíg – 1918 novemberéig – Ignótus Magyarországon élt) már nem állt helyre, Ignótus bizonyos döntési jogköröket föltétlenül megtartott magának, de a *Nyugat* tényleges szerkesztésében, a jelek szerint, bizonyos elmozdulások bekövetkeztek. Hogy 1913 júliusától 1918 végéig a *Nyugat* szerkesztésében kik, s pontosan milyen arányban vettek részt, ki volt az elsődleges döntési lehetőségek birtokában, s ezzel hogyan élt, még további módszeres elemzést igényel. (A helyzet tisztázása, tegyük mindjárt hozzá, nem lesz könnyű.)

Egy biztos: Ignótus legalább egy évig, 1912 júliusától 1913 júliusáig teljesen szuverenül maga szerkesztette a lapot, amelynek főszerkesztője és tulajdonosa is ő volt.

JEGYZET

Egy tervezett, de meg nem tartott előadás szövege. A hivatkozások ezért a szövegben csak a legszükségesebbekre terjednek ki. A háttéroidalmat itt, összefoglalóan adom meg. – A *Nyugatra* vonatkozó nagy, de roppant „elegyes” irodalomból I. Kenyeres Zoltán: *A „Nyugat” története rövid előadásokban*. Új Írás, 1989. 2. sz. 3–26., Fenyő Mária: *A Nyugat hőskora és háttere*. Debrecen, 2001, *Nyugat népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról*. Szerk. Angyalosi Gergely–E. Csorba Csilla–Kulcsár Szabó Ernő–Tverdota György. Bp. 2009. *Nyugat képekönnyv. Fotók, dokumentumok a Nyugat történetéből*. Szerk. Kelevéz Ágnes és Szilágyi Judit. Bp., 2009, Buda Attila: *A Nyugat Kiadó története*. Bp. 2000. (főleg a pénzügyi viszonyokra vonatkozóan informatív). Igen sok releváns adatot ad az Ady-cikkek kri-

तिकai kiadásának IX. és X. kötete: *Ady Endre összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok* IX. Sajtó alá rend. Vezér Erzsébet. Bp. 1973, *Ady Endre összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok* X. Sajtó alá rend. Láng József és Vezér Erzsébet. Bp. 1973. (Utóbbiban Láng József összeállítása a Hatvany–Osvát-affér történetéről: 437–501.) Megkerülhetetlen Ady levelezésének e periódust dokumentáló kötetei is: *Ady Endre levelezése* II., (1908–1909) Sajtó alá rend. Hegyi Katalin és Vitályos László. Jegyzeteket írta Vitályos László. Bp. 2001, *Ady Endre levelezése* III. (1910–1911) Sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta Vitályos László. Bp. 2009. Lásd még: *Ady Endre levelei* 1–3. köt. Szerk. Belia György. Bp. 1983. (A legendaképző emlékezéseket viszont célszerű kerülni vagy erős kritikával kezelni.) – A magam felfogását *Ady és Ignotus fegyverbarátsága* című, egyelőre csak kéziratban létező tanulmányomban (2017) adom. Ignotusra lásd még tanulmányaimat: *Egy-két adat Ignotus Hugó „magántörténetéhez”*. Kalligram, 2014. 12. sz. 81–93., „Minden forradalom elfeledi megindítóit” *Ignotus és A Hét alapozó, közös másfél évtizedéről*. *Múlt és Jövő*, 2017. 4. sz. , *Egy rendhagyó fegyverbarátság történeti sikere. Ignotus és Ferenczi szövetsége*. *Tiszatáj*, 2017. 10. sz. – Egy fontos részletkérdésről I. Vezér Erzsébet: *A feltámadt Margita*. *Irodalomtörténet*, 1972. 4. sz. 975–981.

Kastély I-II.

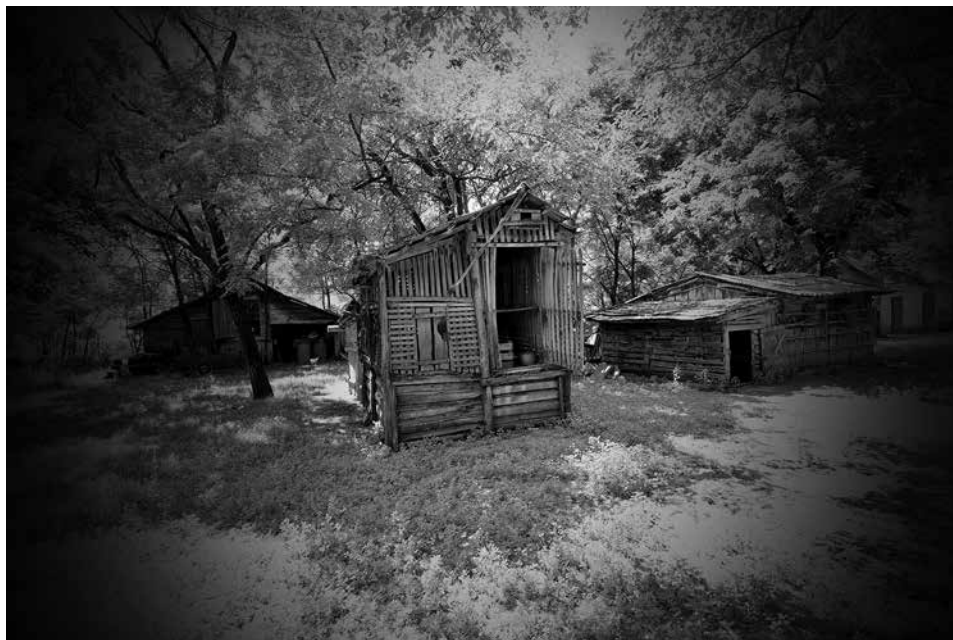
A műlt jelei I-II.

Tanyaudvar I-II.

Új nemzedékek

Tanyaudvar

Készülődés a télre

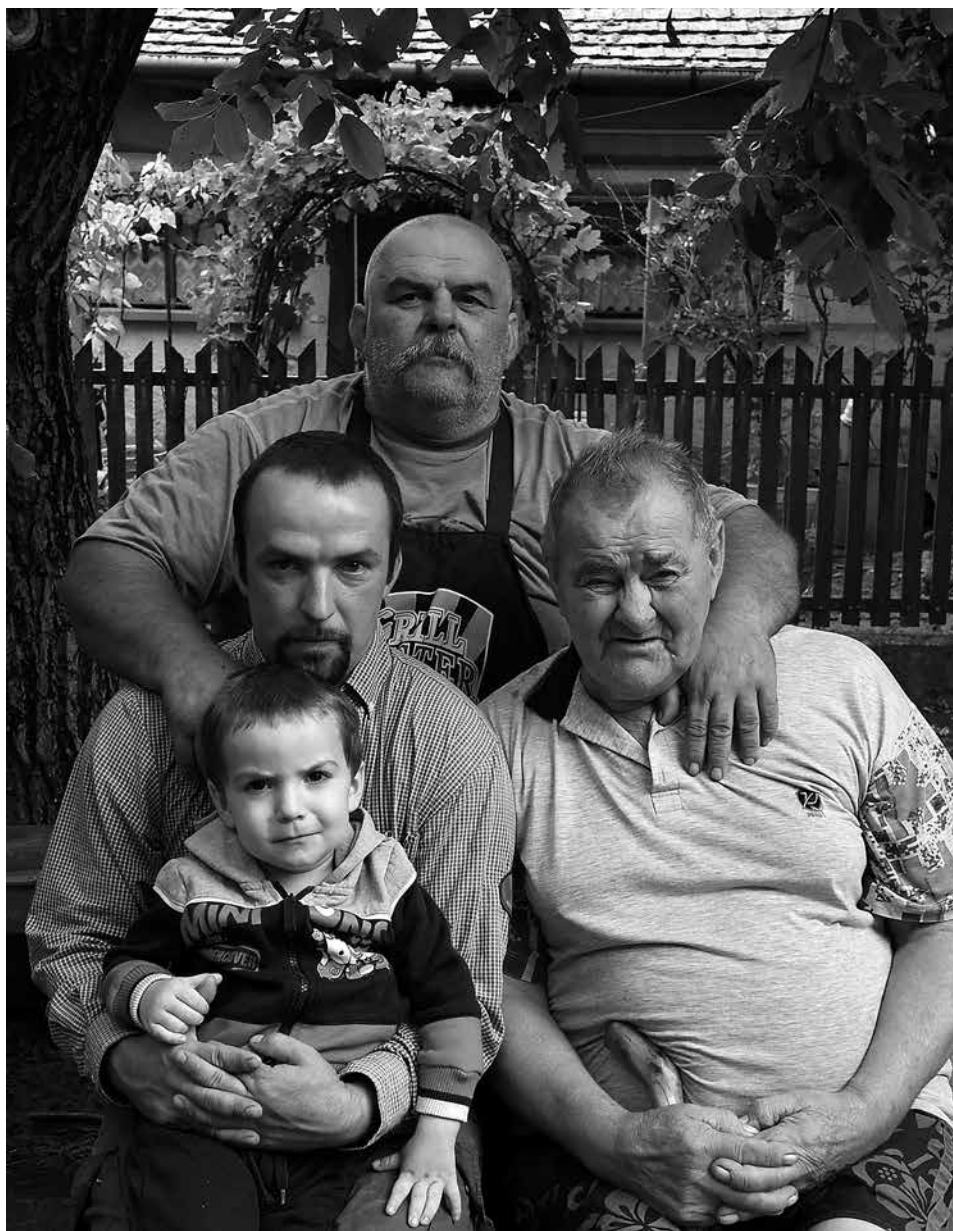
Iskola

Találkozás

Útitárs

Nemzedékek (Misándi család)

Tóth család

A magány I-II.

Portré

Iskolások

Remény

Horgászió

Pulykakakas

Tanyasi élet

Támasz

Füzi László

Bahget Iskander újabb szociofotói

A szociofotó akkor, amikor Bahget Iskander Magyarországra érkezett, azaz a hatvanas évek második felében, s még később is, a fotóművészet meghatározó ága volt, a társadalom állapotáról, a szegénységről és a kiszolgáltatottak, az örök kiszolgáltatottak életéről tudósított. Úgy, ahogy azt az írói szociográfia is tette, annyi nagy előzmény után a hatvanas évek végétől újra, egészen a nyolcvanas évek közepéig. Innét nézve egyáltalán nem tarthatjuk véletlennek a *Forrás* című folyóirat és Bahget Iskander találkozását, Iskander a maga eszközeivel ugyanazt tette, mint amit a *Forrás* tett Hatvani Dániel, Zám Tibor és Buda Ferenc vezetésével. A társadalom átalakulása, a rendszerváltás időszakának lázas mindennapokhoz való kötődése aztán mintha eltüntette volna a társadalomnak az önmaga állapota iránti érdeklődését. Iskanderben azonban élt a vágy, élt annak a vágya, hogy az alullévők, a periférián élők életét megmutassa. Emlékszem, hogy az elmúlt években sokszor, nagyon sokszor indult neki a Kecskemét környéki tanyavilágnak, időnként még Orgoványig is eljutott, az átalakuló tanyavilág képi eszközökkel való megragadására tett kísérletet. Aligha gondolta azonban, hogy azt, amit keres, Pirtón találja majd meg, ebben a hetvenedik születésnapját ünneplő, a valamikori tanyavilágból kinőtt faluban.

Pirtó kettőezer-tizenhétben ünnepelte a hetvenedik születésnapját, ám ez a születésnap a falu születésnapja volt, Pirtó-pusztá tanyavilága ennél jóval korábbi. Magam Lakatos Vincének a *Krónika a kun pusztákról* című könyvéből szereztem tudomást róla, ahogy a Kiskunhalast övező tanyavilág más pontjairól is, s ebből a könyvből tudatosítottam magamban a Halas nagy, Halas hatalmas! szállóigét is. A könyv története tanulságos, a két világháború között Kiskunhalason újságíróskodó Lakatos Vincét, a későbbi filmrendezőt ezerkilencszázharminchétben Boldizsár Iván bírta meg, hogy írjon szociográfiát a Kiskunság tanyavilágáról. Mire a kézirat elkészült, már lezajlott a Néma forradalom és a Viharsarok pere, Kovács Imre és Féja Géza is hat hónapos felfüggesztett büntetést kapott a könyvéért, így a kiadó elállt Lakatos Vince könyvének megjelentetésétől. Ez történt húsz évvel később is, majd újabb húsz évvel később is. Lakatos Vince háromrészes, három időszelethez kötődő szociográfiája végül ezerkilencszáznyolcvannyolcban, a szerző halála után tíz évvel jelent meg az újraindult *Forrás*-könyvek első köteteként, már a rendszerváltás kezdetén. Szerkesztője voltam ennek a könyvnek, az első általam szerkesztett könyv volt ez, így emlékszem minden sorára.

Az első időszlethez tartozó részben Lakatos Vince a szegénységet emelte ki. *„Pirtón elmondja a védőnő, hogy a legszegényebb anyák között naponta hét liter tejet osztanak ki. Tizenegy csecsemő kapja a hét liter tejet! Nem azért, mintha többnek nem kellene adni, de nincs fedezet (...). Tavasszal akciócukrot osztottak. Előbb azonban a városi orvosoknak kellett bemutatni a kicsinyeket. A jelentkezők inkább lemondtak a cukorról, mert hiszen 80 fillér Halasra a vonatköltség, és azon megvehetik a cukrot itt a boltban. Minek veszítsenek el még egy napot is?”* A második időszlethez tartozó részben az akkor már önálló település társadalomtörténetét is felrajzolta. A homokkal viaskodó rongyos regimenthez, Lakatos Vince kifejezését használom, újabb réteg csatlakozott. Budapesti nyugdíjas tisztviselők, tanárok vettek itt maguknak homokot, ha másból nem, akkor a végkielégítésükből, s kezdték meg a maguk küzdelmeit. Volt, aki sikerrel járt, volt, aki nem, jól művelt, jól termő területek is kialakultak, létrejöttek a tanyaközpontok, vasútállomást kaptak, megépült a Pirtón keresztül vezető halas-kiskőrösi kövesút, így Pestre is tudtak szállítani, Pirtó fejlődni kezdett.

A harmincas években Lakatos Vince szociofotókat is készített. Volt, amelyikről tudni lehetett, hol készült, volt, amelyikről nem. Azt mondom, akár valamennyi készülhetett volna Pirtón, húsz-harminc kilométer sugarú körben, de még ennél nagyobb világban is a szegény emberek egymáshoz hasonlóan éltek az életüket.

Azt írtam, Bahget Iskander aligha gondolta, hogy újabb szociofotóinak témáját Pirtón találja meg, feltehetően Lakatos Vince könyvét és a harmincas években készült szociofotóit sem ismerte, talán még a Pirtón keresztül vezető főúton sem állt meg, s így magát a települést is alig ismerte egészen addig, amíg meghívást nem kapott, hogy egy beszélgetés keretében pár képe segítségével mutakozzon be az ottani közönségnek.

A meghívást beszélgetés követte, aztán újabb meghívás, akkor, segítséggel, már a tanyavilágnak vágtak neki, aztán jöttek az újabb utak, az újabb képek, így készült el Iskander újabb nagy sorozata, történetesen a pirtói tanyavilághoz kötődő sorozat. Nem akarok nagy szavakat használni, de azt kell mondanom, hogy a hazai szociofotóban ismét történt valami, öntörvényű, de nem előzmények nélküli sorozat teremtődött meg.

Első pillantásra talán a leginkább figyelemre méltó éppen az, hogy ezek a munkák erősen kapcsolódnak Bahget Iskander korábban készült képeihez. Ennek a legfőbb magyarázata az, hogy Iskandert mindig az ember, a legtöbb esetben a fejlődéstől elzárt, kiszolgáltatott életet élő ember foglalkoztatta, az ilyen körülmények között élő emberek pedig, noha időben és térben esetleg távol éltek vagy éltek a maguk életét, természetes módon hasonlítanak egymásra, vagy inkább azt mondom, az élethelyzeteik hasonlítanak egymásra, s ezek teszik az embereket is rokonná egymással. A szegénység és a kiszolgáltatottság egyetemes, ha úgy tetszik, nemzetek fölötti, ahogyan a kétkezi munka jegyeit magukon viselő kezek is egyformák mindenütt a világon.

Az újabban készült képeknek azonban van egy fontos társadalomtörténeti vonatkozásuk is. Az utóbbi időkben, az elmúlt évtizedekben sokan és sokat beszéltek a globalizáció ártalmairól, s arról, hogy egyre homogénebbé válik a világ, olyannyira sokat, hogy nem vették észre, hogy az a régi világ, amelyik-

nek az eltűntét siratják, még mindig itt van körülöttünk. A földművelő, paraszti társadalmak szétesése évezredek folyamata, magam is azt hittem, hogy az, ami valamikor volt, teljes egészében eltűnt már, annál is inkább így gondoltam ezt, mert magam is falun nőttem fel, s az ottani világból azért kellett kilépnem, mert a valamikori régi már számomra sem tűnt folytathatónak. Iskander képei azonban azt mutatják meg, hogy történetesen egy nemzetközi főútvonal két oldalán, attól akár pár száz méternyire a réginek és eltűntnek gondolt világ meglepő gazdagságban létezik még ma is, éli a maga öntörvényű életét, miközben az érdeklődőnek, lefényképezőnek, az esetleges leírónak a legtermészetesebb nyíltsággal mutatja meg magát, nem kell mást tennünk, csak érdeklődnünk kell iránta.

Az Iskander képein lévő emberek a maguk világában élnek, de érezni rajtuk, ez a tapasztalat a képeken is megmutatkozik, hogy kapcsolatot tartanak valakivel, a világ elrendezőjével, vagy ha úgy jobban tetszik, a teremtőjükkel, így létük az élet egyszeri esetlegességén túl egyetemes is, miként egyetemesek a nagy mágikus realista írók, mondjuk Gabriel García Márquez és Gion Nándor regényeinek hősei, természetességük egyszerivé teszik őket, miközben sorsuk általános vonásokat rakott rájuk.

Leginkább azonban az érződik ezeken a képeken, ezt utolsó megállapításomként mondom, hogy Bahget Iskander szereti és tiszteli azt a világot, amelyiket Pirtón és a pirtói tanyavilágban megismert, s így azokat az embereket is becsüli és tiszteli, akiket ebben a világban megismert. Lakatos Vince képei pontosak és tárgyilagosak, érezzük, hogy a képekkel rá akarta döbbszteni a világot a szegénység elviselhetetlen voltára, Bahget Iskander képei érzelmileg gazdagok, megérti azokat az embereket, akik a rájuk öröklődött világban éltek és élik az életüket.

Kontra Miklós – Molnár Mária

Hogyan ö-zött Bálint Sándor?

1. A magyar nyelvészeti szakirodalomban kevés tanulmány született egyetlen ember beszédéről. Ezek egyike volt például Balogh Lajos (1982) elemzése Kovács Margit beszédéről, amiben kimutatta egyebek mellett, hogy a keramikusművész egy rádiófelvételének kb. tízpercnyi részében a dunántúli zárt *ë*-zés szinte kivétel nélkül érvényesül, s a felső nyelvállású hosszú magánhangzók helyett majdnem mindig rövidet ejt, pl. *igy, csusztam, hüvös*. Egy másik vizsgálatban (Molnár – Sinkovics 2015) a Szögedi Szociolingvisztikai Interjú (SZÖSZI) című kutatás keretében azt elemezték a szerzők, hogy miként változik egyetlen ember (Buzás Péter, korábbi makói polgármester és országgyűlési képviselő) beszéde a különböző beszédhelyzetekben. Megállapították, hogy egy makói zenei fesztivál megnyitóbeszédében az összes *ö*-zhető szótag¹ 66,7%-át mondta a polgármester *ö*-vel, a városi televízió *Fogadóóra* című műsorában 51,9%-ban *ö*-zött, a svájci Givaudan cég makói gyáratató ünnepségén 42,2%-ban *ö*-zött, s egy parlamenti felszólalásában is minden negyedik *ö*-zhető szótagot *ö*-vel mondta (26,6%). Buzás Péter nyelvhasználatát tehát nyilvánvalóan befolyásolja a közönsége, s azt is meggyőzően bemutatják a szerzők, hogy Makón az *ö*-zésnek van helyi presztízse. Egy másik SZÖSZI-tanulmányban (Németh – Bagi – Molnár 2016) a szerzők azt vizsgálták, hogy megváltozik-e egyazon adatközlő *ö*-zó beszéde, ha *ö*-z, s ha *e*-zó terepmunkással beszélget. Végül megemlíthjük még, hogy Szabó Gilinger – Kontra (2011) akusztikai elemzéssel kimutatták, hogy a meteorológus Reisz András /ɔ:/ és /a:/ magánhangzói az időjárás-jelentésekben 2006-hoz képest 2010-re egy palócosabb változat felől egy köznyelvibb felé mozdultak el.

A nagyszámú külföldi variacionista tanulmány közül megemlíthjük Wolfram és mtsai (2016) elemzését Martin Luther King, Jr. négy különböző nyilvános beszédéről; Podesva és mtsai (2015) elemzését arról, hogy hat USA-beli politikus beszédében miként váltakoznak a felpattintott *t* hang (ang. *released /t/*) változatai, s milyen társas jelentései vannak a változatoknak; valamint Holliday (2014) elemzését a Barack és Michelle Obama beszédében megfigyelhető szóvégi *t/d* törlésről.

Végül említjük még meg futólag, hogy a SZÖSZI előmunkálatai során elemeztük Tóth Béla (1924–2013) szegedi író és könyvtárigazgató egy rövid (6 perc 35 másodperces) beszédét, amit volt kollégái előtt mondott el, amikor 85. születésnapján köszöntötték őt 2009-ben (Tóth Béla író emlékére 3. rész. mp4). Tóth Bélát

¹ *Ö*-zhető szótag a mi meghatározásunk szerint az a szótag, amelyet egy kortárs született szegedi *ö*-zni tudó beszélő ma *ö*-vel ejt vagy *ö*-vel is ejthetőnek tart, és amelyet a standardban *e*-vel, *ë*-vel vagy azzal is ejtenek (Kontra – Németh – Sinkovics 2016: 76.).

Temesi Ferenc (2000) „a legszebben őző magyar írónk”-nak nevezte egy köszöntésében. Ő maga (Tóth 1987: 118) az ő-zés kapcsán így emlékezett Bálint Sándorra: „Szerénységem pedig erősebben zöngette ő hangját, mint aki Szegeden tanulta a Miatyánkot. Falum nyelvét nem rontotta iskola, újság, rádió. Csöpörődésem idején még úgy dörmögött, ahogy annak idején kihozták Szegedről. [...] Bálint Sándorral az ő-zés szent nevében barátkoztunk össze. Ahogy ő mondta, olyan telefon vagyok néki, aki tárcsázásra száz évvel régebbi nyelven válaszol.” Nos, ebben a nyugdíjas könyvtáros kollégáknak elmondott beszéd részletében Tóth Béla 58 ő-zhető szótagból 53-at mondott ő-vel, vagyis ő-zése 91%-os volt.

2. Bálint Sándor beszédének tanulmányozása része a Szögedi Szociolingvisztikai Interjúval (lásd pl. Kontra – Németh – Sinkovics 2016) kapcsolatos munkálatainknak. Bálint Sándor (1904–1980) néprajzkutató, népryelvutató, „a legszögedibb szögedi”, akinek munkái (Szegedi szótár, Tombác János meséi stb.) nélkül a SZÖSZI-hez hozzá se tudtunk volna fogni.

Amit elemezni fogunk, az Trogmayer Ottó² beszélgetése Bálint Sándorral, ami 1979. július 9-én, 21 óra 45 perckor került adásba a Magyar Televízióban (s amit 1980. június 11-én, 22 óra 15 perckor, vagyis Bálint halála után egy hónappal megismételtek). Az interjú szövegének szerkesztett változata megjelent nyomtatásban is: először 1994-ben (Legszögedibb szögedi), majd 2004-ben („A legszögedibb szögedi”). Ezekben a szerkesztett változatokban persze az ő-zés nincs következetesen jelölve, pl. az 1994. évi közleményben az interjú első ő-zött szava (*nevelköttem* föl) ő-vel van lejegyezve, de a második (*legjellegzetösebb*) e-vel, a 2004. éviben pedig mindkét szó e-vel szerepel. A televíziós interjút megelőzte egy 1977-es előzetes beszélgetés is, aminek szerkesztett szövege szintén megjelent nyomtatásban (Trogmayer 1987).

A televíziós interjú szövegét (<http://nava.hu/id/1380360>) Sinkovics Balázs rögzítette mikrofonnal. A felvétel minőségéhez képest Bálint Sándor beszéde általában jól érthető, ugyanakkor az <e-ö> kódok³ száma a korábbi SZÖSZI-tapasztalatokhoz képest elég magas. A hangfelvételt Molnár Mária átírta és kódolta ELAN-nal, pontosabban a narrátor és Trogmayer mondatait gyakorlatilag figyelmen kívül hagyta, s csak Bálint Sándor beszédét kódolta, legfőképpen az ő-zés szempontjából. Az itteni elemzés a két szerző közös munkája. A teljes műsor hossza a zenei betétekkel 50 perc.

3. Először vessünk egy futó pillantást a variábilisan és az invariábilisan előforduló szövegszavak egy részére. Bálint Sándor invariábilisan használta az *édős, édősanyám, édősanyja; egységös; gyerökfövel, gyerököromba, gyerökori* szavakat, ugyanakkor váltakozva használta a következőket: *asziszem ~ asziszöm* ‘azt hiszem’, *ember ~ embör, ezek ~ ezök, meg(szakítás) ~ mög(felelő), minden ~ mindön, örökítette ~ örökítötte, szeretek ~ szeretök, szegedi ~ szögedi, úgynevezett ~ úgynevezött, születtek meg ~ érdemlöm mög, keresztül ~ körösztüil*.

4. Az interjúban Bálint Sándor összesen 315 ő-zhető szótagot mondott ki. E 315 szótag 33%-át e-zte, 49,2%-át ő-zte, s a fennmaradó 17,8%-ban olyan szavakat mondott ki, amelyekről úgy tudjuk, a mai beszélők nagyszülei még ő-zték őket, de ma már e-vel ejtik azok is, akik ő-zve beszélnek, pl. „nagyamám még azt mondta volna, hogy

2 Trogmayer Ottó 1934-ben Budapesten született, de gyermekkorát Komáromban töltötte. 1956 nyarától volt Szegeden régész-muzeológus, 1970-től igazgató. Az interjúban e-ző változattal beszél.

3 Amikor a lejegyző nem tudta eldönteni, hogy adott szótagban e vagy ő hangot hall, akkor ezt <e-ö> kóddal jelölte.

jelentötte, de ma már jelentötte”. Az elemzett korpuszban 56 ilyen szövegszót jelöltünk meg a 8-as kóddal, ezek fele *e*-vel, másik fele *ö*-vel realizálódott. Az 56 szövegszóból 39 példányt a *Szőged ~ Szeged, szögedi ~ szegedi, szögediesen ~ szegediesen* stb. váltakozás adott. E 39 esetből Bálint Sándor 23-at *ö*-zött és 16-ot *e*-zett. Ha ezeket a 8-as kóddal jelölt szavakat kivesszük az elemzésből, akkor Bálint Sándor a 259 *ö*-zhető szótagnak 40,2%-át *e*-zte és 59,8%-át *ö*-zte. Ha viszont a 8-as kódú szavakkal együtt nézzük a korpuszt, akkor 132 *e*-zett szótaggal (41,9%) szemben 183 *ö*-zött áll (58,1%).

5. Ha a szótagpozíciók szerinti *ö*-zést vizsgáljuk, azt találjuk, hogy az első szótagokban az *e*-zés kismértékben (a lehetséges esetek 56%-ában) dominált, a másik két pozícióban viszont az *ö*-zés dominált (67 és 69%), lásd 1. táblázat. Másképpen azt is mondhatjuk, hogy az *e*-zett szótagok fele (50%-a) az első szótagokban van, s az *ö*-zöttekének több mint a fele (56,8%-a) a toldalékokban fordul elő. A khi-négyzet-próba szerint ez az eloszlás szignifikáns (N = 259, khi-négyzet [f=2] = 15,082, p < 0,001).

1. táblázat. Bálint Sándor *ö*-zése szótagpozíciók szerint (a 8-as kódú szavak nélkül)

	N	e	ö
Első szótagban	93	55,9%	44,1%
Nem első szótagban	39	33,3%	66,7%
Toldalékban	127	30,7%	69,3%

6. Egyik hipotézisünk szerint „Ha a *föl-* vagy *mög-* igekötő megelőzi az igét, gyakrabban realizálódik *ö*-vel, mint ha követi (*fölcsönget > nem csönget föl*)” (Kontra – Németh – Sinkovics 2016: 80).

A 15 *fel-/föl-* kezdetű igekötős ige mindegyike az *ö*-s változattal realizálódott, a hátravetett *föl* háromszor fordult elő, s a hátravetett *fel* egyszer sem. A *fel-/föl-* adatok tehát hipotézisünk megerősítésére vagy cáfolására alkalmatlanok, mivel Bálint Sándor a *föl-* igekötőt az interjúban invariábilisan használta. 24 *meg-* és 2 *mög-* elöl álló igekötős igénkkel szemben 9 *meg* és 1 *mög* hátul álló igekötő fordul elő a korpuszban, ezek az adatok hipotézisünk vizsgálatára szintén alkalmatlanok.

7. Végül tekintsük át eredményeinket a SZÖSZI-ben megfogalmazott hipotézisek (Kontra – Németh – Sinkovics 2016: 80–81.) szempontjából. A szótó első szótagjának *ö*-zésére megfogalmaztunk egy olyan hipotézist (1a), mely szerint ha a szegedi *ö*-zni tudó adatközlő nem kizárólag a standardban is váltakozó szavakat *ö*-zi a tő első szótagjában (tehát pl. *szögény*-t mond), akkor a tővéghangzóban és a toldalékban is *ö*-zik (pl. *röndös, helyön*). Bálint Sándor itt elemzett beszéde ezt a hipotézisünket igazolja, lásd az 1. táblázatot fentebb.

Megfogalmaztunk egy másik hipotézist is (2), mely szerint az *ö*-zni tudó adatközlők között lesz olyan, aki a tőbeli nem első szótagban nagyobb arányban *ö*-zik, mint a tő első szótagjában (ha nem számítjuk a standardban is váltakozó szavakat). Az 1. táblázat szerint az elemzett interjú ezt a hipotézist is igazolja: első szótagban 44,1%-os volt az *ö*-zés, de nem első szótagban 66,7%-os.

A SZÖSZI további hipotéziseinek vizsgálata a Bálint-interjú alapján nem lehetséges, az igekötőkre vonatkozóan például a kevés adat miatt, lásd 6. fentebb.

Végül megpróbáljuk értelmezni Bálint Sándor körülbelül 58%-os *ö*-zését. Erős ez az *ö*-zés, közepes, vagy gyenge? S miért? Az jól látható, hogy a 6 és fél perces Tóth Béla-szöveg 91%-os *ö*-zésénél ez jóval gyengébb, ugyanakkor gyengébb azon adatközlőnkénél is, aki az *e*-zű terepmunkással 81,6%-ban *ö*-zött egy kétórás szociolingvisztikai interjúbán (Németh – Bagi – Molnár 2016: 120.). Azt nem tudjuk, csak föltételezzük, hogy mennyire *ö*-zött Bálint Sándor, amikor fesztelenül társalgott *ö*-ző barátaival, ismerőseivel. Könnyen lehet, hogy akár 90%-os *ö*-zést is ki lehetne mutatni, ha találnánk ilyen fölvételeket és elemeznénk őket. A televíziós interjúbeli 58%-os, tehát jóval alacsonyabb *ö*-zését magyarázhatjuk mindenekelőtt a tévészereplés megkívánta formális beszédstílussal és beszédpartnere, Trogmayer Ottó *e*-zű beszédének hatásával is.

Hivatkozások

- „A legszögédibb szögédi” (Trogmayer Ottó 1979). In: Csapody Miklós: „Nehéz útra keltem...”: Beszélgetések Bálint Sándorral, 123–132. Szeged: Bába Kiadó, 2004
- Balogh Lajos 1982. Kovács Margit keramikusművész nyelvi regionalitása. Magyar Nyelv 78: 476–487.
- ELAN = <http://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/>. Max Planck Institute for Psycholinguistics, The Language Archive, Nijmegen, The Netherlands
- Holliday, Nicole R. 2014. “He Didn’(t) Give Up When Things Got Har(d)”: Examining Barack and Michelle Obama’s Rates of Coronal Stop Deletion. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics* Volume 20 Issue 2 Article 7, pp. 51–59. <http://repository.upenn.edu/pwpl/vol20/iss2/7/>
- Kontra Miklós – Németh Miklós – Sinkovics Balázs 2016. *Szeged nyelve a 21. század elején*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Legszögédibb szögédi: Egy régi portréfilm mai üzenetei*. Szeged 1994. július–augusztus: 5–9.
- Molnár Mária – Sinkovics Balázs 2015. *Nyelvjárás a nyilvános térben – Egy közéleti szereplő beszédeinek nyelvjárásiassága*. In: É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla szerk., *Nyelvelmélet és dialektológia* 3, 211–222. Budapest – Piliscsaba: Szent István Társulat
- Németh Miklós – Bagi Anita – Molnár Mária 2016. *Létezik-e olyan, hogy „az adatközlő nyelvhasználata”?* In: Kozmács István – Vančo Ildikó szerk., *Sztenderd – nem sztenderd: Variációk egy nyelv változataira*, I.: 117–127. Lakitelek: Antológia Kiadó
- Podesva, Robert J. – Jermy Reynolds – Patrick Callier – Jessica Baptiste 2015. Constraints on the social meaning of released /t/: A production and perception study of U.S. politicians. *Language Variation and Change* 27: 59–87.
- Szabó Gilinger Eszter – Kontra Miklós 2011. *Gomolfelhő és ánticiklon*. In: Kozmács István és Vançoné Kremmer Ildikó szerk., *A csitári hegyek alatt: Írások Sándor Anna tiszteletére*, 207–213. Nyitra: Arany A. László Polgári Társulás

- Temesi Ferenc 2000. Tóth Béla: 75! In: Kiss Ernő – Majzik István (szerk.): *A hetvenöt éves Tóth Béla vándortarisznyájának belbecséből*. Szeged: Bába és Társai Kiadó, 93.
- Tóth Béla 1987. Ő-zőben. *Tiszatáj* 1987/8: 117–119.
- Tóth Béla író emlékére 3. rész. mp4. (Kukli György felvétele)
- <https://drive.google.com/file/d/0B1qVWI2hDXQpbXZOWXY2Ty1qaUk/view>
(Utolsó megtekintés: 2017. 08. 20.)
- Trogmayer Ottó 1987. „*Iparkodtam mindig önmagamhoz hű lenni...*” Beszélgetés Bálint Sándorral. *Tiszatáj* 1987/8. 67–79.
- Wolfram és mtsai = Wolfram, Walt – Caroline Myrick – Jon Forrest – Michael J. Fox
2016. The Significance of Linguistic Variation in the Speeches of Rev. Dr. Martin Luther King Jr. *American Speech* 91: 269–300.

Luchmann Zsuzsanna

Hét etűd a halálra

Jenei László: Díszössztűz

Pontosabban hét filmetűd, amennyiben a *Bluebox* filmes eszközökkel szerveződő monstre kompozíciója után a *Díszössztűz* írásai változatok egy téma vizuális megjelenítésére. Az etűd műfaj használatát Jenei László új könyve kapcsán több szövegalakító jellemző is indokolhatja. A kötet olyan – a filmnyelv elemeit kitértetetten érvényesítő – darabokat fűz egybe, amelyek ugyan ezernyi szállal kötődnek a nyers, sőt gyakran brutális valósághoz, de nem a referenciális térben és időben zajlanak, hanem az ember belső valóságában, a pszichében, és minden rétegüket áthatja a sokféle megjelenési formát öltő finom artisztikum. Ugyanakkor érvényes rájuk az etűd egy másik közelítésből adódó jelentése is: az írások tanulmányok egy témáról, magukon hordozva és felmutatva a megformálás sajátosságainak, a szerző virtuóz technikai képességeinek a jegyeit. Egyetlen téma, a haláltapasztalat, az embernek a halálhoz való viszonya, hétféle megformálás – s a szövegek mindegyike igazolást nyújt arra is, hogy a jó etűdben a gondolat és technikai apparátus kölcsönösen feltételezik és inspirálják egymást.

A kötetkonstrukció zártságát és koherenciáját egyfelől a benne érvényesülő szekvenciaelv eredményezi a haláltéma folytonosan másként történő ismétlődésével, az elmúlásnak mint az élet egyetlen viszonyítási alappontjának esztétikai közvetítésével. Másfelől az a gyakran rejtveyszerűen jelenlévő, gazdagon rétegzett médiumközi (és tudományközi) utalásrendszer erősíti, ami már az eddigi Jenei-életműben is poétikai funkcióval bírt. A kötetben végig érvényesülő filmes látásmód és az antropológiai érdekltség mellett így szervezi az egyes szekvenciákat az építészet (*Temet, érlel*), a mitológia (*A kihordó*), a képzőművészet-irodalom-zene hármassága (*Hátranéz, s mire lát*) a filmművészet (*Szabályos családások*), a színházművészet (*Díszössztűz*), az archeológia (*Marad reggelre minden*) vagy mindezek hiánya (*Kilátás a Miamazonról*).

A *Díszössztűz* tudatfolyamainak diskurzusában megkerülhetetlenek a halálról való beszéd, a filozófiai thanatológia kérdésfeltevései és értelmezési kísérletei. Ezek alapján úgy tűnik, a szerzőre a XX. századi bölcséleti gondolkodásnak azok az eredményei hatottak, amelyek a heideggeri „halálhoz viszonyuló lét” (a halálhoz előfutó lét) kategóriájából kiindulva a halált nem az élet végpontjaként, hanem olyan szükségszerű és értelemszerű mozzanataként határozzák meg, amely az élet értelmezésének lehetőségét adja. E tekintetben Jenei László gondolkodása talán Maurice Blanchot halálélfogásához áll a legközelebb, aki azt mondja *A halál tere és a mű* című írásában: „Az emberi horizonton a halál nem adott – meg kell valósítani; feladat, melynek tevékenyen nekilátunk, mely az uralmunk és tevékenységünk forrásává válik. Az ember meghal, ez semmi; de az ember a halála felől létezik, szorosan odaköti magát a halálhoz, olyan kötelékkel, melyről ő ítél, megcsinálja a halálát, halandóvá teszi magát, és ezáltal szerzi magának a képességet arra, hogy létrehozzon, s hogy értelmet és igazságot adjon annak, amit létrehozott.”

A francia író-filozófust Lapis József is idézi *Az elmúlás poétikája. A haláltapasztalat esztétikai közvetítettsége a két világháború közötti magyar költészetben* című könyvében (Debrecen, 2014. 18. l.). A jelentős líratörténeti korszakot az emberi végesség belátásának gondolatrendszere felől újrainterpretáló szerző a továbbiakban azt a bölcséleti megfontolást, amely szerint a saját halandóság megalkotása döntően a másikkal mint halandóval történő találkozás következménye, a Paul de Manra emlékező Jacques Derrida egyik tételével kapcsolja össze: „A másik halála mint az én halálom vagy a mi halálunk lehetőségéből tudom meg a másikhoz és az emlékezet végességéhez fűződő viszonyomat.” (Uo.) Egy interjúválaszból ítélve (*Extrém nyomásvizonyok uralkodnak benne. Jenei Lászlót Bartók Imre kérdezte*) nem áll távol ettől az értelmezéstől sem Jenei gondolkodása a halálról: „... meg kell hosszabbítania az életét annak, aki túléli valakijét. Ehhez jó adag meggyőződés kell, meg idő, hogy végül majd meghatottság nélkül tegye a dolgát. Ez is a halál, a meghatottság áramlása ki-be, ráadásul ez természetes, mintha lélegeznénk. És engem egyébként ezért érdekel különösen a temetés, mert a processzus ezt az életszakaszt előlegezi meg kicsiben.”

A *Díszössztűz* valamennyi írásában temetnek és temetkeznek – többnyire élve: a halodoklás, a lebomlás-lebontódás testi-lelki tüneteinek, „halotti pompá”-jának érzéki-vizuális megtapasztalhatóságában. A szereplők saját személyiségük élőhalottjai, kívül az általános emberi koordinátákon, jellemzően úgy pozicionálva, ahogyan a *Marad reggelre minden szemtanú-én elbeszélője* (mert végig a másokra összpontosítja a figyelmét) vonatkoztatja a drogfüggő Ludira: „Interakcióra képtelenül nem jut messzire az ember, és a társadalom messze van, messze van, szokta motyogni, ha gyorsulni kezdett.” (147. o.) Vagy ahogy a hasonló narrációs megoldású *Temet, érlel* anyafigurája vonul ki a konvencionális életkeretek közül: „... elhanyagolja társadalmi kötelezettségeit, lemond a világról.”

Ennek a kívül levésnek a kötet temetőfelfogását tekintve is jelentősége van. A *Díszössztűzben* többféle vonatkozásban jelenlévő Michel Foucault *Más terekről* című munkájában definiálja a heterotópia fogalmát a tér olyan valóságos fajtájaként, amely minden egyéb térrel kapcsolatban áll, mégis minden helytől különbözők, illetve ami egy adott kultúrában megtalálható minden helyet egyszerre képvisel, mégis kívül esik mindenben, amire reflektál. Az elmélet negyedik alapelve szerint a heterotópiák általában az idő feldarabolásával járnak, és működésük akkor teljeseedik ki, ha az embernek a hagyományos emberi időhöz való viszonya abszolút törést szenved. Ebből a megfontolásból jellemzően heterotopikus hely a temető: ideje ugyanis az emberi élet véget értevel kezdődik, attól a töréstől, ahonnan az egyén soha „nem szűnik meg feloszlani és eltűnni”.

A temetőnek mint helynek a kötet egészére kiterjedő, erős szövésű allegorikus-metaforikus jelentésháló létrehozó funkciója van; szenzuális-érzéki jegyei a bomlás, a pusztulás valóságselemeinek látható, hallható, tapintható, ízlelhető nyomait hagyják a szövegek mintázatán. Legbensőbb lényegét tekintve azonban olyan helyként jelenik meg, amelyet Foucault a deviancia heterotópiájaként határoz meg. A francia filozófus térelmélete azokat az embereket utalja ilyen helyekre (pl. pszichiátriai klinikák, börtönök), akiknek a viselkedése eltér a közösség által elvárttól – Jeneinél a halál helyei válnak ilyen életterekké. Itt fel sem merülnek a konvencionálisan hozzájuk köthető kérdések, mint a szakralitás, a hit, a gyász, a kegyelet vagy emlékezés gesztusai. Ezek a temetők előremennek az élőkért, behatolnak a világukba, egyre nagyobb tereket foglalnak el belőle (a *Kilátás a Miamazonról* városát szinte bekebelezzik), bárhol lehetnek, mert mindig ott vannak, ahol az őket megképző személyiség – kívül minden más helyen, kívül a legáltalánosabban vett emberi közösségeken. Ezek a valóságra tükörként reflektáló helyek sokszorozódnak, szóródnak, multiplikatív működésükkel egész hálózatot hoznak létre a szövegek terében – s meg lehet kockáztatni –, világmentelmi kísérlet tárgyává és eszközeivé is válnak.

E tekintetben kap különös jelentőséget a *Hátranéz, s mire lát* című időfelbontó elbeszélés – akár a kötet halál- és temetőfelfogását értelmező metaszövegeként is olvasható – nyitónovellája. Szerzője az írás egyik szereplője, egy testvérpár fiatalabb tagja, a történet idejébe idézője pedig a kórházban haldokló idősebb fivér, Balan. Az alárendelődő személyiségű Jan a gyerekkorában elszenvedett traumák következményeként (bátyja uralta őt, szexuális értelemben is) képtelen „*bármilyen társas szituáció*” irányítására; kizárólag az írásban tapasztalja meg, hogy „*van az erőszakosságra válasz*”. Novellája egy soha véget nem érő temetést rajzol egy pappal, aki annak szüntelenül ismétlődő volta miatt már „*nem tudja használni a halált*”, de akitől a gyászoló gyülekezet is a megszokottól gyökeresen eltérő megoldást vár, mert nincs halott. Élő embert állítanak a sír szélére, s a papnak kell meggyőznie őt arról, hogy jó döntést hoz, ha önként fekszik a koporsóba, és meghal. A jelölt hajlik rá, hogy megtegye, mindössze annyit szeretne, hogy „*ne tűnjön föl kudarcnak, hogy a világban betöltött szerepe így kiüresedett*”. Ebben ugyan megegyeznek, az utolsó fázisok mégis megakadnak, mert azt látják, hogy „*nincs a halni készülőnek arca, nincs fény, ami megvilágítja, nincs szó, mely leírja*”, ami eddig ismerős volt, ismeretlenné válik. Állnak tanácsaltanul, „*s kezdődik előlről az egész, csöndtől a csöndig, kihívástól csödig. [...] Ha lemegy a nap, összébb húzódnak, és folytatják.*”

Mint egy torzító tükör. Felülete nemcsak a szakralitásban kiemelt fontosságú csöndet fosztja meg minden vallásos tartalmától, de az élet végső kérdései is valamiféle fordított kinyilatkoztatásként (temetőkapu-feliratként) jelennek meg benne: „*... nem csak az elkövetett bűnért lehet és kell bűnhődni. Nincs feltámadás.*” És a *Díszössztűz*nek sincs egyetlen írása sem, amelyben ne az elkövetett vagy elszenvedett bűnhöz kötődne a halál helye, a temető világa. Ez is olyan kapcsolódás, ami kötetről kötetre hagyományozódik az életműben: bűn, bűntudat, lelki sérülések, pszichés működési zavarok, szexualitás, halál, érzéki megjelenítés együtt járnak a Jenei-szövegekben.

De az őket alakító eljárás mód, azok a technikai megoldások, amelyek alkalmazásával az állandó elemekből különböző identitások és világok születnek, nagy változatosságot mutatnak. A *Díszössztűz* etűdjeiben jellemzően filmes eszközök – a legmegfelelőbb rálátást biztosító rések, sávok, látószögek, *látványnyílások* keresésének, a legideálisabb pozíciófogás kísérleteinek vizuális elemei – szervezik a megképződő világot. S ennek azért van jelentősége, mert alkalmazott technikaként a kifejezendő tartalmat képezi le, a jelentést sokszorozza meg. Foucault ötödik alapelve szerint a heterotópiák mindig feltételezik egyfajta nyitó-záró rendszer meglétét, amely egyszerre szigetel el és tesz átjárhatóvá, s ahová a belépés nem képzelhető el bizonyos gesztusok megtétele nélkül. Jellemzően így működik ez a kötet különböző identitásainak világában is: a nyitás-zárás egyszerre ad lehetőséget a rejtőzködésre és a feltárulkozásra, az óvatos és alapos megfigyelésekre és a figyelem önmagukra irányítására, saját temetőik át- meg átjárására.

Jannak például a magabiztosság tanulásának lehetőségét adja két hatsávós sugárút keresztveződése, ahol „*viszfény és visszhang ősi félelmeket ébresztő elegye rákényszeríti az embert, hogy elfogadtassa magát a külvilággal. [...] Az elsajátítás és az elfogadtatás része, első leckéje, amit a visszaszorulás ellen tesz, vagy ahogy éppen fékezi magát, kitér, hogy pozíciót fogjon, s áll a nagyvárosi forgatagban, keresi a kontrasztot, szinte játszik az érzékelés határaival. Mindez kiváló szempontokat ad az önértékeléshez.*” (94. o.) A rés Ludi számára két jelképes kőtuskó között képződik, innen indul az erdei ösvény az egyetlen helyre, ahol nincs szüksége anyagra ahhoz, hogy érezzen, mert „*a rothadó altalaj vegyesen istálló- és temetőszaga – talán a kémiai rokonság ösztönös felismerése töltötte el egyfajta boldogsággal*” (164. o.) és a körülmény, „*ahogy egy kidőlt fán fekvő nézik egymást a halállal*”. A Miamazon város fölé magasodó tornyának exkluzív szórakozóhelye *látványnyílás*: egy alul is üvegből lévő, kriptahangulatot árasztó gömb, amelyből körkörös svenkeléssel kiválóan át lehet fogni a temetői áhítatot sugárzó

néma várost. A kötet címadó írás énelbeszélője, az apja elől lázasan menekülő fű vizionálja így a nyitások-zárások egymásutánjában megszülető új világát és annak szétesését: „... pixelenként kiértékelhető képen láttam magam, kulcsjelenetben szerepeltem, oldalnézetből, én a városommal. [...]... onnan, ahol álltam, rálátás nyílt mindenre. Felajzott ez a térbeli mélység, az élet látványos ritmusa. [...] Kinyílt a tér, lehetetlen elrejtőzni többé.” (228. és 230. o.)

A filmes technikai apparátus jelentéskonstruáló természete a kötet abszolút fókuszának tekinthető *Szabályos csalódások* című írásban mutatkozik meg a legnyilvánvalóbban, film a filmben megoldásával. Mintha egy werkfilmlet látnánk arról, hogyan jut el az Adam nevű szereplő odáig, hogy filmetűdöt forgasson anyja haláláról, illetve hogyan készül élete igazi nagy áttörésére, egy vízparti forgatásra – miközben folyamatosan más projekciók is futnak benne, álmok, emlékek, képzelgések. A vetítés folyamatában pedig egyik produkció sem lesz kevésbé fontos a másiknál: az előzmények szükségszerű fejleményként exponálják a következőkét, akkor is, ha a részletek nem kronologikus rendben peregnek.

Adam egy temető melletti panelban nőtt fel (micsoda ikonikus kapcsolat a könyvborító San Cataldo-i temetőjével!), szobájának ablaka a ravatalozóra nézett. Odaszögezték a lenti történetek: naplót vezetett a temetésekről. Az ismétlődő látvány lassan egyetlen képpé állt össze benne, a gyászoló prototípusává, s ez volt az, „*amit gyerekkorából boldogságként élt meg*”. De igénye támadt valami másra, pozíciót váltott, elvegyült a gyászoló közé, s a térben létező alakokat kezdte vizsgálni. „*Izgalmasnak nem is a tartalmi kiértékelésüket érezte, hanem a beállításokat*”, a legmegfelelőbb szögek keresését. Ez a tapasztalat „*a vérévé vált*”, úgy élt, „*mintha folyamatosan félrenézne, csak hogy leplezze magát, de amikor kikerült az emberek látóköréből, nem volt nála alaposabb megfigyelő*”. Zsigereiben készült valamire.

Az első alkalmat anyja halála szolgáltatja: filmetűdöt készít róla az embereknek, „*a gyász oktatófilmjét*”. A feleséget és a vágót az érzéketlenség háborítja fel, a fiú gyász teljes hiánya. Ő maga csak két hiányt érzékel benne, az anyja fiókjában megtalált napló látványát, s vele kapcsolatban a választét: hol volt ő, az anyja akkor, amikor ennek a naplónak a sorai feltöltődtek. Hiába nyer második díjat a filmetűddel egy internetes pályázaton, kielégíthetetlen vágy űzi valódi tehetségének megmutatására. A felismerés pedig, hogy nagy filmet kell forgatnia, a már ismert pozícióban, egy réshelyzetben válik világossá. A hely most egy autópálya leállósávja. „*Mintha most is forgatna, a véletlen kínálta helyszínen igazitaná az objektívet, állítaná a mélységelességet, kutatná a részleteket, melyek egy szűk nézetből hitelesek lehetnek. Mozdulataiban a részre hajlás nélküli pontosság munkál, az a teremtő indulat, amely elől nem akar kitérni.*” (130. o.)

Az írásban szövegszerűségében is megjelenik a legfontosabb szemléleti tényező, amit immanens módon az egész kötet képvisel, hogy a történetet *mutatni* kell, *nem mesélni*. Ez a közelítés szükségszerűen az érzékelésre ró feladatot. Sokszor akusztikai és vizuális jelzések lendítik tovább a beszéd- és cselekvésfolyamot (*Képzeld, váltott megint ritmust... 88. o.; Aztán megváltoztak a fényviszonyok, ajtó nyílt...129. o.; ...teátrális volt minden mozdulata, s olyan sokáig tartotta ki, mintha folyton az expozíciós idővel számolna. 136. o.*), vagy válnak a személyiség önelrejtési/önmegmutatási kísérleteinek eszközeivé: „*Képtelen volt kivenni a fejéből mindazt, amit az autópálya leállósávjában valóban látott, az időbűnökre épülő [...] precíz előkészületeket, a térrel játszó megfigyeléseket, könyörtelen analitikus beállításokat, melyek szinte letarolták az élete köré emelt, fényvisszaverő anyagból készült, megtévesztő paravánokat.*” (133. o.)

A paraván mint a rejtőzködésnek vagy a lesből figyelés pozíciójának metaforája, fontos szerepet kap *A kihordóban* is. A résein átszűrődő másik világ érzékelése tárja fel a legteljesebben a saját pedofil hajlamainak gyilkos démonától űzött Florin személyiségét. A másik világ itt a lentet, falut jelenti. Mert ő fenn él a hegyen, egyedül, egy a temető régi halottmosójára emlékeztető kalyibában. Nappal csapdákat állít, gyilkol és gyilkost hajszol (áldozatait egy titokzatos démon pusztítja), az egyetlen éjszakán, amit a faluban

tölt, a gyerekszobák ablakait fürkészi. A könyvtári paraván mögött az (orv) vadász mutatja meg magát, a szó minden jelentésében: „Állt a polc előtt, olvasta a címekeket, közben a paraván felé sandított. Szinte felperzseltte a vékony gyerekhangokból összeálló zaj, ajzották egy-egy testnek a résekben feltűnő metszetei, a ruhák összefolyó színei. [...] Hunyt szemmel oldalazott tovább, a paraván mögé szimatolva, széljárást mérve, becserkészni, ami odaít van, mert ami áramlott felé, az bizony félreérthetetlen volt. A selymes biztonság és a vadszag párosítása felrobbantotta az érzékeit, beomlott minden, amit tartásnak vélt, olyan ez, mintha egyedül ő tudná a világon, hogy valaki életveszélyben van. És azt már megtanulta, ezek milyen könnyen továbbszöhető történetek.”

Mert Florin gyermekgyilkos is, sejtetően háromszoros. Nevelt kisfiát vízbe ölte, s ő maga akkor lett halott, amikor a régi nyomokat keresve szertartásosan alámerült a pisztrángosba (csontos-lemezes réteget, halotti maszkot kapott az arca). A víz (a vízi halál) is visszatérő motívuma a *Diszössztűznek*. Többnyire úgy jelenik meg – ahogy Florin vonatkozásában is –, mint a tudattalan jelképe, a „késztetések uralta test folyadéka”, vagyis az állatissággal terhelt testiség képe (C. G. Jung). Ott gyülemlik a *Szabályos csalódások* furdószobájának kádijában, s lényegül át az áhított forgatás vízpartjává, ami fölött viharos erejű szél terelgeti Adam „statisztái felé az egymás feketeségét hizlaló baljóslatú felhőket”, és ott van a *Hátránéz*, s mire lát vízi hullás jelenetében is, a Márk evangéliuma 5,1-20 versének (a gerázai megszállotról és a disznócsordáról szóló) parafrázisában.

Az elkövetett vagy elszenvedett bűn mint a haldoklás, a halál tudatalattit birtokba vevő előzménye szinte kizárólagosan a XX. századi pszichoanalitikai iskolák (mindenelőtt a freud-i és Ferenczi Sándor-i hagyomány) gyerek-szülő viszonyra fókuszáló közelítéseiben van jelen. A Jenei-szövegek identitásainak pszichopatológiája, elfojtásokkal, bűntudattal és komplexusokkal terhelt személyiségük működése minden esetben visszavezethető meghatározó gyerekkori kapcsolataik zavaraira. Jellemzően ilyen az anyának gyerekeitől való eltávolodása, a gyerekek magánya, vagy az ellenkezője, a szülők nem szűnő szorítása, az apák túlzott elvárásai. Ezek aztán átrajzolják a személyiséget, változatos nyomokat hagyva abban a szülő (halála) iránti steril érzéketlenségtől a saját halál megalkotásának vágyán keresztül az apákkal és anyákkal szemben érzett „rituális gyűlölet”-ig.

Különösen érdekes ebből a szempontból a kötet címadó írásának apa-fiú kapcsolata, ami annak ellenére a fiú monológjából bontakozik ki, hogy színi tanulmányaiból tudja: „A monológ olyan, mint bezárkózni a tudat előszobájában, nincs semmi átjárás.” (204. o.) A benne hivatkozott wedekind-i „gyermektragédia” (*A tavasz ébredése*) a hipokrita polgári nevelés és a kendőzés kultúrájának időtlenségére figyelmeztet. Az egészséges gyermeki fejlődést megakadályozó szülői szemlélet („Amennyire lehetett, a nőt néztem, de apámékat láttam, ahogy engem örökölni őriznek. Használnak arra, hogy őrizzenek...” 237. o.), a „tulajdonosi felügyelet” természetellenessége itt egyben sajátos életellenességet is jelent. Az apa ugyanis „a funerális emlékhelyek megszállottja, vagyis virtigli temetőbuzi” (218. o.), akinek ráadásul „mindent meg kellett érintenie, nem volt neki elég a könyv, a fotó”, az anya a webkamerák és a megfigyelések szerelmese – a gyerek pedig velük járja Európa temetőit. Egyetemista korára egész élete sikertelen meneküléssé válik a szülei elől, férfivá válásának folyamata pedig megannyi kudarcos felszabadulási kísérlettel „a halál rabszolgája”-lét fogva tartó kötelei alól: próbálkozásai képtelenek kilépni a pusztítás, a pusztulás, a halál közegeből.

Ha valóságos térhez és időhöz nem is köthetőek Jenei László etűdjei, aktuális valóságunknak számos problémája ott feszül bennük. Ezek a kérdések azonban (mint művészet és hatalom, politika és bűnözés viszonya, félelemkeltés és migráció, eltérő kultúrák egymás mellé kényszerülése, félelem és terrorizmus, függőségek és beteges hajlamok, tehetség és működésképtelen kapcsolatok) nem a diskurzus tárgyaiként jelennek meg, sokkal inkább közeget és anyagot szolgáltatnak közös perspektívájuk, a halál változatos ábrázolásához – mindig annak a társművészetnek a kompozicionális és látványelemeivel,

amelyet identitásai megjelenítenek. A *Temet, érlel* beszélője például tehetséges építész, akinek látásmódja alapján határozza meg az írás „architektúráját”, abszolút középpontjába helyezve a házat, ahol az anya a világ legunalmasabb tevékenységét űzi: haldoklik. A „nem e világi léptékű” épület leginkább egy zikkuratra emlékezteti az olvasót: láthatatlan határsáv választja el a környezetétől, a lábazat terméskövei pedig misztikus módon őrzik a tekintetektől elsötétített szintjeivel, labirintusszerű folyosóival, a benne és körülötte kialakított áldozati helyekkel: a nappali komódjával és a hátsókert kisállattemetőjével. A szentélynek papnője is van, a múmiaszerű társalkodónő, aki aktív közreműködője a sírkerti szertartásoknak. „...ilyen a ház, ránézésre is földöntúli erők dolgoznak benne, elsősorban anyám, és ez igen nagy hatással van rám” (22. o.) – mondja az elbeszélő, mint ahogy azt is ő mondja: „Amíg ez a bohóckodás tartott, az időt mindig elütöttem valahogy, legtöbbször elemeztem a sírkert architektúráját, a rendeltetés és a tényleges kiképzés összhangját.” (29. o.)

A Jenei-poétikát meghatározóan formáló intermedialitás, illetve a kultúrtörténeti hagyománnyal folytatott állandó párbeszéd az egyes világok megteremtésének funkcionális elemeiként vannak jelen a halál-etűdökben is. Csak néhány a kötetet behálózó utalásokból. Az egyetemi tanár és galerista Balan, akinek az egész élete folytonos reflexió saját széles körű műveltségére, a műveletlenség megalázására használja Britten operájának (*Halál Velencében*) egyik jelenetét, halálos ágyán a Rubljov *Szentháromság* ikonjától megrendült nagyanyját vizionálja, és élőképként rendez meg gyanútlan öccsével egy Chiriko-kompozíciót. Jannak Britten operájából nem Aschenbach, hanem Tadzio az ikonikus figura, novellájának hitevesztett papja pedig csak Van Eyck *decens, álmos tekintetű* Krisztusát, a *Szent Arcot* képes előhívni. De ott van a szövegekben többek között Oudry *Halott farkasa*, Pedro de Mena *Mater Dolorosaja*, Foucault *Én, Pierre Rivière, aki lemészároltam anyámat, húgomat és öcsémet* című regénye, ahogy sok film- és színházi produkció is, központi szerepben azzal (*Mozart-fivérek*), amit Olof Palme közvetlenül az ellene elkövetett gyilkos merénylet előtt nézett.

Jenei László új könyve gazdag utalásrendszerének saját szövegbe íródó emlékező-felidéző reflexióival nemcsak egy kulturális hagyomány folytonosságában helyezi el magát, de írástechnikai megoldásaival, az intermedialis érdeklődés látásmódként érvényesülő jelenlétével a végtelen felé is tágítja a témáról, a halálról való beszéd lehetőségeit.

(Jelenkor, 2016)

Sümegei György

Tornyai János és a hódmezővásárhelyi művészcsoporthat

Kivételes alkalom, hogy Tornyai János festőművészről szinte egy időben két fontos kötet is megjelent, jelentős hiányokat pótolnak, illetve új szemlélettel irányt mutatnak a tárgykor – és az analóg jelenségek – későbbi kutatóinak. A tárgykor: Hódmezővásárhely képzőművészeti élete az első világháború előtti másfél évtizedben, és ennek meghatározó egyénisége, Tornyai János élete és művészete a levelezése tükrében.

A *hódmezővásárhelyi művészcsoporthat 1900–1914* (Könyvpont-L'Harmattan, Bp., 2015) című monografikus földolgozás a hódmezővásárhelyi születésű fiatal művészettörténész, Tóth Károly doktori értekezésének (megvédte 2013-ban, témavezetője: Tímár Árpád) a továbbfejlesztése, kibővítése. A szerzőnek egy pontatlanul meghatározott kérdéskörrel, hiányos definíciós hagyománnyal kellett szembenéznie, hiszen a város képzőművészetére, képzőművészeire az „alföldi festészet”, a „hódmezővásárhelyi művésztelep” és az „alföldi iskola” terminusokat egyaránt használták, anélkül, hogy bárki is tüzetesen megvizsgálta volna ezeknek a konkrét tartalmi vonatkozásait. A szerző az eseménytörténet alapos ismeretében, a korszak rokon jelenségeinek vizsgálata tanulságaként jut arra a fölismerésre, hogy nem művésztelep, és nem iskola, hanem egy sajátosan szervezett művészcsoporthat, számos helyspecifikus jellemzővel. Az egésznek motorja, programadó primus inter pares szerepű alkotója Tornyai János, aki szisztematikusan építkezve a saját alkotói munkásságában, a néprajzi/népművészeti anyaggyűjtésben (a városi múzeum fundamentumát gyűjti egybe) és a művészcsoporthat együvé szervezésében (közös kiállítások, csoportként való megmutatkozás, Művészek Majolika és Agyagipari Telepe) meghatározó szerepű. Építkezne, ha a kor szűkös körülményei és gúzsba kötő nehézségei nem ólomsúllyal nehezednének terveikre, a Hódmezővásárhelyt képzőművészeti központtá alakító elképzeléseikre. A szerző a művészcsoporthat tagjainak (Tornyai János, Endre Béla, Darvassy István, Kóródy Elemér, Pásztor János, Rubletzky Géza, Plohn József, Váradi Gyula) e korszakban született műveit, munkásságát monografikus részletezettséggel mutatja be. A művésztelepek, vidéki művészcsoporthatok elemző föltérképezését adja a korszak képzőművészeti intézményeinek, csoportszerveződéseinek mindig nemzetközi párhuzamok megmutatásával, s teszi ezt biztos elméleti tájékozottsággal, zökkenőmentes megfogalmazásban. A szakirodalom, a helyi és országos sajtó, a csoporttagok kiállításainak a jegyzéke és katalógusai okkal szerepelnek. A kötet legvégén a legfontosabb forrásokat, dokumentumokat is közli, s a korpuszban való tájékozódást fényképek, név- és helységnevmutatató segíti.

Tornyai János levelezése I–II. (sajtó alá rendezte: Kőszegfalvi Ferenc. Nap Kiadó, Bp., 2016) kötetek a legjelentősebb, korszakmeghatározó hódmezővásárhelyi festőművész, Tornyai János küzdelmes életébe, nehéz művészsorsába kalauzolnak. A korabeli vásárhelyi közeg nem mindig támogatta (pl. elutasított kérelmei), és lassan-lassan egyfajta keserűség, kiábrándultság határozta meg a magatartását szeretett szülővárosával szemben is: a szidva, gyűlölvé is ragaszkodni hozzá mindhalálig. Viszonyuk a festő 50 éves jubileumi kiállítása, a Tornyai Társaság megalakulása és évjáraadéka létesítésekor helyreállni látszott, ám az ígért műtermet a halála miatt már nem kaphatta meg. Tornyait házasságai, családi kötelékei hol magasra röpitik (pl. Kovács Mária festőként való fölfedezésében), máskor pedig a legapróbb, a legkicsinyesebb napi gondokkal való foglalkozásra kényszerítik. Tervei, művészeti kapcsolatai, képeldási (azaz megélhetési) törekvései és a kortársairól kialakított, néha szélsőséges ítéletei alapján őt

vasakarátú, véleményét lehetőleg a szélső határokat feszegetve is főnntartani akaró, impulzív, erős habitusú egyéniségnek mutatják. Egyes kollégái, barátai iránti szeretete, segítőkészsége, jószívűsége példamutató. Pl. Nagy István festőbarátja érdekében a bajai személyes kapcsolatait ugyanúgy mozgósítja, mint a gyűjtőit és a kiállítási intézményeket.

A 936 levelet közlő kötetbe néhány következetlenség és pontatlanság is becsúszott. A Tornyaitól származó, és az öneki címzett levelekhez szervesen nem tartozók is bekerültek a gyűjteménybe (pl. Rudnay Gyula Gerő Ödönnek /97./, vagy Tornyainé Rózsi néni Geiger Mátyásnak: 463., 465., 467., 472., 474., 588. stb.). Ugyanakkor publikált darabok kimaradtak (pl. Gál Sándor festőművésznék 1932. okt. 26-án, lásd ezt: www.kurdijanosblogger.hu/2015/08/28/emlekezes-a-tanar-urra; Nagy Istvánnénak 1936. aug. 3. Forrás, 1979/12.). Kiolvasási bizonytalanságok és téves olvasatok is elő-előfordulnak (pl. „jó Béla” valójában: Joó Béla szentesi festőművész /200./; Rippl-Rónaival kapcsolatban Rómahegy és Róma-villa helyett tévesen: „Rózsahegy, Rózsa-villa” – 219.), valamint szöveggondozási és személynév-írási pontatlanságok. Mindezek szeplősítik ezt a nagy jelentékenyséű, Tornyai kapcsolati hálóját is pregnánsan megmutató levelezést, amely a festő élet- és művészetküzdelmébe vezető utunkon a legfontosabb kalauzunk lehet.

Tóth Károlynak a 20. századi hódmezővásárhelyi képzőművészet-történeti kutatásai, a hódmezővásárhelyi művészcsopotról kiadott tisztázó, fogalmakat helyretevő munkája alapja lehet a Tornyai János közlő, 150. születésnapjára (2019. jan. 18.) tervezett programoknak.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap